

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Formy populismu ve střední a východní Evropě

Vypracoval: Tomáš Neubauer
Vedoucí práce: PhDr. Roman Míčka, Th.D., Ph.D.

České Budějovice 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne:

Podpis studenta:

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat PhDr. Romanu Míčkovi, Th.D., Ph.D., za odborné vedení, připomínky a čas, který mi věnoval v průběhu zpracovávání celé bakalářské práce.

Anotace

Tato bakalářská práce analyzuje různé formy populismu ve střední a východní Evropě. Zaměřuje se na politické strany a jejich vliv na společenské procesy. Poskytuje teoretický rámec pro studium populismu, včetně definic a typologií. Zkoumá historické, politické a sociální kontexty klíčové pro vzestup populismu v regionu. Pomocí případových studií analyzuje populistické projevy ve státech Visegrádské skupiny (Polsko, Maďarsko, Slovensko, Česká republika) a dalších zemích (Rumunsko, Bulharsko). Zjištění ukazují, že populismus v těchto zemích je reakcí na změny po pádu železné opony. Významnou roli hraje i specifický kontext každé země. Strany jako PiS, Fidesz, SMER-SD a ANO využívají populistické strategie k mobilizaci voličů a konsolidaci moci, což často vede k erozi demokratických institucí. Celkově práce přispívá k lepšímu pochopení populismu a jeho sociálních důsledků v regionu.

Klíčová slova: pravicový populismus, středový populismus, levicový populismus, nacionalistický populismus, střední a východní Evropa, populistické strany, demokratická konsolidace, Visegrádská skupina (V4), postkomunistické země, komparativní analýza.

Abstract

This bachelor's thesis analyzes various forms of populism in Central and Eastern Europe. It focuses on political parties and their impact on social processes. It provides a theoretical framework for the study of populism, including definitions and typologies. It examines the historical, political, and social contexts crucial for the rise of populism in the region. Using case studies, it analyzes populist expressions in the Visegrád Group countries (Poland, Hungary, Slovakia, Czech Republic) and other countries (Romania, Bulgaria). Findings indicate that populism in these countries is a reaction to changes following the fall of the Iron Curtain. The specific context of each country also plays a significant role. Parties like PiS, Fidesz, SMER-SD, and ANO use populist strategies to mobilize voters and consolidate power, often leading to the erosion of democratic institutions. Overall, the thesis contributes to a better understanding of populism and its social consequences in the region.

Keywords: right-wing populism, centrist populism, left-wing populism, nationalist populism, central and eastern Europe, populist parties, democratic consolidation, Visegrad Group (V4), post-communist countries, comparative analysis.

Obsah

Úvod	8
I. Teoretický úvod k tématu populismu ve střední a východní Evropě	10
1 Vymezení zkoumaného regionu	10
1.1 Klíčové historické události a transformace po roce 1989.....	13
2 Definice a koncept populismu.....	16
3 Typologie populismu	20
3.1 Historicky specifické formy populismu	22
3.2 Formy populismu na pravolevé škále.....	23
3.2.1 Pravicový a radikálně pravicový populismus	24
3.2.2 Středový populismus	28
3.2.3 Levicový populismus.....	30
3.3 Specifické formy populismu.....	31
3.3.1 Nacionalismus a populismus.....	31
3.3.2 Paternalistický populismus	32
4 Příčiny rozmachu populismu v posledních letech	33
5 Populismus a demokracie	35
6 Strategie boje proti populismu	38
II. Případové studie populismu, analýza politických trendů a komparativní analýza	40
7 Případové studie v jednotlivých státech střední a východní Evropy	40
7.1 Slovensko.....	41
7.1.1 SMER – sociální demokracie (SMER-SD)	44
7.2 Polsko	47
7.2.1 Právo a spravedlnost (PiS)	50
7.2.2 Demokratické výzvy v Polsku	53
7.3 Maďarsko.....	54
7.3.1 Fidesz – Maďarská občanská unie (Fidesz)	56
7.3.2 Demokratické výzvy v Maďarsku	59

7.4	Česká republika.....	60
7.4.1	Hnutí ANO	64
7.4.2	Svoboda a přímá demokracie (SPD).....	66
7.5	Rumunsko	68
7.6	Bulharsko	72
7.6.1	Ataka	74
8	Analýza politických trendů a hodnocení demokracie	77
9	Komparativní analýza forem populismu v jednotlivých zemích a stranách.....	83
9.1	Podobné a odlišné charakteristiky	86
9.1.1	Podobnosti	86
9.1.2	Odlišnosti.....	88
	Závěr.....	91
	Literatura.....	93
	Seznam použitých zkratk.....	108
	Seznam použitých tabulek	109

Úvod

V posledních desetiletích se populismus stal jedním z nejvýznamnějších fenoménů v politickém životě, často spojovaným s hlubokými sociálními, ekonomickými a politickými transformacemi v postkomunistických státech po pádu železné opony. Tato bakalářská práce se zaměřuje na zkoumání populismu ve střední a východní Evropě, a to se zvláštním důrazem na historická, kulturní a politická specifika regionu.

Výběr tohoto tématu je motivován jeho aktuálností a významem pro pochopení politických procesů v regionu. Populistické strany a hnutí mají významný dopad na demokratické instituce, politickou kulturu a sociální soudržnost. Studium populismu umožňuje lépe porozumět širším dynamikám, které ovlivňují politický vývoj v postkomunistických státech.

Hlavním cílem této práce je prozkoumat různé formy populismu, identifikovat klíčové politické aktéry a analyzovat jejich dopady na politické systémy a společenské hodnoty ve vybraných zemích. Populismus zde chápeme jako komplexní fenomén, odrážející širší politické, sociální a ekonomické dynamiky.

Výzkum přispívá k akademické debatě o populismu a jeho vlivu na demokratické procesy i politickou kulturu. Interpretace dat je vedena snahou o objektivitu a kritické myšlení. Literární rešerše zahrnuje přehled hlavních teoretických přístupů k populismu, včetně jeho definic a typologií. Mezi klíčové autory patří Cas Mudde, Jan-Werner Müller a další teoretici, kteří poskytují základní teoretický rámec pro studium populismu.

Metodologický přístup této práce zahrnuje teoretickou koncepci definující základní vymezení zkoumaného regionu, stejně jako základní koncepty a typologie populismu. Případové studie konkrétních zemí Visegrádské čtyřky (Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovensko) a dalších států (Rumunsko, Bulharsko) umožňují hlubší analýzu. Metody zahrnují kvalitativní studii obsahu založenou na primárních i sekundárních zdrojích a kvantitativní analýzu dat z průzkumů veřejného mínění a politických trendů. Tyto metody společně umožňují provést komparativní analýzu a poskytnout hlubší vhled do specifik místního populismu i jeho dopadů na demokratické instituce a politickou kulturu.

Cílem této práce je nejen popsat a analyzovat současný stav populismu v regionu střední a východní Evropy, ale také přispět k lepšímu porozumění jeho příčinám,

mechanismům a důsledkům. Prostřednictvím komplexního pohledu na populismus v různých politických i sociálních kontextech se práce snaží odhalit, jaký vliv má tento fenomén na demokracii, politickou kulturu a sociální soudržnost v postkomunistických státech. To vše při respektování omezení vyplývajících z rozsahu této práce a proměnlivého charakteru zkoumaného jevu i politiky samotné.

I. Teoretický úvod k tématu populismu ve střední a východní Evropě

Tato kapitola poskytuje teoretický základ pro studium populismu ve střední a východní Evropě. Cílem je objasnit základní koncepty, definice a typologie populismu, a také představit historický a politický kontext, ve kterém se populismus v tomto regionu vyvíjel. Kapitola je rozdělena do několika částí, které postupně analyzují politické, sociální a historické vymezení zkoumaného regionu, definici a koncept populismu, typologie populismu i příčiny jeho rozmachu v posledních letech, včetně jeho interakce s demokratickými procesy a vlivu na ně. Tento teoretický rámec umožní lépe pochopit specifika populismu ve střední a východní Evropě a jeho dopady na politické a společenské procesy.

1 Vymezení zkoumaného regionu

Autor této práce považuje za nejdůležitější vymezit zkoumaný region a vysvětlit, proč zahrnuje státy jako Česká republika, Slovensko, Maďarsko a Polsko na jedné straně a Rumunsko či Bulharsko na straně druhé. Populismus je především politický a sociální fenomén, proto bylo klíčové vymezit region spíše geopoliticky než geograficky.

Od původního záměru zkoumat čistě „východoevropské země“ bylo upuštěno z několika důvodů. Tím prvním je aktuální geopolitická situace. Válka na Ukrajině znemožňuje její zahrnutí do stabilního politického kontextu a autoritativní režim v Bělorusku komplikuje vymezení populismu. Cas Mudde (2007) tvrdí, že populistická radikální pravice napadá liberální demokracii, ale neodmítá demokratické procedury (Mudde, 2007, s. 157). Jan-Werner Müller (2017) zase upozorňuje, že populismus tvoří trvalý stín zastupitelské demokracie (Müller, 2017, s. 99). Autoři tak poukazují na to, že populismus se typicky objevuje v demokratických systémech jako opozice proti etablovaným politickým elitám. V autoritativních režimech, jaký panuje v Bělorusku, by populismus neměl stejný prostor k projevu kvůli neexistenci otevřené demokratické soutěže. Podobně je tomu i v případě Ruska, jehož větší část se navíc nachází v Asii, což činí tuto zemi problematickou nejen z politického, ale i geografického hlediska. Samotné geografické vymezení regionu bývá často problematické a subjektivní.

Důležitým faktorem pro volbu zmíněných států byla nejen geografická blízkost, ale i politické, historické a sociální vazby. Symbolem této blízkosti a spolupráce je projekt Visegrádská čtyřka (V4), založený v roce 1991 za účelem úzké spolupráce na cestě k evropské integraci. Tyto země sdílely společné kulturní a náboženské kořeny, což posilovalo jejich spolupráci. Po vstupu do EU v roce 2004 se státy V4 zaměřily na podporu stability a spolupráce v širším regionu, koordinovaly své postoje k politikám EU a spouštěly společné projekty (Visegrad Group, 2024). Tato iniciativa přišla v klíčovém okamžiku, kdy se země regionu snažily překonat dědictví komunismu a začlenit se do evropských i transatlantických struktur.

Státy V4 bývají často považovány za geografický střed Evropy, ale historicky a geopoliticky byly součástí východního bloku. Rumunsko a Bulharsko, které jsou vnímány jako východoevropské státy, sdílely se státy V4 podobnou historii přechodu od komunismu k demokracii a ekonomickou transformaci. Všechny tyto země jsou členy EU a NATO a čelí tak podobným politickým i ekonomickým výzvám, což poskytuje základ pro srovnávací analýzu populismu v regionu.

Na druhé straně, přestože sdílejí zkušenosti s přechodem od komunismu k demokracii, existují mezi nimi i významné kulturní, historické a náboženské rozdíly, které ovlivňují projevy populismu v různých kontextech. Podle Ivana Mandryky a Otilie Mindy (2022) náboženské rozdíly významně ovlivnily sociální a kulturní vývoj regionů. Zatímco ve střední Evropě převládal vliv západního křesťanství (katolicismus a protestantismus) a byla pod vlivem Habsburské monarchie, země jako Rumunsko či Bulharsko byly částečně pod nadvládou Osmanské říše a převládajícím náboženstvím zde bylo východní křesťanství (pravoslaví) a islám. Nejen tyto charakteristiky ovlivnily politický, ekonomický a kulturní růst, ve kterém podle autorů byla střední Evropa přece jen napřed (Mandryka a Minda, 2022, s. 163–171). Tato práce se zaměří na to, jak se populismus projevuje v těchto politicky, ekonomicky i kulturně různorodých státech, a nabídne kontext pro pochopení, zda lze státy V4 geopoliticky považovat za součást střední Evropy nebo zda myšlenka „východní Evropy“ z dob komunismu zůstává stále živá.

Níže jsou zmapovány názory některých autorů na to, jak vymezit tento region. Michal Kubát (2003) vymezil tento region jako „středovýchodní“ Evropu. Do svého konceptu zahrnul jak státy střední Evropy (Česká republika, Polsko, Maďarsko a Slovensko), tak i a státy geograficky považované za východní či jihovýchodní Evropu,

včetně Rumunska a Bulharska. Podle autora se na tento region lze dívat z různých hledisek, přičemž primární je společný politický, sociální a ekonomický vývoj po roce 1989 (Kubát, 2003, s. 9). Po pádu komunismu se zvýšil zájem o tuto oblast v mnoha oblastech, včetně politologie. Ta se zabývala přechodem k demokracii a souvisejícími výzvami (Kubát, 2003, s. 12). Právě společný politický, sociální a ekonomický vývoj po roce 1989 je klíčovým hlediskem pro tuto práci.

Larry Wolff (1994) poukazoval na hluboké historické kořeny rozdělení Evropy, které sahaly do doby osvětlenství. Toto dlouhodobé vnímání Evropy jako rozdělené na „civilizovaný Západ“ a „barbarský Východ“ ovlivňovalo, jak byly různé evropské národy vnímány a jak se formovaly mezinárodní vztahy (Wolff, 1994 in Havelka a Cabada, 2000, s. 84).

Wolff (1994) také poskytoval historický a geopolitický pohled na tuto oblast a vysvětloval, proč byla často považována za součást „východní Evropy“. Zmiňoval Churchillův termín „železná opona“, kterým v roce 1946 popsal rozdělení Evropy na západní a východní blok. Takzvaný východní blok byl pod vlivem Sovětského svazu, což mělo zásadní vliv na politický a sociální vývoj v této oblasti. Železná opona nepředstavovala pouze fyzickou bariéru, ale také významnou historickou a politickou hranici, která určovala, že státy za ní byly označovány za východní Evropu (Wolff, 1994 in Cabada a Havelka, 2000, s. 82–84).

Revoluční rok 1989 a rozpad Sovětského svazu přinesly transformaci a politické změny, které ukončily staré ideologické rozdělení. I po studené válce zůstávaly některé představy o „východní Evropě“ významné, formovaly politické diskurzy a ovlivnily, jak byly státy V4 vnímány v evropském kontextu. Přesto změny roku 1989 zpochybnilly tradiční geopolitické dělení kontinentu a vyžadovaly redefinici Evropy jako sjednoceného celku (Wolff, 1994, s. 83 in Cabada a Havelka, 2000).

Piotr Stefan Wandycz, vědom si rozporuplnosti v rámci vymezení tohoto regionu, o něm mluvil jako o „středovýchodní Evropě“. Podle jeho názoru *„je tento pojem do jisté míry pouze smluvní a je výsledkem dohody mezi různými odbornými hledisky. Vznikl z potřeby nějak pojmenovat oblast, která nepatří zcela ani k východu, ani k západu“* (Wandycz, 1998, s. 11).

Wandycz vymezuje „středovýchodní Evropu“ jako historicky, kulturně a politicky rozmanitý region mezi západní a východní Evropou. Do tohoto regionu zahrnuje Polsko,

Maďarsko, Česko a Slovensko, které prošly významnými změnami od dob Habsburské monarchie přes sovětskou dominanci až po moderní postkomunistickou transformaci. Díky provázanosti s různými impérii a mocenskými útvary se tak hranice států v minulosti často měnily. Širší zázemí středovýchodní Evropy podle autora zahrnovalo oblast mezi Baltickým, Jaderským, Egejským a Černým mořem, ohraničenou německými a ruskými oblastmi (Wandycz, 1998, s. 11–20).

Łukasz Adamski (2020) v článku na serveru Forum 24 zdůrazňoval, že v polovině 20. století polský historik Oskar Halecki zavedl pojem „středovýchodní Evropa“ s cílem odlišit státy střední Evropy od vlivu Sovětského svazu a zdůraznit jejich jedinečnou historickou a kulturní identitu, včetně křesťanství západního typu a intenzivních kulturních vazeb k latinskému kulturnímu okruhu (Adamski, 2020).

Jacques Rupnik v rozhovoru pro MF DNES diskutoval, jak se Česká republika a další země střední a východní Evropy percepčně začleňovaly do Evropy. Rupnik argumentoval, že i přes historické zařazení do „východní Evropy“ by tyto země měly být vnímány jako součást širší evropské identity bez pejorativního označení. Podle jeho názoru *„jsme jednoduše součástí Evropy bez přídavných jmen“* (Vodička, 2009). Tento pohled potvrzoval subjektivitu vnímání tohoto pojmu.

1.1 Klíčové historické události a transformace po roce 1989

Historie je zásadní pro utváření politické kultury a pochopení současného politického vývoje regionu střední a východní Evropy. Klíčové historické a sociální procesy, od středověku přes monarchie, komunismus až po sametovou revoluci a integraci do EU, formovaly politickou kulturu regionu.

Vít Hloušek (2007) se věnuje státům střední Evropy, konkrétně České republice, Slovensku, Maďarsku a Polsku. Poukazuje na významné fáze reorganizace, které formovaly politickou krajinu tohoto regionu (Hloušek, 2007, s. 34–35). Rok 1848 přinesl do regionu liberální a demokratické ideje, které podle Hlouška odlišily tento region od jeho východních a jihovýchodních sousedů. Revoluce zavedla diskurz liberalizace a demokratizace spojený s národní emancipací (Hloušek, 2007, s. 35).

Pro Rumunsko a Bulharsko byly jedním z hlavních kritických bodů roky 1877–1878. Sjednocené knížectví Valašska a Moldávie v roce 1877 vyhlásilo nezávislost na Osmanské

říši, čímž vzniklo moderní Rumunsko. Bulharsko pak získalo v roce 1878 značnou míru autonomie také od Osmanské říše (Latham a Cucu, 2024; Dimitrov a Bell, 2024).

Pro státy V4 byl dalším kritickým bodem rok 1918, kdy rozpad Habsburské monarchie umožnil vznik nových států, například Československa a Polska. To mělo dopad na demokratizační snahy, ale také přineslo národnostní a politické konflikty (Hloušek, 2007, s. 36).

Po druhé světové válce bylo území střední Evropy rozděleno mezi východní blok a západní demokracie, přičemž státy V4 spadly do sféry východního bloku společně s Rumunskem a Bulharskem. Nejen v těchto státech došlo k omezení demokratických svobod a na dlouhou dobu se dostaly pod vliv Sovětského svazu (Hloušek, 2007, s. 37). Tato část historie významně propojila státy střední Evropy s těmi východoevropskými, zejména na geopolitické úrovni. Všechny tak v nějaké formě sdílely podobnou zkušenost s komunismem, centralizovaným plánováním a politickým útlakem.

Revoluční rok 1989, který Hloušek považuje za poslední kritický bod, otevřel cestu k demokratizaci a integraci do evropských i transatlantických struktur. Tento rok lze považovat za emancipaci regionu, která byla klíčová pro politickou a ekonomickou transformaci (Hloušek, 2007, s. 38).

Transformace zemí Visegrádské čtyřky po roce 1989 zahrnovala tvorbu tržních ekonomik, politické zastoupení a vybudování právního státu. Tento proces přechodu k demokracii čelil výzvám, jako byly slabé demokratické instituce, korupce a politická nestabilita (Zhang, L. a Zhang, M., 2023, s. 1–12). Oleksandr Kashynskyi (2017) uvádí, že to byly politické a ekonomické podmínky, co hrálo klíčovou roli při formování populistických hnutí (Kashynskyi, 2017, s. 151). V obdobích transformace nebo krize se populismus často ukazuje jako efektivní politická strategie. Slogany zaměřené na rovnost, boj proti korupci a kritiku elit nacházejí podporu mezi marginalizovanými skupinami (Klyuchkovych, 2021, s. 104–105).

S procesem demokratizace je nedílně spojena i demokratická konsolidace. Podle Kubáta (2003) se jedná o dlouhodobý proces budování demokratického politického systému a ekonomického uspořádání. Udržení konsolidované demokracie pak závisí na respektování demokratických procedur politickými elitami, vztahu k médiím a kvalitě stranického systému (Kubát, 2003, s. 16–20). Udržení konsolidované demokracie ale rozhodně není samozřejmostí. V posledních letech se v některých zemích začíná

projevovat posun k autoritářství nebo k tzv. termínu „neliberální demokracii“, jak o něm hovořil Zakaria (1997). Cas Mudde a Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017) přišli s termínem „dedemokratura“, což je proces, kdy se formálně demokratické procesy začínají narušovat.

2 Definice a koncept populismu

Populismus je politický fenomén charakterizovaný širokým spektrem definic, což ukazuje na jeho mnohotvárnost a složitost. Tato část se věnuje různým přístupům s cílem nabídnout co nejkomplexnější pohled na tento významný politický fenomén.

Podle Muddeho a Kaltwassera (2017) bývá populismus často vnímán negativně a jen málokdo se k němu otevřeně hlásí. Definovat tento termín je složité. Někteří lidé jej vidí jako nástroj, který motivuje občany k politické angažovanosti, zatímco jiní jej považují za normativní pojem, který by měl být používán především v kontextu médií a politiky (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 2–3).

Jan-Werner Müller (2017) tvrdí, že *„populismus zahrnuje postoj, který staví lid proti zkorumpované elitě, jež slouží vlastním zájmům“* (Müller, 2017, s. 9). Podobné vymezení nabízí Cas Mudde (2004), který chápe populismus jako ideologii rozdělující společnost do dvou homogenních a antagonistických skupin – „čistého lidu“ a „zkorumpované elity“ (Mudde, 2004, s. 543). Volání po podpoře „obyčejných lidí“ a kritika „elit“ je základním dělením a společným jmenovatelem pro všechna populistická hnutí (Miller et al., 2000; Mudde, 2004; Mudde a Kaltwasser, 2017; Müller, 2017). Jak ale uvádí Müller (2017), nějaká jednoznačná teorie populismu ještě neexistuje a také chybí jasná kritéria, která by nám pomohla rozhodnout, zda a kdy se politický lídr stává populistou (Müller, 2017, s. 16–17).

Vlastimil Havlík (2016) na jedné z konferencí mluvil o tom, jak zjednodušené dělení společnosti na dva protikladné tábory populisté využívají pro mobilizaci svých příznivců. Termín „homogenní“ podle něj znamená, že mezi etablovanými elitami není rozdíl. Všichni jsou špatní, zkorumpovaní. Na druhé straně je pak lid, který je vnímán jako ten dobrý, čestný a často také podvedený. Zde je vidět, jak důležitou roli v konceptu populismu hraje i morální aspekt (Havlík, 2016).

Podle Müllera (2017) ale nestačí kritizovat elity. Jednou z podmínek populismu je vystupovat proti pluralismu, což se projevuje v populistickém tvrzení, že pouze oni zastupují lid, nikdo jiný. V opozici své protivníky zobrazují jako nemorální a zkorumpované elity. Po nástupu k moci pak často odmítají uznat legitimitu jakékoli opozice (Müller, 2017, s. 17).

Walter Ötsch a Nina Horaczek (2020) nabízejí další zajímavé dělení populismu. Rozdělují jej do několika kategorií, aby lépe porozuměli jeho mechanismům. Kromě rozdílu mezi „námi“ a „těmi druhými“, kde elita představuje mocnou část „těch druhých“, identifikují další skupiny: „nahore“, „venku“ a „dole“. „Nahore“ jsou ti mocní, jako jsou politici, tradiční strany, média, kartely nebo instituce jako Evropská unie. „Ti venku“, jsou cizinci, kteří jsou považováni za hrozbu, zejména uprchlíci, kteří jsou obviňováni z ohrožení národní kultury. „Dole“ jsou pak lidé s nižším sociálním statutem, kteří jsou označováni za sociální příživníky, kteří si neprávem nárokují různá práva a zasluhují opovržení (Ötsch a Horaczek 2020, s. 26–28).

V novější publikaci Cas Mudde a Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017) mluví o populismu *„jako o úzce zaměřené ideologii...“* (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 6). Podle autorů na rozdíl od robustnějších ideologií, jako jsou liberalismus nebo socialismus, populismus sám o sobě často nedokáže nabídnout komplexní odpovědi na politické otázky. Namísto toho vystupuje spíše jako doplněk k jiným ideologiím, čímž se formulují různé politické agendy přitažlivé pro širší veřejnost. Mudde a Kaltwasser (2017) tak potvrzují, že populismus může nabývat velmi odlišných podob, formovat se napříč politickým spektrem a směřovat k podpoře rozličných politických iniciativ. Tento kritický pohled na populismus umožňuje rozlišit mezi různými „subtypy“, které se liší ideologickou orientací a sociálními cíli (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 6). Tento koncept, který autoři představili, bude v této práci sloužit jako základní teoretický rámec pro další analýzu. Umožňuje totiž lépe pochopit flexibilní a adaptivní povahu populismu. Představuje ho jako ideologii, která má schopnost absorbovat prvky jiných.

Kubát (2016a) rozlišuje mezi lidem, elitou a vůdcem, přičemž každý má specifickou roli. Lid je chápán jako morálně vyšší, nositel politické vůle a kolektivních hodnot, stojící proti korupční a dekadentní elitě, která zahrnuje politiky, ekonomické, kulturní a sociální vrstvy s vlivem, majetkem nebo vzděláním. Populistická hnutí kritizují nejen politický establishment, ale i ekonomické a kulturní elity jako korupční síly proti „všeobecné vůli“ obyčejných lidí (Kubát, 2016a, s. 19). Cas Mudde a Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017) vysvětlili, že populismus staví na společné vůli lidu, což vytváří silný kolektivní subjekt nazývaný „lid“. Tento „lid“ má schopnost vyzvat a zpochybnit současné politické a sociální pořádky reprezentované „elitou“. Autoři tím ukázali, jak populismus nejen mobilizuje

občany, ale také vytváří jednotnou identitu, která může zásadně ovlivnit politickou scénu a přinést změny ve stávajícím systému (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 11–12).

Klíčovou roli v populismu hraje osobní spojitost mezi charismatickým vůdcem a lidem. Tento vůdce je vnímán jako „jeden z lidu“, což umožňuje efektivní reprezentaci kolektivní vůle mimo tradiční instituce. Postava charismatického vůdce a osobní vztah mezi tímto vůdcem a lidem je pro populismus klíčovou charakteristikou (Kubát, 2016a, s. 19). V podobném kontextu Petr Jurek (2014) mluví o pojmu „personalizace“. Podle Jurka (2014) se personalizace politiky projevuje tím, že se více zaměřuje na jednotlivé lídry, kteří mají významný vliv na rozhodování voličů. Politické strany často spojují svou identitu s osobními vlastnostmi těchto lídrů, což vede k tomu, že lidé vnímají politiku spíše jako soutěž mezi jednotlivci než mezi skupinami. Tento trend také ovlivňuje politickou komunikaci tím, že klade větší důraz na jednotlivce než na kolektivní aktéry a posiluje postavení lídrů uvnitř stran (Jurek, 2014, s. 27).

Právě komunikace (respektive komunikační prostředky) je něco, co přispívá k šíření populismu. Walter Ötsch v rozhovoru pro iROZHLAS mluvil o tom, jak rostoucí vliv médií a moderní technologie výrazně přispívají k šíření populismu. Sociální média jako Facebook, Twitter a YouTube využívají algoritmy, které preferují obsah přitahující pozornost, často prostřednictvím skandálního nebo šokujícího obsahu. Pravicoví populisté to efektivně využívají k šíření svých ideologií. Tyto platformy podle Ötsche představují hrozbu pro demokracii, protože systematicky podporují dezinformace a polarizaci společnosti (Nerad, 2021).

Pokud se zaměříme na další prostředky, které má populismus v oblibě, je potřeba zmínit názor Stanleyho (2008), který tvrdí, že populistické strany upřednostňují přímou demokracii jako prostředek, který umožňuje vyjádření skutečné vůle většiny. Tento přístup je podle nich v protikladu k tradičním politickým stranám, které jsou obviňovány z korupce a ztráty politické vize pro vedení země. Populistické strany se prezentují jako nositelé názorů nespokojeného obyčejného člověka, snaží se o rezonanci s názory veřejnosti a prosazují přímou účast na politických rozhodnutích (Stanley, 2008, s. 105). O použití referenda jako nástroje populistických lídrů a hnutí mluví i Müller (2017), který ho chápe především jako nástroj k potvrzení toho, co si populističtí politici předem stanovili (Müller, 2017, s. 100). Podobný názor mají i Ötsch a Horaczek (2020). Podle těchto autorů jsou referenda populisty využívána k propagandistickým cílům. Uvádí to na

příkladu Viktora Orbána, který vyhlašoval referenda, jež se implicitně vymezovala proti politice Evropské unie. Pokud vezmeme v úvahu i předchozí argumentaci Müllera (2017), zřejmě očekával jasný výsledek v souladu se svou politikou (Ötsch a Horaczek, 2020, s. 202–204).

Jak je patrné, populismus má širokou škálu vymezení, konceptů a různých definic. V současnosti se často říká, že každý, kdo chce uspět ve volbách, musí být aspoň trochu populistický (Müller, 2017, s. 16). Glied (2020) si položil řečnickou otázku, zda vůbec existují politici bez prvků populismu, a odpověděl si, že úspěšní politici asi ne (Glied, 2020, s. 27). Štefan Danics (2017a) tento názor kritizuje. Podle jeho názoru je pojem populismus často nadužíván a neměl by být zaměňován s demagogií nebo politickými triky. Populismus není jen o ochraně zájmů „obyčejných lidí“, ale měl by zahrnovat aktivní boj proti „zkorumpovaným elitám“ nebo „establishmentu“. Stejně tak autor považuje za důležité odlišit populismus od jiných proudů, jako jsou nacionalismus, islamofobie, xenofobie nebo extremismus (Danics, 2017a, s. 132–133).

3 Typologie populismu

V souvislosti se zvyšující se polarizací politického spektra a stoupajícím vlivem populistických hnutí je důležité rozlišovat mezi různými formami populismu. Tyto politické proudy sdílejí odpor vůči elitám a zdůrazňují „vůli lidu“, liší se ale v základních principech, cílových skupinách a navrhovaných řešeních. Rozdíly mezi jednotlivými typy populismu jsou klíčové pro pochopení jejich fungování a dopadu na společnost.

Podle Šolkaye (2000) lze populistické strany kategorizovat jako identické a neidentické. Identické strany se distancují od tradičních ideologií a zaměřují se na obranu obecné populace proti elitám. Naopak neidentické strany akceptují a prosazují určité politické ideologie a využívají populistické strategie ke komunikaci svých programů. Šolkay (2000) svou argumentaci zasazuje do kontextu, když rozlišuje mezi populistickou stranou a termíny „populistická pravice“ či „populistická levice“ (Šolkay, 2000, s. 4–5). Tato dichotomie ilustruje, jak populismus může fungovat buď jako samostatný politický fenomén, nebo jako nástroj v rámci širší ideologie.

Havlík a Pinková (2012) dále rozšiřují tuto typologii aplikovanou na postkomunistické země. Identitární populismus se prezentuje jako odpůrce elit a zastánce „obyčejných lidí“, distancuje se od tradičních politických ideologií a zaměřuje se na aktuální sociopolitické otázky, které rezonují u nespokojených občanů. Naproti tomu parciální populistické strany používají populistickou rétoriku v kontextu ideologicky podloženého programu, často s příklonem k radikální pravici (Havlík a Pinková, 2012).

Huber, Jankowski a Juen (2022) poukazují na to, že populismus se může objevit jak na levici, tak na pravici politického spektra, přičemž se liší v závislosti na konkrétních ideologických zaměřeních. Na levici bývá populismus často spojován s ideologiemi jako socialismus a komunismus. Důraz je zde kladen na ekonomický boj a odpor vůči elitám, zejména těm ekonomickým. Pro radikálně levicové strany jsou politické otázky strukturované primárně ekonomickými konflikty, kde je pracující třída (neboli „lid“) utlačována ekonomickými elitami. Pravicový populismus je naopak spojen spíše s ideologiemi jako nacionalismus a nativismus, zatímco ekonomika tu nehraje takovou roli. Klíčová témata se soustředí na ochranu národní suverenity a kritiku imigrace (Huber, Jankowski a Juen, 2022, s. 992).

Mudde (2015) rozptyluje podle jeho názoru obecnou představu, že pouze pravicový populismus je vylučovací. Ve svém článku pro deník The Guardian napsal, že představa, že pravicový populismus je vždy vylučovací, zatímco jeho levicový protějšek je z definice inkluzivní, je mylná: „*Hlavní rozdíl mezi nimi není v tom, zda vylučují, ale koho vylučují, což je do značné míry dáno jejich doprovodnou ideologií (např. nacionalismus nebo socialismus)*“ (Mudde, 2015). Zdůraznil tak komplexní povahu populismu, který je silně ovlivněn kontextem doprovodných ideologií, což vede k odlišným formám vylučování. Pravicový populismus podle jeho názoru často vylučuje imigranty a menšiny, což je spojeno s nacionalistickou ideologií. Naopak levicový populismus se zaměřuje na elity a bohaté, vylučuje tedy ty, kteří jsou vnímáni jako ekonomicky privilegovaní, což vychází ze socialistické ideologie (Mudde, 2015).

Francouzský politolog Pierre-André Taguieff (1995) dále rozlišil mezi populismem protestu, který kritizuje elity a důvěřuje obyčejným občanům, a populismem totožnosti, který klade důraz na národní a kulturní identity a ochranu národní suverenity (Taguieff, 1995, s. 32–33). Toto rozlišení pomáhá pochopit, jak různé formy populismu mohou vznikat v závislosti na kontextu a prioritách politických aktérů.

Další rozlišení ukazuje na rozdílnou intenzitu a formu populismu. Smilov a Krastev (2008) rozlišovali mezi tzv. měkkým (soft) populismem a tvrdým (hard) populismem. Měkký (neautoritářský) populismus představuje mírnější formu populismu, která kritizuje politické strany za korupci, kartelové praktiky a odtržení od obyčejných lidí. Tvrdý (autoritářský) populismus přináší vážnější ohrožení ústavních základů a napadá základní principy liberální demokracie, jako je ochrana práv jednotlivců a menšin. Autoři zdůrazňují, že dělicí čára mezi „měkkým“ a „tvrdým“ populismem je plynulá a neustále se mění. Populistickým stranám často chybí pevné vnitrostranické struktury, disciplína a ideologická soudržnost, což je činí náchylnými k proměnám ve svém celkovém profilu. Radikalismus těchto stran se tak může měnit nejen během voleb, ale i během výkonu funkce (Smilov a Krastev, 2008, s. 9).

3.1 Historicky specifické formy populismu

Formy populismu mohou nabývat různých podob, zahrnujících pravolevé vidění, spojení s různými ideologiemi nebo historické formy, které budou v této části představeny. Těmto formám se ve svých pracích věnovali známí autoři jako Margaret Canovan (1981), Cas Mudde (2001) a Miller et al. (2000).

Region střední a východní Evropy je bohatý na historické zlomy a politické transformace. Populismus se zde vyvíjel v různých formách. Cílem této práce je prostřednictvím zmíněných autorů prezentovat, jak se tyto formy v regionu manifestovaly, a propojit je s historickým vývojem této oblasti.

Cas Mudde (2001) ve svém článku představil tři základní typy populismu: agrární, ekonomický a politický.

Agrární populismus byl významný před nástupem komunistického režimu díky zemědělskému charakteru regionu, ale po komunistické kolektivizaci prakticky zanikl (Mudde, 2001, s. 39–41). Miller et al. (2000) zahrnují do tohoto populismu hnutí podporující venkovské malovýrobce a tradice venkovského života (Miller et al., 2000, s. 382). Margaret Canovan (1981) popsala agrární populismus jako snahu zlepšit životní podmínky rolníků a zachovat sociální spravedlnost. Tento populismus se vyhýbal velkokapitalismu i socialismu, idealizoval venkovský život a byl spojen s paternalismem a elitářstvím. Ve střední a východní Evropě vznikaly agrární strany jako Polská lidová strana a Bulharská agrární národní unie, které prosazovaly přímou demokracii a pozemkové reformy. Česká agrární strana zůstala dominantní až do druhé světové války. Po válce byla agrární hnutí absorbována komunistickými režimy, ale zachovala si své ideologické postoje (Canovan, 1981, s. 113–136).

Dalším typem populismu, který zmínil Mudde (2001), byl ekonomický populismus. Tento typ měl před nástupem komunismu i v jeho průběhu ve východní Evropě malý význam z důvodu zemědělského charakteru a zaostalosti oblasti. Rozvoji ekonomického populismu bránilo rovnoměrné rozdělení zboží a existence šedé ekonomiky. Po pádu komunismu a se zvětšováním sociálních nerovností však tyto překážky zmizely, což vedlo k růstu ekonomického populismu, podpořeného důrazem na rovnost a robustní sociální stát (Mudde, 2001, s. 51–52). Mudde (2001) tento typ populismu spojoval spíše s Latinskou Amerikou, ale předpoklady pro jeho rozvoj ve východní Evropě existovaly, zejména

v souvislosti s transformačními procesy. Přechod od plánované k tržní ekonomice vedl k sociálním šokům, což podpořilo nespokojenost a populistické narativy. Politická scéna se tak naplnila stranami a hnutími, které oslovovaly občany, již se cítili znevýhodnění a opomíjeni v důsledku rychlých sociálně-ekonomických změn (Kashynsky, 2017; Klyuchkovych, 2021; Pirro, 2013; Zhang, L. a Zhang, M., 2023). Projekt Fatigue, financovaný programem Marie Skłodowska-Curie, zkoumal tzv. „opožděnou transformační únavu“ po roce 2000, kdy populisté využívali nespokojenosti s neoliberálními reformami 90. let, což vedlo k rozvoji populistických hnutí (Mole, 2022).

Posledním typem, který Mudde (2001) charakterizoval, je politický populismus. Před nástupem komunismu nebyl ve východní Evropě významný, ale po jeho pádu zaznamenal výrazný vzestup. Kombinoval anti-komunistickou a anti-elitářskou rétoriku s mýtem o „ukradené revoluci“, čímž získal podporu veřejnosti (Mudde, 2001, s. 52). V moderním pojetí se politický populismus vyjadřoval jako výzva k obnovení státní suverenity a ochraně národních zájmů vůči zahraničním vlivům, často v reakci na politiky Evropské unie. Jeho anti-politická povaha spočívala v názoru, že tradiční demokratické struktury ohrožují lidovou suverenitu. Představitelé tohoto typu populismu usilovali o navrácení rozhodovací moci lidem a podporovali přímou demokracii místo zastupitelské (Kubát, 2016a, s. 18). Miller et al. (2000) popsali politický populismus jako anti-elitní postoj, často zaměřený proti menšinám, cizincům a outsiderům, který kladl důraz na posílení lidové suverenity prostřednictvím prvků přímé demokracie, jako jsou referenda nebo přímá odvolatelnost politiků. Tento typ populismu autoři považovali za moderní fenomén utvářený politickou mobilizací mas (Miller et al., 2000, s. 382–383).

3.2 Formy populismu na pravolevé škále

Tato část se zaměří na rozlišení mezi pravicovým, středovým a levicovým populismem, přičemž každá z těchto kategorií představuje unikátní přístup k mobilizaci veřejné podpory a kritice politického establishmentu. Tento trojrozměrný rámec byl zvolen pro svou přehlednost i analytickou jasnost a odráží základní politické spektrum pozorované v mnoha demokratických systémech.

Výběr pravolevé škály jako hlavní osy pro rozdělení populismu umožňuje kategorizaci podle tradičních politických orientací a odhaluje, jak se jednotlivé formy

populismu vyrovnávají s klíčovými otázkami sociální spravedlnosti, ekonomické nerovnosti a národní suverenity. Tato škála navíc odráží dominující trendy v regionu střední a východní Evropy, kde pravicový populismus často zahrnuje témata jako imigrace, národní suverenita a kulturní identita, zatímco levicový populismus se zaměřuje na ekonomickou nerovnost a sociální spravedlnost.

Mimo tradiční ideologie od pravice až na levič, má populismus schopnost absorbovat i prvky jiných specifických ideologií a politických postojů, které hrají ve zkoumaném regionu důležitou roli. Některé tak budou posléze představeny, aby byl poskytnut hlubší vhled do jeho variací a toho, jak se přizpůsobuje různým politickým, kulturním a sociálním kontextům.

3.2.1 Pravicový a radikálně pravicový populismus

Pravicový populismus je politický směr, který se úzce spojuje s národem, identitou a tradicí. Opozice mezi „lidem“ a „elitami“ je zde často vyjádřena jako „my“ a „oni“, přičemž „lid“ znamená „národ“. Radikálně pravicové populistické strany identifikují nepřátele ve čtyřech kategoriích: ti, kteří se nacházejí uvnitř národa a státu, ti mimo národ, ale uvnitř státu, ti uvnitř národa, ale mimo stát, a ti mimo národ i stát. Hlavními nepřáteli jsou přitom politické, ekonomické a kulturní elity, které jsou obviňovány ze zrady národa a korupce (Mudde, 2007, s. 63–65). Cas Mudde (2001), jak už z výše uvedeného vyplývá, řadí do kategorie pravicové formy populismu i populismus národní neboli nacionalistický (Mudde 2001, s. 44). Podobně to vidí i Ötsch a Horaczek (2020), kteří mluví o představě společnosti založené na dvou nesmiřitelných táborech jako jedné ze základních charakteristik pravicového populismu. Tento koncept často reflektuje hluboké společenské a kulturní rozdíly, které jsou prezentovány jako konflikt mezi „národem“ a „nepřáteli národa“ (Ötsch a Horaczek, 2020, s. 17).

Podle Rodrika (2018) má pravicový populismus tendenci mobilizovat se podél etnicko-nacionálních/kulturních konfliktů, často v reakci na globalizační šoky projevující se imigrací a uprchlíky. Přistěhovalci, etnické menšiny nebo bruselští úředníci jsou pak zobrazováni jako ti „druzí“ a jsou hlavními tématy a terči těchto populistů (Rodrik, 2018, s. 24–26).

Michal Kubát (2016a) uvádí, že v posledních letech pravicový typ populismu v regionu střední a východní Evropy dominuje, a to často ve své radikální podobě (Kubát,

2016a, s. 17). Podle Macha (2023) se pravicový populismus v rámci postkomunistických zemí výrazně rozšířil zejména v Polsku a Maďarsku, ale i globálně získává na síle. Tento směr se spojuje v rámci našeho regionu zejména s neotradicionalismem, který staví tradice a národní hodnoty proti dekadenci Západu a mezinárodnímu liberálnímu řádu. Evropská unie je vnímána jako hrozba pro národní suverenitu a kulturní identitu, což vede k silnému euroskepticismu. Historické a kulturní faktory ve střední a východní Evropě přispívají k této specifické formě pravicového populismu, která reaguje na globalizační a multikulturní tendence. Kulturní a etnický nacionalismus zde nachází odezvu, přičemž menšiny, například muslimští uprchlíci nebo LGBT komunity, jsou často vykreslovány jako hrozba pro národní hodnoty (Mach, 2023, s. 22–31).

Pro lepší pochopení pravicového populismu je důležité zdůraznit jeho propojení s konzervatismem. Anna Gwiazda (2021) tvrdí, že toto spojení vede ke vzniku pravicového populismu, což demonstruje na příkladu polské strany Právo a spravedlnost (PiS). Strana zastává konzervativní postoje, obhazuje tradiční a národní hodnoty a získává podporu od katolické církve, což podle autorky poukazuje na propojení konzervatismu s pravicovým populismem (Gwiazda, 2021, s. 582). Rovněž i Cas Mudde (2007) vidí mezi konzervatismem a populismem značné překrytí, zejména v autoritářských tendencích a zájmu o národní záležitosti. Mudde (2007) však zdůraznil, že zatímco pravicový populismus je definován proti-elitářským a nativistickým charakterem, konzervatismus se tradičně na tyto aspekty nezaměřuje a může podporovat i neoliberalistické ekonomické politiky (Mudde, 2007, s. 50).

Mudde (2007) naznačil, že i když mezi radikální pravicí dominoval populismus, ne všechna hnutí radikální pravice jsou nutně populistická. Existují také nepopulistické nebo elitářské skupiny, které jsou méně viditelné a vlivné (Mudde, 2007, s. 21–31). Podle Danicse (2017a) je důležité si uvědomit, že radikální pravicový populismus není totéž jako extremistická pravice, která zahrnuje fašismus a nacionální socialismus. Radikální pravice uznává demokracii, ale odporuje některým jejím hodnotám, zatímco extremistická pravice je protidemokratická. Populistická radikální pravice představuje hlavní proud radikální pravice, přestože ne všechny radikálně pravicové skupiny jsou populistické (Danics, 2017a, s. 134). V tomto směru se tak v podstatě shodují s Casem Muddem (2007).

Podle Muddeho (2007) je jedním ze základních principů radikálně populistické pravice nativismus, který spočívá ve víře, že stát by měl být tvořen především původními

obyvateli a vůči cizincům by se měl stavět odmítavě. Ideálním uspořádáním státu by měl být monokulturní stát, kde dominuje jedna kulturní skupina. Jde o představu „čistého“ národního státu. Radikálně pravicové populistické strany si kladou za cíl alespoň dosáhnout etnokracie, jelikož koncept monokulturalismu (opak multikulturalismu) je utopický. Monokulturalismus, vyjádřený sloganem: *„Náš vlastní stát pro náš vlastní národ“*, definuje nativismus (Mudde, 2007, s. 138–139). Nativismus zdůrazňuje národní identitu a stát chápe jako domov definovaného národa, přičemž nenárodní prvky jsou vnímány jako hrozba pro jeho jednotu (Mudde, 2007, s. 19–22).

Andrea L. P. Pirro (2013) analyzovala projevy radikálně populistických stran ve střední a východní Evropě. Podle Pirro (2013) tyto strany čerpají inspiraci z předkomunistické i komunistické minulosti a reagují na výzvy postkomunistického prostředí. Strany navazují na národní tradice, prosazují konzervativní křesťanské hodnoty a v některých případech i iredentismus, což je úsilí o připojení území historicky nebo etnicky spojených s daným národem, ale ovládaných jiným státem (Pirro, 2013, s. 622).

Radikálně populistické strany ve střední a východní Evropě reagují také na specifické problémy postkomunistického kontextu, jako jsou otázky etnických menšin, korupce a postoje k Evropské unii. Tyto strany se často prezentují jako nejkompetentnější pro řešení problémů spojených s etnickými menšinami, což je klíčový aspekt jejich politiky zejména v zemích jako Slovensko či Bulharsko, kde je silná přítomnost etnických menšin (Pirro, 2013, s. 616–617).

Pirro (2013) také upozorňuje na rozdíly mezi západní a východní Evropou. Zatímco v západní Evropě radikálně populistické strany vznikaly v reakci na sociokulturní změny roku 1968, ve střední a východní Evropě reagují na transformaci po roce 1989 a s ní spojenou krizi hodnot i autority (Pirro, 2013, s. 601–602, 622–623). Ve východní Evropě je ideologie těchto stran více zaměřena na specifické problémy postkomunistického kontextu a zklamání transformačním procesem (Pirro, 2013, s. 622–623).

Mudde (2007) spatřuje hlavní rysy populistické radikální pravice v kombinaci nativismu, autoritářství a populismu. Tyto rysy jsou podle něj přítomny napříč Evropou (Mudde, 2007, s. 138).

V postkomunistických zemích podle Muddeho (2007) nepřítel pro populistickou radikální pravici zůstává především uvnitř státu a mimo národ (Mudde, 2007, s. 69). Byla to reakce na to, že na rozdíl od západní Evropy a navzdory členství v EU nejsou země

střední a východní Evropy cílovou destinací pro migranty. Tento stav přetrvává i v roce 2024, ale mnoho věcí se změnilo. Migrační krize z roku 2015 změnila přístup k migraci. Vnímání této problematiky ze strany občanů se proměnilo, což reflektovala řada populistických stran, které zásadně změnilly svou rétoriku a více se zaměřily na migraci a s ní spojené problémy. Tato změna se netýkala pouze stran radikálně populistických. Dobře to dokumentuje Enyedi (2020), který mluví o tom, jak si východoevropští nacionalisté vypůjčili téma migrace, které bylo do té doby typické spíše pro země na západ od regionu střední a východní Evropy a bylo využíváno zejména jejich tamními představiteli (Enyedi, 2020, s. 369). Podle Moniky Bartoszewicz (2020) stála migrační krize za vzestupem radikálních a protisystémových stran po celé Evropě, přičemž protiimigrační postoj byl něco, co všechny tyto strany spojovalo. Obliba těchto stran se zvyšovala s tím, jak se prohlubovala absence sociální bezpečnosti v Evropě (Bartoszewicz, 2020, s. 137).

Migrační krize spojená s uprchlickou vlnou přispěla i k sílícímu euroskepticismu. Ten se stal dalším významným tématem nejen pro pravicové populisty. O tom, že populistické pravicové radikální strany mohou nalézt úspěch v euroskeptických postojích, psal například Danics (2017b). Populisté tyto postoje propojili s nacionalismem a prezentací Evropské unie jako překážky při prosazování národních zájmů. Tento narativ pak využili k mobilizování voličů při domácích volbách, což jim umožnilo oslovit nespokojené voliče i při vynaložení méně finančních prostředků na kampaň. Jak ale upozorňuje zmíněný autor, přímou souvislost mezi euroskepticismem na jedné a populismem na druhé straně nelze potvrdit (Danics, 2017b, s. 148–149). Evropská unie je některými populistickými aktéry obviňována z vměšování do vnitřních záležitostí a útoku na identitu a suverenitu. Často je prezentována jako imperiální, koloniální síla, která se odklonila od svého původního záměru a chce ovládnout nebo vnutit svou autoritu jiným zemím. Tyto myšlenky pak stojí za konstrukcí klasického populistického příběhu, kde je EU populisty vnímána jako zkorumpovaná elita jednající proti vůli lidu (Csehi a Zgut, 2021, s. 63). Populistická radikální pravice podle Muddeho (2007) přistupuje k Evropské unii a podobným nadnárodním institucím jako k něčemu nepřátelskému, nedůvěryhodnému. Něčemu, co je mimo stát a mimo národ a kde se kují pikle. Kromě nadnárodních institucí pak podobná rétorika může mířit i na sousední země, zejména pak v souvislosti s historickými konotacemi (Mudde, 2007, s. 74).

Obecně je u pravicových populistů jakákoliv elita vnímána jako zhoubná, spiklenecká entita stojící proti lidu. Často je pak častována výrazy jako politický kartel, politická třída a podobně (Ötsch a Horaczek, 2020, s. 23).

Cas Mudde v rozhovoru pro iROZHLAS tvrdí, že dnešní populistické strany jsou ve skutečnosti více krajně pravicové a kritizuje zjednodušující používání termínu „populismus“ pro popis jejich ideologie. Popisuje, jak termín populismus ztrácí na užitečnosti, protože bývá často nesprávně používán a diskutuje o vlivu krajní pravice na liberální demokracii. Mudde zdůrazňuje, že hlavním důvodem, proč lidé volí tyto strany, není populismus, ale jejich nativismus, který je pro ně hlavním tématem (Chaloupková, 2019).

3.2.2 Středový populismus

Od pravicového populismu se dostáváme k dalšímu fenoménu, jímž je populismus středový, centristický, čistý nebo neideologický. Záleží na pohledu jednotlivých autorů. Tato forma populismu, o které hovoří například Vlastimil Havlík (2016), se odlišuje svou zaměřeností především na vyhrocenou anti-establishmentovou rétoriku bez jasné ideologické příslušnosti. Havlík (2016) dále poukazuje na tento fenomén jako na důsledek ideologické nejasnosti a charakterizuje jej jako „čistý populismus“, kde v popředí stojí odmítání tradiční politické elity. Jedním z klíčových příkladů, které Havlík (2016) uvádí, je hnutí ANO v České republice pod vedením Andreje Babiše, které ilustruje, jak může být neideologický populismus aplikován v praxi. Tento typ populismu se vyznačuje především apelováním na obecnou nespokojenost s politickým establishmentem, aniž by se nutně opíral o konkrétní politické nebo ideologické programy (Havlík, 2016). Peter Učeň (2007) v této souvislosti mluvil o tzv. „čistém“ nebo „novém“ populismu jako o evoluci postkomunistického populismu, který se posunul od svých radikálnějších forem smíšených s nacionalismem a autoritářstvím směrem ke vlídnějším variantám. Podle Učně (2007) mají nové formy populismu svůj mobilizační potenciál založený primárně na výrocích proti establishmentu, čímž se daří přitahovat voliče k podpoře jejich umírněnějších návrhů (Učeň, 2007, s. 60). To ovšem neznamená, že se strany tohoto typu nemohou posunout zase opačným směrem k radikálnějším formám populismu.

Když ustupují ideologie a konkrétní politický program do pozadí, dá se očekávat, že větší roli budou hrát jiné prvky. Například role politického lídra, v populismu jak jinak než

charismatického. Vracíme se tak k termínu „personalizace“, jehož definice byla prezentována díky práci Jurka (2014). Jurek (2014) identifikuje tři hlavní typy politických stran podle jejich organizační struktury a strategie následovně.

Prvním typem jsou tzv. catch-all strany. Ty mají demokratický systém řízení na různých úrovních, kde jsou orgány voleny a pravomoci přidělovány. Zastupují zájmy širokého spektra voličů a jejich hlavní strategií je získávání co nejvíce hlasů. Často vznikají díky společné iniciativě a aktivitě politické elity působící v parlamentu (Jurek, 2014, s. 78–79).

Druhým typem jsou kartelové strany. Ty soustřeďují moc do rukou stranického vedení, což oslabuje vliv běžných členů. Jejich strategie se zaměřuje na získávání úřadů a v předvolebních kampaních kladou důraz na manažerské a osobní kvality kandidátů než na ideologii. Podobně jako catch-all strany vznikají i tyto díky společné iniciativě parlamentních elit (Jurek, 2014, s. 78–79). Jurek (2014) také zmínil třetí typ, tzv. podnikatelské strany, které však podrobněji popíšu jiní autoři.

Podle Ladislava Cabady (2014) je trendem v nových demokraciích střední a východní Evropy vznik stran bez jasné ideologie, jež jsou vedeny silnými osobnostmi. Cabada (2016) popisuje, že rozmáhající se politika založená na osobnostech je v tomto regionu obzvláště patrná. Tyto strany často vznikají jako „gaučové strany“ nebo „instantní všeobjímající strany“, což naznačuje jejich původ a schopnost rychlé adaptace. Mají tendenci mít nejasně definované ideologie a jejich programy bývají vágní, bez hlubšího zaměření na konkrétní politická témata. Přesto se některým z nich daří udržet si voličskou podporu, přičemž dochází k výraznému posunu v jejich ideologickém směřování směrem k populismu (Cabada, 2016, s. 69).

Dostáváme se ke třetímu typu politických stran, který představí Vít Hloušek a Lubomír Kopeček (2018a). Ti přišli s termínem „političtí podnikatelé“. O těch mluví jako o někom, kdo hraje v rámci strany nezbytnou roli. Stranu de facto ovládají už jenom tím, že stojí za jejím založením, organizační strukturou a programem. Zajímavé je, že i když to zdaleka neplatí ve všech případech, velká část těchto „politických podnikatelů“ skutečně vzešla z reálného podnikatelského prostředí (Hloušek a Kopeček, 2018a, s. 14). Minimální charakteristika politických stran je podle těchto autorů následující. Strany by měly mít svůj původ mimo parlament, centralizované vedení, iniciativu lídra při založení strany, neměly by být produktem sociálního hnutí. Jejich lídr by zároveň měl mít schopnost

udržet si dominantní postavení ve straně i poté, co skončí zakladatelské období, a měl by využívat tohoto postavení. Stejně tak by měl mít schopnost získat si pozornost médií a přízeň voličů (Hloušek a Kopeček, 2018a, s. 38). Jurek (2014) v souvislosti s tímto typem stran uvádí, že na rozdíl od catch-all a kartelových stran, které vznikají na základě kolektivní iniciativy a aktivity a často bývají výtvorem stávající politické elity, jsou podnikatelské strany výsledkem individuální iniciativy, často s využitím osobních zdrojů zakladatele. Osud těchto stran je proto obvykle úzce spjat s osobností jejich lídra (Jurek, 2014, s. 78).

3.2.3 Levicový populismus

V kontextu současné politické diskuse je i tento typ populismu fenoménem, který vyžaduje důkladnou analýzu. Jeho výskyt a vliv se ovšem, podobně jako v případě jiných forem populismu, liší region od regionu. Podle Kubáta (2016a) představuje levicový populismus zásadní, byť méně dominující složku politického spektra ve zkoumaném regionu. Tento typ populismu se zaměřuje na sociální spravedlnost a ekonomickou rovnost, čímž reaguje na sociální nerovnosti a usiluje o inkluzivnější společnost (Kubát, 2016a, s. 17).

Mudde a Kaltwasser (2017) v kontextu levicového populismu zmiňují, že na rozdíl od svého pravicového protějšku klade důraz na ekonomické aspekty elity, kterou definuje primárně v termínech ekonomické nadvlády a nerovnosti (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 13). Tento přístup umožňuje levicovým populistickým hnutím mobilizovat podporu mezi těmi, kteří se cítí vyloučení z ekonomických příležitostí a sociálního blahobytu. Podle Muddeho (2004) se levicoví populisté neprezentují jen jako zástupci pracující třídy, ale spíše jako hlas všeho lidu, který vyjadřuje všeobecnou nespokojenost a volá po spravedlivější společnosti (Mudde, 2004, s. 549–550).

Klyuchkovych (2021) mluví o anti-kapitalistickém populismu, který chápe jako jeden z projevů levicového populismu. Tento typ populismu podle něj kritizuje nerovnosti generované globálním kapitalismem a obhájí politiku přerozdělování, sociální zabezpečení a ochranu práv pracovníků. Oslovuje dělnickou třídu a ty, kteří se cítí, že jsou pozadu v důsledku hospodářské liberalizace a globalizace (Klyuchkovych, 2021, s. 104–105).

Podle Daniho Rodrika (2018) se levicový populismus s větší pravděpodobností mobilizuje podél linií příjmů/společenské třídy a v reakci na globalizační šoky v podobě obchodu, financí a zahraničních investic. Častěji je pak spjat s jižní Evropou a státy jako Řecko či Španělsko nebo s Latinskou Amerikou, kde hrají větší roli různé ekonomické krize a v jejich důsledku vznikající nerovnost (Rodrik, 2018, s. 13–25).

3.3 Specifické formy populismu

V této kapitole je rozšířeno zkoumání populismu, přičemž jsou charakterizovány specifické podtypy, jako je paternalistický populismus nebo spojení populismu s nacionalismem. Po předchozí diskusi o pravo-levém rozdělení populismu jsou odhaleny jemnější nuance a subtypy populismu, které se ve zkoumaném regionu manifestují. Tento přístup je v souladu s koncepcí populismu jako „úzce zaměřené ideologie“, která se formuje napříč politickým spektrem, kde ani pravolevé dělení nemusí stačit (viz Mudde a Kaltwasser, 2017). Cílem této kapitoly je rozšířit obraz populismu v jeho mnohotvárnosti a ve vztahu k jeho projevům ve střední a východní Evropě.

3.3.1 Nacionalismus a populismus

Nacionalismus a populismus sdílejí základní principy zaměřené na suverenitu a jednotu národa. Nacionalismus je definován jako ideologie zdůrazňující význam národa jako společenské jednotky (Nechybujte.cz, 2024).

Historicky se nacionalismus transformoval od intelektuálního pojmu k silné pravicové ideologii, zejména po pádu komunismu, kdy nabyl nové formy (Fryšová, 2019, s. 23). Ve střední a východní Evropě se nacionalismus a populismus často spojují jako reakce na prázdné místo po komunismu, což lidem nabízí pocit bezpečí a přináležitosti (Fryšová, 2019, s. 46).

Nacionalističtí vůdci ve střední a východní Evropě zdůrazňují protiimigrační politiku a konzervativní hodnoty, což vede k aliancím proti liberálním elitám Západu. Maďarský premiér Viktor Orbán například posílil vztahy mezi balkánskými a středoevropskými zeměmi jako součást širší regionální strategie (Enyedi, 2020, s. 368).

Jan Urban (2023) popisuje nacionalistický populismus jako vysoce rizikovou politickou strategii s potenciálně ničivými důsledky pro mezinárodní harmonii. Specificky

zmiňuje ambice Maďarska pod Orbánovým vedením jako potenciální hrozbu pro sousední státy (Urban, 2023).

3.3.2 Paternalistický populismus

Dalším typem je paternalistický populismus, který představuje ideologii kritizující politickou korektnost elit a zároveň naznačuje, že lidé nejsou dostatečně zralí na to, aby samostatně rozhodovali. Nabízí model, ve kterém vláda či „zvolení“ vedou a formují občany, což omezuje zapojení méně privilegovaných skupin (Enyedi, 2015, s. 21).

Podle Enyediho (2020) se paternalistický populismus ve střední Evropě vymezuje proti elitám a zdůrazňuje ochranu obyvatel před sociálními a ekonomickými hrozbami. Tento přístup odmítá individualismus a preferuje tradiční hodnoty, přičemž stát zde hraje klíčovou roli (Enyedi, 2020, s. 374). Jako příklad uvádí ideologie Jobbiku a Fideszu v Maďarsku. Tyto strany kombinují prvky paternalistického populismu a neliberálního elitářství, když prosazují politiku chránící obyčejné lidi před elitou, ale zároveň si zachovávají elitářský postoj (Enyedi, 2015, s. 17).

Na základě Enyediho (2015, 2020) prací lze říci, že paternalistický populismus se od klasického populismu liší svým přístupem k roli státu a elit. Zatímco klasický populismus zdůrazňuje přímou účast občanů a kritiku elit, paternalistický populismus věří ve vedení občanů státem a elitami, které je třeba respektovat a následovat, a to často na úkor demokratických procesů a participace.

Tato část ukazuje, jak se populismus může spojovat s různými ideologiemi a vytvářet specifické podtypy, které významně ovlivňují politický a sociální život ve střední a východní Evropě. Díky své přizpůsobivosti populismus zahrnuje mnoho subtypů, které jsou v této práci zkoumány. Mezi nejčastější subtypy v regionu patří právě nacionalistický a paternalistický populismus, v průběhu práce se ale setkáme s mnoha dalšími.

4 Příčiny rozmachu populismu v posledních letech

Následující kapitola popíše, co je příčinou tak velkého rozmachu populistických hnutí v regionu v rámci posledních let. Vzestup populismu v zemích střední a východní Evropy, zejména těch sdružených ve Visegrádské čtyřce (V4), byl ovlivněn několika klíčovými faktory. Různé krize, jako finanční nebo migrační, přitom hrály významnou roli. Každá země měla své specifické podmínky a příčiny, avšak existovaly obecné faktory společné pro všechny.

Prvním katalyzátorem byla finanční krize v roce 2008. Ta vedla ke zvýšené ekonomické nejistotě mezi voliči a k rozmachu populistických stran, zejména v zemích s nízkým fiskálním prostorem a mezi levicovými stranami. Průměrný počet populistických stran účastnících se voleb se po roce 2008 zvýšil o 33 % ve srovnání s průměrem před krizí (Guiso et al., 2021, s. 8). Odlišný pohled nabízejí Zhang, L. a Zhang, M. (2023), podle kterých finanční krize přispěla k posunu ideologických tendencí v regionu spíše směrem k pravicovým a konzervativním stranám, což ovlivnilo složení parlamentů a exekutivních orgánů (Zhang, L. a Zhang, M., 2023, s. 4–8). Drtivé vítězství Orbánovy strany Fidesz ve volbách v roce 2010, krátce po finanční krizi a před nástupem té migrační, tento argument částečně podporuje. Roli při tomto vítězství však hrály i jiné faktory, na něž se tato práce blíže zaměří v rámci případových studií.

Odborníci se shodují, že k rozmachu populismu v regionu výrazně přispěla i migrační krize z let 2015/2016. Tato krize přesunula pozornost od národnostních menšin k muslimským přistěhovalcům, což vedlo k tomu, že se začal rozmáhat krajně pravicový extremismus. Populistické strany označily migraci za hrozbu pro národní bezpečnost a kulturní identitu (Stulík, 2019, s. 2667). Podle Olgy Valerievny Timofeevy (2020) Visegrádská skupina přistupovala k otázkám migrace a národní identity s důrazem na zachování svých národních, kulturních a náboženských hodnot. Tento přístup se projevil odporem vůči rozhodnutím Evropské unie o přijímání migrantů z různých kultur. Nejhlasitější bylo Maďarsko, které se dostalo do konfliktu s EU, aby si udrželo svůj národní postoj. Pravicový populistický Orbán proměnil sociálně-ekonomická témata v otázku národní kultury, což mu pomohlo získat politickou podporu. Podobně i Polsko, kde vládla strana Právo a spravedlnost, přijalo protiimigrační rétoriku, což bylo součástí pravicového trendu v celé Evropě (Timofeeva, 2020, s. 288–294).

Rodrik (2018) spojuje rozmach populismu s globalizačními šoky, jako jsou náhlé zintenzivnění migrace a příliv uprchlíků, stejně jako s ekonomickými změnami, například změnou struktury pracovních míst, deindustrializací, finanční krizí nebo vstupem zahraničních korporací do domácích ekonomik. Globalizace a její pokročilé fáze jsou podle něj jednou z hlavních příčin vzestupu populismu (Rodrik, 2018, s. 12–25). Podobně to vidí i Viktor Glied (2020), který identifikoval jako příčiny vzestupu populismu rychlé technologické změny, globální finanční krizi z roku 2008, takzvané arabské jaro a migrační krizi po roce 2015. Zdůrazňoval nedostatky liberální demokracie při řešení sporných otázek, jako jsou osobní práva versus bezpečnost a náboženské otázky (Glied, 2020, s. 28–29).

5 Populismus a demokracie

S tím, jak je populismus významným tématem politických diskurzů po celém světě, vyvolává debaty i jeho vztah k demokracii, demokratickým institucím a principům. Tato debata je diskutována řadou odborníků. Jinak tomu není ani ve střední a východní Evropě. Následující část tak prozkoumá vliv populismu na demokracii a pokusí se představit základní teoretické koncepty, zda ji spíše ohrožuje, nebo obohacuje.

Cas Mudde a Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017) argumentují, že populismus může mít jak pozitivní, tak negativní dopady na demokracii, závisle na jeho interakci s konkrétními demokratizačními procesy (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 20). Monika Bartoszewicz (2020) poznamenává, že populismus má potenciál motivovat občany k větší politické participaci, ale zároveň může vést k „demokraturám“, kde převládá vůle většiny na úkor menšin (Bartoszewicz, 2020, s. 158–160). Mudde a Kaltwasser (2017) poukazují na to, že populismus může sloužit jako demokratický korektiv tím, že dává hlas nezastoupeným skupinám, ale zároveň může negativně ovlivnit liberální demokracii, pokud podporuje názor, že rozhodnutí většiny by nemělo být omezováno žádnou institucí (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 83–84). Jan-Werner Müller (2017) zdůrazňuje, že populismus může usilovat o rozšíření demokratických principů, ale zároveň ohrožovat základní pilíře liberální demokracie, jako jsou individuální práva a princip vlády práva, jedná se tak v jistém smyslu o dvojsečnou zbraň (Müller, 2017, s. 100).

Müller (2017) upozorňuje, že populisté se často prezentují jako jediní opravdoví zástupci lidu, což může naznačovat anti-demokratické sklony. Prostřednictvím změn volebního zákona nebo tlaku na média testují, jak daleko mohou zajít v omezování demokracie (Müller, 2017, s. 55–56). Své odpůrce vykreslují jako nepřátele lidu a sami sebe vnímají jako jediné opravdové zástupce čestného a morálně čistého lidu. Jakákoli opozice je pak vnímána jako nemorální a nepatřící k pravému jádru společnosti (Müller, 2017, s. 16–17).

Když se populisté dostanou k moci, často vznikne představa, že ztratí svůj protestní náboj. Podle Müllera (2017) je však iluzorní představovat si, že populisté u moci neuspějí. Když se populistická strana dostane k moci a stane se elitou, kterou dříve kritizovala, potřebuje najít nového viníka, nějakou novou elitu (Müller, 2017, s. 49–50). Jak ilustruje Enyedi (2015), často se tou elitou stávají nadnárodní instituce, například Evropská unie

nebo jiné mezinárodní organizace. To umožňuje populistům nadále vystupovat v roli oběti, i když se sami chovají jako elita a mají přízeň oligarchických skupin, proti kterým se dříve vymezovali (Enyedi, 2015, s. 14). Mezi nadnárodní společnosti mohou být řazeny i různé korporace, které vstupují na domácí trh, a populisté je vidí jako hrozbu pro ekonomickou a národní suverenitu své země (Jelínková, 2023, s. 62). Kritika nadnárodních elit je doplněna o obvinění etnických menšin a sociálně-intelektuálních elit z toho, že jsou řízeny ze zahraničí (Enyedi, 2020, s. 373). Müller (2017) dodává, že populisté u moci zároveň často upravují státní aparát, aby podporoval jejich politickou agendu a prezentoval jejich vládu jako legitimní a morálně správnou. Tento klientelismus spatřuje na příkladu strany Fidesz v Maďarsku nebo Práva a spravedlnosti v Polsku. To vše je doprovázeno zaváděním zákonů, které systematicky potlačují občanskou společnost (Müller, 2017, s. 52–55).

Mudde a Kaltwasser (2017) uvádějí, že populismus a demokracie se nevylučují, ale zásadní rozpor nastává mezi populismem a liberální demokracií. Populisté věří, že nic by nemělo bránit vůli lidu, což vede k odmítání pluralismu, práv menšin a institucionální ochrany těchto práv (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 81). V tomto kontextu autoři zdůraznili, že *„existují přinejmenším dva přímé protiklady populismu: elitářství a pluralismus“* (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 7).

Fareed Zakaria (1997) v minulosti přišel s termínem „neliberální demokracie“. Tento termín použil v souvislosti s rozmáhajícím se trendem, kde i demokraticky zvolené vlády porušují základní práva a ignorují ústavní principy. Tehdy, v roce 1997, to použil na příkladu států, jako jsou Peru nebo Filipíny (Zakaria, 1997, s. 22). Situace se ovšem od té doby výrazně změnila a tento termín se začal používat mnohem častěji. V poslední době se o něm hovořilo v souvislosti s událostmi v Maďarsku nebo Polsku. Zakaria (1997) dále rozlišoval mezi tradičním pojetím liberální demokracie, které zdůrazňuje nejen svobodné volby, ale i právní stát a ochranu individuálních svobod, a současným jevem, kde tyto elementy liberální demokracie mohou být oslabeny, případně zcela chybět (Zakaria, 1997, s. 22).

Začlenění různorodých pohledů do diskuse o populismu umožňuje komplexní analýzu jeho vlivu na politický systém. Studie Kubase (2021) přináší důkazy o vlivu populistických stran na zhoršení liberální demokracie ve střední a východní Evropě, přičemž nejvýraznější zhoršení je v zemích, kde populistické strany vládou samostatně

nebo jako hlavní koaliční partner (Kubas, 2021, s. 88). Müller (2017) uvádí, že populisté mají tendenci „obsadit“ stát, což lze vidět na příkladu Maďarska a Polska, kde dochází k omezení nezávislosti soudních dvorů a ovládnutí mediálního prostoru (Müller, 2017, s. 52–53). Podle Jacquesa Rupnika v zemích Visegrádu obecně dochází k pochybnostem o demokracii často v souvislosti s radikálním nacionalismem, což se projevilo zejména během migrační krize, která působila jako katalyzátor (Rupnik, 2018). V roce 2019 Mudde v rozhovoru pro iRozhlas vyjádřil vážnou obavu ohledně rozmáhajícího se populismu, zejména když je spojen s autoritářstvím a krajní pravicí. Tento vývoj považuje za vážnou hrozbu pro hodnoty liberální demokracie (Chaloupková, 2019).

6 Strategie boje proti populismu

V rámci kapitoly o vztahu mezi populismem a demokracií nás zajímalo, zda populismus demokracii spíše ohrožuje, nebo obohacuje. Pokud přistoupíme na argument, že je pro demokracii spíše ohrožujícím prvkem, vyvstává otázka, jak mohou demokratické společnosti efektivně čelit tomuto fenoménu, aniž by ohrozily své základní hodnoty. Tato kapitola se zaměří na různé strategie a přístupy, které mohou pomoci omezit negativní dopady populismu na demokratické instituce a politickou kulturu.

Kaltwasser a Taggart (2016) navrhli analytický rámec pro řešení situací, kdy se populisté dostanou k moci. Zaměřili se na strategie a přístupy k omezení jejich negativního vlivu na demokratické instituce. Domácí reakce zahrnovaly politické strany, které musely reagovat na anti-politický diskurz populistů, občanské organizace mobilizující veřejnost, ústavní soudy chránící demokratické normy a média ovlivňující veřejnou debatu. Tyto domácí reakce doplňovali vnější aktéři, například nadnárodní subjekty občanské společnosti, mezinárodní federace politických stran a zahraniční vlády. Všichni tito aktéři měli společný cíl a tím byla obrana demokratických principů a institucí ohrožených populistickými hnutími, což vyžadovalo komplexní přístup zahrnující vnitřní i vnější aktéry (Kaltwasser a Taggart, 2016, s. 201–220).

Studie Vincenza Galassa a jeho kolegů (2024) ukázala, že boj proti populismu vyžaduje komplexní přístup, který zahrnuje progresivní strategie a narativy. Tradiční politické strany musí být obezřetné, aby se vyhnuly napodobování populistických taktik, které by mohly poškodit demokratické instituce a zvýšit polarizaci. Místo toho se mají zaměřit na oživení politické participace a důvěry v politické instituce. Použití podobných taktik, jaké jsou vlastní populistům, by mohlo paradoxně posílit nové populistické strany na úkor tradičních. Negativní kampaň proti populistům by nemusela být účinná a mohla by vést k nežádoucím důsledkům, jako jsou snížená důvěra v politické instituce a zvýšená podpora populistických stran. Proto je klíčové, aby tradiční strany hledaly alternativní způsoby, jak oslovit voliče a bojovat proti populismu, aniž by se uchylovaly k taktikám, které by mohly poškodit politický diskurz a demokratické hodnoty (Galasso et al., 2024, s. 32–35).

Jan-Werner Müller (2017) poukazoval na důležitost angažovanosti s populistickými stranami, pokud respektovaly zákonný rámec a nevyzývaly k násilí. Jejich přítomnost

v parlamentním systému mohla sloužit jako připomenutí potřeby dialogu a reprezentace různorodých názorů ve společnosti (Müller, 2017, s. 84–85). Izolace nebo vyloučení populistických hnutí z politického dialogu by mohly paradoxně posílit jejich přitažlivost pro voliče. Přístupy, které se snažily z populistů udělat politické vyvrhele, mohly vytvořit dojem, že tradiční politické síly tvoří „kartel“. Tato strategie mohla dát populistům prostor prezentovat se jako jediná autentická alternativa pro lidi hledající změnu (Müller, 2017, s. 52–55). Řešením není ani pokus tradičních stran přizpůsobit se populistické rétorice, což by mohlo poškodit demokratické instituce a zvýšit polarizaci (Müller, 2017, s. 19). V tomto směru se Müller v podstatě shoduje s předchozími autory.

II. Případové studie populismu, analýza politických trendů a komparativní analýza

Tato část práce se zaměří na hlubší prozkoumání populismu prostřednictvím případových studií ve státech střední a východní Evropy. Tyto případové studie umožní pochopit, jak populistické hnutí ovlivňuje politickou scénu, demokratické instituce a společenské procesy v jednotlivých zemích. Cílem je nabídnout detailní pohled na fungování populismu v různých národních kontextech a analyzovat jeho vliv na politický diskurz a na to, jak se manifestuje v rámci těchto vybraných postkomunistických zemí.

Bude se věnovat nejen konkrétním případům populistických stran, ale také analýze dat z průzkumů veřejného mínění agentury IPSOS a sociologických studií organizace Freedom House. Tyto informace pomohou lépe porozumět tomu, jak jsou populistické ideje přijímány veřejností a jak ovlivňují politickou stabilitu i demokratické procesy.

Na základě teoretického rámce, analýzy případových studií a sociologických dat bude v závěrečné části této kapitoly provedeno porovnání populistických formací v různých zemích. Porovnání se zaměří na identifikaci hlavních charakteristik a na to, jak se liší dopad na politické systémy a společenské hodnoty, včetně různých specifik, která byla v průběhu práce zjištěna. Toto srovnání umožní lépe pochopit, jakým způsobem se populismus v regionu projevuje.

7 Případové studie v jednotlivých státech střední a východní Evropy

V rámci této části budou provedeny případové studie vybraných zemí za účelem získání hlubšího vhledu do toho, jak populismus ovlivňuje politickou agendu a jak se odráží ve fungování demokratických procesů a institucí v daných zemích. Prostřednictvím těchto případových studií lze nabídnout komplexní perspektivu na to, jak populismus utváří politický diskurz a jak se vyvíjí jeho význam a působení ve zkoumaných společnostech v regionu.

Na úvod je třeba připustit jistá omezení. Ztotožnění se s populismem v kontextu konkrétních zemí představuje výzvu. Neexistuje žádná univerzální definice, která by byla omezena na jednotlivé státy, což vede k nutnosti používat mezinárodně uznávané

charakteristiky populismu pro jeho popis. Mezi tyto charakteristiky patří zejména klasický odpor vůči elitám (Císař a Štětka, 2016).

Další záležitostí je, že někteří badatelé neomezují pojem populismu pouze na určité politické strany. Místo toho populismus chápou jako široce rozšířený jazykový a rétorický nástroj, který proniká do mnoha aspektů politického diskurzu v zemi. Jinými slovy, místo aby byl populismus vnímán jako vlastnost specifických politických subjektů, je považován za obecnější jev, jenž se objevuje napříč politickým spektrem a ovlivňuje způsob, jakým politici komunikují s veřejností a jak prezentují své názory. Populismus tedy není chápán jako izolovaný fenomén spojený s několika málo stranami, ale jako přístup, který mohou využívat různé politické síly k získání podpory veřejnosti (Císař a Štětka, 2016). O tom už ostatně mluvil i Školkay (2000), když rozlišoval mezi identickými a neidentickými stranami, a hovořil o tom, zda jsou tyto strany populistické ze své podstaty, nebo zda je populismus pouze využíván k prosazování jejich programu a vyskytuje se zejména na rétorické bázi (Školkay, 2000, s. 4–5).

Tato práce představí zejména ty nejvýznamnější představitele, kteří jsou v konkrétních zemích s populismem spojováni, ačkoliv existuje předpoklad, že populistických stran a hnutí je v regionu celá řada. Samotný výběr těchto stran pak může být i subjektivní záležitostí.

7.1 Slovensko

Pokud chceme pochopit situaci na Slovensku, je třeba krátce představit jeho politickou historii. Slovensko poslouží jako učebnicový případ pro vymezení různých forem populismu. V čem se tyto formy neliší, je využívání klasické anti-elitářské rétoriky (Klyuchkovych, 2021, s. 101–105).

Za první stranu populistického typu na Slovensku je některými odborníky považováno Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara. Tato strana dominovala slovenské politice v průběhu 90. let minulého století. Další stranou označovanou za nacionálně-populistickou je Slovenská národná strana (SNS), jedna z nejstarších slovenských stran vůbec. Na přelomu tisíciletí pak vznikla strana SMER – sociálna demokracia (SMER-SD), která je jednou z hlavních politických sil v zemi dodnes (Marušiak, 2006).

Klyuchkovych (2021) hovoří v případě Slovenska o přechodu od radikálních forem populismu spojených s nacionalismem a autoritářstvím k umírněnější politice (Klyuchkovych, 2021, s. 101). V období vlády Vladimíra Mečiara hrály na Slovensku klíčovou roli etnický nacionalismus a jeho populistický narativ, což mělo významný dopad na vztahy mezi etnickou většinou a menšinami v zemi a vliv to mělo i na zahraniční vztahy, především s Maďarskem (Deegan-Krause, 2012, s. 182–204). Klyuchkovych (2021) nazval toto propojení nacionálním populismem (Klyuchkovych, 2021, s. 105).

V tomto kontextu je třeba zmínit, že Slovensko je národnostně heterogenní stát s významnou maďarskou, romskou a rusínskou menšinou. Peter Učeň (2007) mluvil o národním populismu, který zdůrazňoval důležitost národa a snažil se hájit zájmy lidí, které negativně ovlivnily politické změny. Z problémů lidí vinil vnější nepřátele a některé domácí politiky (Učeň, 2007, s. 53). Podle Mesežnikova et al. (2008) se nacionalismus na Slovensku zaměřoval na národní hrdost, historii a kulturu. Často využíval rétoriku, která byla silně pro-slovenská, někdy i xenofobní, aby mobilizoval voliče kolem sdílené národní identity. Hlavními stranami, které používaly nacionalistické prvky, byly SNS, SMER-SD a HZDS, které byly opakovaně součástí vládních koalic. Ještě v prvním desetiletí 21. století často hrál etnocentrismus jako součást nacionalistického narativu výraznou roli ve slovenské politice a strany jako SNS nebo SMER-SD využívaly etnickou otázku a otázky národnostních menšin k získání podpory. Tyto strany také používaly historický revizionismus a národní rétoriku k upevnění své voličské základny (Mesežnikov et al., 2008, s. 119–120). Cas Mudde a Rovira Kaltwasser (2017) mluví o tzv. entnopolismu, a to v situaci, kdy se populismus spojí s nacionalismem a rozdíl mezi lidem a elitou už není pouze morální, ale i etnický (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 14). Jak upozornili Naxera et al. (2020), některé aspekty nacionálního populismu ve slovenské politice přetrvávají, zatímco jiné ustoupily do pozadí. Vlna populismu, která přišla v souvislosti s migrační krizí, přesunula pozornost k migraci a vedla k vyhocení krajně pravicového diskurzu, který se objevil jako reakce na údajné ohrožení konzervativních hodnot ze strany liberalismu a multikulturalismu (Naxera et al., 2020, s. 75).

Deegan-Krause (2012) se na příkladu Slovenska snažil porozumět vztahu mezi populismem, nacionalismem a demokracií. Autor zdůrazňuje, že škody způsobené demokracií na Slovensku měly za Mečiarovy vlády více společného s jeho nacionalismem

a odmítáním institucionálních limitů než s populismem samotným (Deegan-Krause, 2012, s. 182–204).

V souvislosti s demokracií a kategorizací slovenských populistických stran nabídli Mesežnikov et al. (2008) další rozlišení, tentokrát mezi dvěma skupinami populistických hnutí. První skupinu tvořili takzvaní „tvrdí“ nebo autoritářští populisté, kteří se objevili v počáteční fázi transformace země, jako například HZDS a SNS (Mesežnikov et al., 2008, s. 101–102). Druhou skupinu představovali neautoritářští, umírnění (soft) populisté, jejichž vznik souvisel s klíčovým obdobím debat o udržení demokracie a pokračováním v evropské integraci. Do této kategorie byla v rané fázi řazena strana SMER-SD. Na Slovensku tak podle autorů existovaly dvě generace nebo typy populistických formací, které působily vedle sebe (Mesežnikov et al., 2008, s. 101–102, 110). Jak ale uvedli Smilov a Krastev (2008), dělicí linie mezi tím, zda lze stranu zařadit mezi tzv. umírněné (soft populisty), nebo autoritářské (hard populisty), je velmi plynulá. Tento koncept dokládali právě i na příkladu strany SMER-SD, která v některých otázkách projevila tendence směřující k tvrdším formám populismu, zejména pak v otázce zahraniční politiky a práv menšin (Smilov a Krastev, 2008, s. 9).

Mesežnikov (2018) ve své pozdější publikaci definoval ještě jeden typ populismu, který identifikoval ve slovenské politice, a tím je tzv. sociální nebo protireformní. Tento typ se projevoval opozicí vůči systémovým změnám, nostalgií za minulým režimem, kritikou tržní ekonomiky a liberalizace, ale také voláním po silné roli státu a odmítáním privatizace. Autor také upozornil na paradox, kdy se populistické strany, které se vymezovaly proti establishmentu, staly časem jeho součástí (Mesežnikov, 2018).

Ideologický základ byl představen, klasické rozdělení na levice a pravici, ale podle Klyuchkoviche (2021) není ve slovenské politice snadno použitelné. Populistické strany mívají často smíšené a protikladné ideologie. Ovlivněny jsou specifickými historickými, kulturními a politickými faktory, což ztěžuje jejich přesné zařazení na politické škále. Jako příklad uvádí HZDS, které kombinovalo prvky národního populismu, sociálního populismu a také levicové a pravicové výzvy. Ty se měnily podle potřeby během 90. let. Tím, že se HZDS snažilo oslovit co nejširší skupiny obyvatelstva populistickou rétorikou, si dlouhodobě udržovalo moc (Klyuchkovich, 2021, s. 104). Podobný trend je patrný i u strany SMER-SD, které se bude práce věnovat později. Tato ideologická flexibilita znovu

odkazuje na koncept populismu jako úzké ideologie, o kterém pojednávali Cas Mudde a Cristóbal Rovira Kaltwasser ve své publikaci z roku 2017.

Významnou roli má na Slovensku politický lídr. Podle Klyuchkoviche (2021) je charakteristickým rysem slovenských populistických stran jejich těsné propojení s politickými lídry (Klyuchkovych, 2021, s. 105). Toto propojení však není specifické pouze pro Slovensko, ale je běžné i v dalších zemích a souvisí s termíny, které už byly zmíněny, jako personalizace (viz Jurek, 2014), role charismatického lídra (viz Kubát, 2016a), nebo například nástup podnikatelských stran (viz Hloušek a Kopeček, 2018a). Podle Mesežnikova a jeho kolegů (2008) sehráli klíčovou roli v populistické politice na Slovensku charismatičtí lídři, například Vladimír Mečiar a Robert Fico. Od listopadu 1989 byla slovenská politická scéna výrazně ovlivněna těmito dvěma lídry, kteří měli nezpochybnitelnou autoritu ve svých stranách. Pro voliče byla důvěryhodnost těchto lídrů důležitější než ideologický profil stran. Mečiar a Fico využívali populistické metody a emocionální apely k získání podpory širokých mas. Fico dokázal získávat podporu napříč různými voličskými skupinami, což posílilo jeho pozici a důvěryhodnost jeho strany (Mesežnikov et al., 2008, s. 111).

7.1.1 SMER – sociální demokracie (SMER-SD)

Nyní se práce podrobněji zaměří na jednu z nejdéle fungujících slovenských stran, SMER – sociálna demokracia (SMER-SD). Strana, kterou vede Robert Fico, je významným hráčem na slovenské politické scéně a stále si udržuje vysokou volební podporu. Její populistické prvky a strategie jsou důležité pro pochopení jejího dlouhodobého úspěchu a vlivu, ale také toho, jak se projevuje populismus na Slovensku.

Na počátky a vzestup strany SMER-SD se zaměřuje Peter Učeň (2007). Stranu a jejího předsedu Roberta Fica hodnotí jako příklad výrazného odporu vůči politickému establishmentu na Slovensku. Založení strany SMER-SD Ficem v roce 1999 bylo podle něj motivováno kritikou tradiční politiky a ideologií, které podle strany odvracely pozornost od skutečných sociálních otázek. Strana prosazovala pragmatické a racionalistické přístupy, přičemž kladla důraz na socioekonomické politiky s pevným základem v oblasti práva a pořádku. Rovněž kritizovala hlavní politické strany za jejich zaměření na ideologické spory namísto řešení reálných problémů. Ve svých počátcích se tak strana dala považovat za příklad centristického populismu, jak tvrdí Učeň (2007). Po volbách

v roce 2002, kde strana neuspěla podle očekávání, se posunula více k levici, což jí umožnilo v roce 2006 dosáhnout volebního úspěchu. Přesto si zachovala svůj kritický postoj vůči establishmentu (Učeň, 2007, s. 55–57).

O ideologické nejednoznačnosti v souvislosti s počátky fungování této strany hovořili i jiní autoři. Například podle Petera Spáče (2012) se strana SMER-SD profilovala jako síla, která odmítá tradiční dělení na pravici a levici, přičemž se prezentovala jako strana přesahující běžné ideologie. Současně se kriticky stavěla ke všem hlavním politickým směrům a stávajícímu politickému establishmentu, čímž zdůrazňovala propast mezi běžnými občany a elitami. Spáč (2012) dokumentuje Ficův odpor proti tehdejší elitám na následujícím hesle, které Fico tehdy pronesl: „*Jak se kradlo za Mečiara, tak se kradlo za Dzurindy*“ (Spáč, 2012, s. 242). Tím Fico poukazoval na nedostatky slovenské politiky, když kritizoval oba předchozí slovenské premiéry a naznačoval, že řešením je kompletní výměna stávající politické generace (Spáč, 2012, s. 242).

V současné době strana na svých webových stránkách tvrdí, že vyznává tradiční levicové hodnoty, klade důraz na silný státní vliv v ekonomice a společenskou odpovědnost za ochranu zranitelných členů komunity. V mezinárodním kontextu strana podporuje spolupráci v Evropě, ale hájí národní zájmy Slovenska, zejména tam, kde jsou neshody s evropskými direktivami (SMER-SD, 2024). Levicový charakter je tedy patrný, ovšem populistické tendence nejsou z programu jasně čitelné.

Pokud ovšem odhlédneme od programu, i nezaujatý pozorovatel si musí povšimnout, jak se strana pod vedením Roberta Fica za poslední roky mění, minimálně na rétorické úrovni. V posledních letech, mnohem více než dříve, strana využívá populismus k mobilizaci podpory prostřednictvím strachu a konspiračních teorií.

Ficovo posunutí od centristických postojů k extrémnějším komentoval Martin Behul, podle něhož SMER - SD využívá strach a konspirační teorie k posílení svého postavení, zatímco se vzdaluje od středu k extrémnějším postojům. Behul to vidí jako ukázkou Ficovy strategie a schopnosti přizpůsobit se veřejným náladám (Behul, 2023).

Tento postoj tak nahrazuje původní neideologický až centristický populismus, který byl patrný alespoň v počátcích fungování strany (Učeň, 2007; Spáč, 2012). Jiní zase původně mluvili o tzv. měkkém, neautoritářském (soft) populismu (viz Mesežnikov et al., 2008). Po neúspěchu tohoto uspořádání se strana obrátila k sociální demokracii, avšak podle Petera Spáče je Ficova verze sociální demokracie spíše marketingovým nástrojem

s nacionalistickými a populistickými prvky. Fico se postupně radikalizoval a někdy během let 2014 až 2015 začal cílit na voliče z krajní pravice. Tento postoj se projevil v otázkách, jako jsou práva LGBTQ+ a imigrace, což ho přiblížilo postojům Viktora Orbána a Jarosława Kaczyńskiego (Rodríguez-Pina, 2023). Zde je možné mluvit o některých projevech, které jsou typické spíše pro pravicové populisty, což by ale ve spojení se stranou, která o sobě mluví jako o „sociálně demokratické“, působilo poněkud absurdně. Jenom to ale ukazuje, jak je populismus nesnadno definovatelný jev a jak populisté mohou využívat jednotlivé ideologické koncepty, které se na něj nabalují v závislosti na tom, který jim v tu chvíli přináší největší užitek.

Důležitým okamžikem ve Ficově kariéře byl rok 2018, kdy rezignoval po vraždě novináře Jána Kuciaka, což vyvolalo vlnu protestů. Po této události stranu SMER-SD zasáhl politický úpadek a ve volbách 2020 byla poražena hnutím OLANO. Fico čelil obviněním z korupce a během kampaně před volbami do parlamentu vyhrožoval odvetou těm, které považoval za odpovědné za své politické problémy. Využil zvyšující se politické a ekonomické nestability (pandemie covidu-19 a válka na Ukrajině) ve svůj prospěch, když sliboval stabilitu a změnu politiky vůči válce na Ukrajině. V jeho rétorice byly znát rostoucí protizápadní sentimenty a xenofobie. Navzdory různým kontroverzím se vrátil do pozice předsedy vlády a k vítězství mu pogratoval i maďarský premiér Orbán, který ho v kampani nepřímo podporoval (Rodríguez-Pina, 2023).

Tato podpora kontrastuje s původními protimaďarskými tendencemi u slovenských politiků z 90. let. Enyedi (2020) dokumentuje, jak se napětí zmírnilo, když politici na obou stranách hranice začali spolupracovat a bojovat proti různým kulturním narativům ze Západu (Enyedi, 2020, s. 367–368). Současnou situaci ilustruje výrok Viktora Orbána, který pronesl krátce po vítězství Roberta Fica a jeho strany SMER-SD ve volbách v roce 2023. Na svém Twitter účtu (dnes X) mu Orbán pogratoval a napsal: „*Vždy je dobré pracovat po boku vlastence. Těšíme se na to!*“ (Orbán, 2023).

Slovenský novinář Peter Bárdy uvedl, že ve volbách 2023 strana SMER-SD zvítězila díky apelu na voliče nedůvěřující demokratickému systému. Fico používal ostrou rétoriku proti Bruselu, migraci a vojenské podpoře Ukrajiny, zaměřil se na anti-systémové voliče a využil chaosu předchozí vlády Igora Matoviče. Ficův návrat k moci signalizuje zvýšení populismu a potenciálně vyšší polarizaci na Slovensku (Kabrhelová, 2023).

Na těchto příkladech je patrné, jak Fico a jeho strana upravovali rétoriku podle aktuální situace, aby reagovali na měnící se politické a společenské podmínky. Podle Ötsche a Horaczek (2020) je využívání emocí, jako jsou strach a nejistota, typickým znakem populistů, kteří je využívají k posílení své podpory. Manipulace s lidmi, kteří jsou pod tlakem emocí, usnadňuje těmto lidem získat si a udržet příznivce (Ötsch a Horaczek, 2020, s. 17–19, 58–59).

Forma populismu, kterou Fico v současnosti praktikuje, by se dala připodobnit k anti-systémovému anti-establishmentu a kritice tradičních politických struktur. To mají všichni populisté společné. Ovšem ideologicky a z hlediska pravolevého dělení se zdá, že Fico kombinuje oba prvky zároveň. Na jedné straně jeho vyhrocená, často nacionalistická rétorika ukazuje na pravicovější rysy populismu. Na druhé straně levicový program strany, spojený se sociálními sliby a prvky sociálního populismu, by mohl ukazovat na sklony k levicovému populismu. Aby toho nebylo málo, ve svých počátcích byla strana řazena do kategorie středového neboli, jak řekl Peter Učeň (2007) - centristického populismu.

Souvisí to s tím, co řekl Klyuchkovich (2021), a sice že politické strany na Slovensku mívají často smíšené a protikladné ideologie a jsou ovlivněny specifickými historickými, kulturními a politickými faktory. Z toho důvodu je těžké je ideologicky zařadit.

7.2 Polsko

Polský populismus, stejně jako formy v jiných státech, prošel určitým historickým vývojem. Po roce 1989 se v Polsku objevila řada politických stran a hnutí, které reagovaly na nové sociální a ekonomické podmínky. Jedním z hlavních problémů byla ekonomická transformace spojená s tzv. Balcerowiczovou šokovou terapií, která vedla k destrukci polského hospodářství, vysoké inflaci a nezaměstnanosti. Tato situace poskytla živnou půdu pro populistické politiky, kteří využili nespokojenosti veřejnosti (Kubát, 2016b, s. 142–157). Ekonomické problémy přispěly k rozmachu populismu v celém regionu. V Polsku se otázky ekonomické nestability, korupce a nejistoty ohledně vstupu do EU staly klíčovými tématy ve veřejné debatě na počátku tohoto století, což nahrávalo populistickým stranám (Stanley a Cześnik, 2019, s. 72–73).

Právě do tohoto období řadí Michal Kubát (2016b) vznik tzv. „nového polského populismu“. Ten podle něj souvisel se změnou stranického systému na počátku 21. století.

Ve volbách v roce 2001 byly zvoleny nové strany, jako Občanská platforma a Právo a spravedlnost. Tyto strany dnes dominují polské politice. Tím došlo ke změně konfliktních linií, které se přesunuly od souboje mezi bývalou opozicí (pokračovateli Solidarity) a postkomunisty (SLD) k soupeření mezi stranami pokračujícími v odkazu Solidarity (Kubát, 2016b, s. 149).

Po politickém zemětřesení na začátku 21. století se na polské politické scéně objevily nejen strany jako Právo a spravedlnost (PiS) a Občanská platforma (PO), ale také další populistické strany, například Sebeobrana Polské republiky (SRP) a Liga polských rodin (LPR). Tyto strany však měly významný vliv jen krátce. SRP se zaměřovala na agrární a ekonomický populismus, zatímco LPR byla známá svým politickým populismem, jež charakterizovaly odpor proti elitám a ultrakonzervativní názory. Díky těmto stranám bylo možné identifikovat tři základní typy polského populismu: agrární, ekonomický a politický (Przyłęcki, 2012, s. 84–85).

Po volbách v roce 2005 došlo podle Kubáta (2016b) k tomu, že se populismus z původních okrajových pozic stal součástí hlavního proudu polské politiky tím, že ho začali představitelé Práva a spravedlnosti mnohem více využívat ve svém programu a rétorice (Kubát, 2016b, s. 151). Stanley a Cześnik (2019) podobně jako Kubát (2016b) mluví o tomto období jako o klíčovém. Podle nich došlo k radikalizaci polské scény. Ústup postkomunistické levice a transformace politického uspořádání otevřely nový prostor pro vzestup populistických stran. Zejména Právo a spravedlnost (PiS) dokázalo v tomto novém kontextu prosadit svou vizi Polska, která se výrazně liší od liberálního přístupu jejich politických oponentů. Zároveň se zvýšila pozornost věnovaná lídrům stran, což ovlivnilo politickou komunikaci. Populisté navázali emocionální spojení s voliči a posunuli diskurz od historických otázek k aktuálním tématům, jako jsou liberální ústavní uspořádání, sociální nerovnosti, korupce a zneužívání moci. Tím jejich výzvy více rezonovaly se širokou částí populace (Stanley a Cześnik, 2019, s. 72–73). Strana PiS vedená bratry Kaczyńskými se posunula od středopravicových a neoliberálních názorů k ultrakonzervativnímu populismu. Radikalizace pravicově-populistického diskurzu PiS zesílila po katastrofě ve Smolensku a neúspěchu Jarosława Kaczyńského v prezidentských volbách v roce 2010, kdy kontrolu ve straně převzalo konzervativní křídlo (Przyłęcki, 2012, s. 85–86).

Kubát (2016b) zmiňuje čtyři faktory, které stály za vznikem nového polského populismu. Prvním je dědictví polského postkomunismu, včetně hospodářských

nedostatků a politických kauz, které populisté využili k získání moci. Druhým faktorem je podoba polského stranického systému, kde proti sobě stojí dvě pravicové strany, které dříve nebyly ideologicky vzdálené, což vedlo k umělému vymezování se, zejména ze strany představitelů PiS a jejího předsedy Jarosława Kaczyńskiego (Kubát, 2016b, s. 155).

Počáteční ideologickou blízkost popisuje i Szczerbiak (2017). Podle tohoto autora se na začátku 21. století ustálil v Polsku bipolární systém dvou dominantních stran. Tyto strany a jejich voliči měli zpočátku podobné sociodemografické profily a byli považováni za přirozené koaliční partnery. Postupem času se však rozpory mezi stranickými lídry prohlubovaly, což vedlo k rostoucímu společenskému a politickému rozdělení v Polsku (Szczerbiak, 2017, s. 15).

Co se týče faktorů, které podle Kubáta (2016b) stály za vznikem nového polského populismu, pak třetím faktorem byly podle jeho názoru osobní rysy a historie Jarosława Kaczyńskiego, předsedy strany Právo a spravedlnost. Zejména pak tragická smrt jeho bratra v roce 2010, který zemřel při letecké havárii nedaleko Smolenska v Rusku. Tato událost měla jak politický, tak emocionální dopad na polskou společnost. Podle Kubáta (2016b) se i na základě této události u Kaczyńskiego rozšířilo spiklenecké a paranoidní vidění světa, které bylo spojeno s užíváním slov jako „spiknutí“ nebo „systém“ a stalo se poznávacím znamením jeho politiky (Kubát, 2016b, s. 152–155). Stanley a Cześnik (2019) k tomu dodávají, že po tragické smrti bývalého polského prezidenta Lecha Kaczyńskiego začala strana Právo a spravedlnost (PiS) intenzivněji spolupracovat se sociálními hnutími, která kritizovala vládní způsob řešení této katastrofy. Společně vytvořily narativ o zradě a obvinily vládu (v té době tvořenou koalicí Občanské platformy a Polské lidové strany – PO-PSL) a ruské úřady ze spiknutí a zatajení skutečné pravdy o Smolensku. V některých případech dokonce naznačovaly možnost společného spiknutí těchto stran za účelem atentátu na polského prezidenta. Tato teorie o spiknutí elit a neschopnosti vlády dodala novou energii politické strategii PiS (Stanley a Cześnik, 2019, s. 74–75).

Posledním faktorem, který stál za vzestupem polského populismu, je historická a kulturní podoba polské politiky. Kubát (2016b) psal o tom, že některé otázky, jako například ty socioekonomické, jsou v Polsku méně podstatné, než je tomu například ve státech západní Evropy. Současný polský populismus je tak podle Kubáta méně ekonomický, ale více politický a spojený s historickými, kulturními, národními a vnitropolitickými, ale i mezinárodně politickými záležitostmi (Kubát, 2016b, s. 155–156).

Ovšem, jak lze vyvodit na příkladu jiných autorů, jako jsou Orenstein a Bugarcic (2020), rozhodně se nedá říci, že by socioekonomické otázky hrály nepodstatnou roli v rámci oslovování voličů v Polsku. Podle těchto autorů globální finanční krize v roce 2008 přiměla populistické strany ve střední a východní Evropě, včetně PiS, k přehodnocení své ekonomické politiky. Před krizí strana podporovala neoliberální principy a zahraniční investice, ale krize odhalila omezení tohoto přístupu. V reakci na to PiS přijala nový ekonomický model zaměřený na konzervativní nacionalismus a ekonomický protekcionismus, zdůrazňující národní suverenitu a sociální politiky (Orenstein a Bugarcic, 2020).

Zde se lze vrátit k názoru Müllera (2017), který zařadil vytváření sociální vrstvy oddané vládě za jednu z technik populistů u moci, když popisoval, jak populisté mohou využívat státní zdroje k vytvoření sociálních vrstev, které jsou vládě nakloněné, což zahrnuje různé sociální programy a benefity zaměřené na specifické skupiny obyvatel (Müller, 2017, s. 53).

Podle Jelínkové (2023) hraje významnou roli v utváření populistických forem v Polsku nejen historie po roce 1989, ale i období před tímto rokem. Zaměřuje se především na pravicový populismus, který je spojený s nacionalistickými výroky. Tyto výroky mají své kořeny v bohaté a dynamické historii země, která často čelila nárokům svých sousedů a hájila svou suverenitu i národní identitu. Polská historie, provázená mnoha tragickými událostmi, zanechala stopy, ale také posílila emoční vztah Poláků k jejich vlasti. Populistické strany tento silný vztah k historii a národní identitě využívají ve své rétorice, což jim umožňuje navázat pevné spojení s voliči (Jelínková, 2023, s. 69).

7.2.1 Právo a spravedlnost (PiS)

Vznik a vývoj strany byl popsán v předchozí kapitole, v následující kapitole se práce zaměří na novější události a pokusí se prozkoumat, jakým populismem se strana Právo a spravedlnost projevuje.

Ve volbách v roce 2015 dosáhla strana historického vítězství, když si zajistila absolutní většinu a schopnost vládnout samostatně poprvé od konce komunismu v roce 1989. Platforma strany vedená Jarosławem Kaczyńskim zahrnovala sliby snížení věku odchodu do důchodu, snížení daní, zvýšení minimální mzdy a zavedení politiky proti imigrantům. Tento poslední bod zvláště rezonoval u voličů během vrcholící migrační krize,

kdy se mnozí obávali o národní bezpečnost a ztrátu kulturní identity. Vedení do té doby vládnoucí Občanské platformy (PO) bylo vnímáno jako arogantní a odtržené od potřeb běžné populace. Toto vnímání umocnil skandál s nelegálním odposlechem v červnu 2014, který zahrnoval kompromitující rozhovory mezi politickými a ekonomickými elitami (Fondation Robert Schuman, 2015). Proces odcizení od tradičních politik jako klíčový faktor vedoucí ke ztrátě důvěry a posílení populistických stran popsal už Mole (2022). Kromě zmíněných slibů byl podle Tomczaka (2023) ještě jeden, který před volbami v roce 2015 zásadně ovlivnil politické preference polských voličů, a tím byl slib strany zvýšit dětské přídatky a minimální mzdu. Tyto ekonomické stimuly se staly klíčovými pro její volební vítězství, což naznačuje, že finanční závazky mohly výrazně ovlivnit výsledky voleb (Tomczak, 2023, s. 311).

Podle Stanleyho a Czešnika (2019) se strana Právo a spravedlnost (PiS), která byla ve svých počátcích relativně umírněná, přeměnila na populistickou radikální pravici s autoritářskými tendencemi. Po získání moci zahájila radikální proces výměny elit a systémových změn, což mělo zásadní důsledky pro polskou politiku. Podporu PiS čerpala od těch, jejichž zájmy byly dlouho opomíjeny (Stanley a Czešnik, 2019, s. 85). Využila své pozice první strany vládnoucí bez koaličního partnera a díky dominanci v parlamentu a exekutivě realizovala agendu zaměřenou na výměnu elit a systémové změny, což rezonovalo u voličů toužících po komplexní reformě (Stanley a Czešnik, 2019, s. 78).

Fomina a Kucharczyk (2016) spojují se stranou PiS vzestup autoritářského populismu, který lze chápat jako reakci proti liberalizaci a kulturním změnám po pádu komunismu a vstupu do EU. PiS využila nespokojenosti se socioekonomickými nerovnostmi a kulturními normami k upevnění své moci, přičemž kombinovala ekonomické sliby s konzervativními postoji k národní identitě a suverenitě. Tento populismus je charakterizován xenofobní rétorikou, mediální manipulací a silným propojením s katolickou církví (Fomina a Kucharczyk, 2016, s. 66–67).

Významnou roli v rámci strany zastává její lídr Jarosław Kaczyński. Bratr bývalého prezidenta Polska stanul v roli předsedy vlády naposledy v roce 2007, i tak byl ale považován za de facto politického vůdce v Polsku s významným vlivem na polskou politiku. Často se o něm mluví jako o šedé eminenci, která, přestože neusilovala o premiérský post, prakticky řídila tuto konzervativní stranu a měla výrazný vliv na polskou

politiku (ČT24 a ČTK, 2019). Kaczyński si udržoval silné postavení ve straně, která byla centralizovaná kolem jeho osoby. Absolutistický styl vedení mu umožňoval ovládat a úkolovat stranické funkcionáře. Taktika řízení strany z pozadí a podpora loajálních médií mu dovolila prezentovat se jako symbolický zachránce polské politiky (Pytlas, 2021, s. 350).

Studie, kterou provedl Szabó (2020), identifikuje národní (nacionalistický) populismus jako hlavní ideologický prvek, který spojuje politickou situaci v Maďarsku a Polsku (Szabó, 2020, s. 25). Po ovládnutí Maďarska národním populismem se tento fenomén rychle přesunul do Polska, což ukazuje na vzájemnou ideologickou návaznost. Polsko po vzoru Maďarska přijalo „Orbánovu neliberální doktrínu“, která propaguje státem vedený, neliberální režim (Szabó, 2020, s. 38).

Obě strany zároveň spojuje výrazný euroskepticismus. Ten je v Polsku spojen nejen se stranou Právo a spravedlnost (PiS), ale i s jejím předsedou Jarosławem Kaczyńskim. Kritický přístup k EU je podobný tomu, který zastává Viktor Orbán v Maďarsku. Kaczyński obviňuje polskou politickou elitu ze spolupráce s evropskými elitami a tvrdí, že tyto elity ohrožují polské národní zájmy, což zdůrazňuje klasickým populistickým apelem na jejich zkorumpovanost. Od roku 2015 Kaczyński zesílil svou rétoriku, když srovnával EU s kolonizačními mocnostmi. Využil migrační krize k vyostření rozdílů a zdůrazňoval ochranu národních hodnot a identity. Západní Evropu pak kritizoval za morální úpadek a vnucování liberálních hodnot, zejména v otázkách LGBT a náboženských menšin (zejména muslimů). Podle něj tyto snahy podrývaly kulturní normy a tradiční rodinné struktury (Zgut a Csehi, 2019).

Podle studie Cadiera a Szuleckého (2020) používá PiS populistickou taktiku, kde historické narativy a viktimizace hrají klíčovou roli. PiS prezentuje Polsko jako oběť a elity jako nepřátele, což se promítá i do zahraniční politiky, zejména ve vztahu k Německu a Evropské unii (Cadier a Szulecki, 2020, s. 1006–1008).

Silný nacionalismus, euroskepticismus, kritika elit, a to jak těch domácích, tak i zahraničních (EU). To vše odkazuje na přítomnost pravicového populismu v rámci této strany. Jak bylo prezentováno v první části, tento typ populismu se soustředí na ochranu národní identity a kulturních hodnot, což se v Polsku obzvláště projevilo během výrazné migrační krize a v kontextu vztahů s Evropskou unií nebo vztahu k sexuálním menšinám. PiS využila populistickou rétoriku k mobilizaci voličů, kteří se cítí opomíjeni tradičními

elitami a pomocí různých ekonomických stimulů si zajistila podporu širší veřejnosti. Právě umné využívání sociálních politik ze strany PiS může být jedním z vysvětlení, proč levicoví populisté nemají v regionu takovou podporu. Pravicoví populisté, jako je PiS, totiž často přebírají levicová sociální témata a kombinují je s nacionalistickou rétorikou, což jim umožňuje oslovit širší spektrum voličů.

Ostatně podobně hovoří i respektovaní autoři jako Cas Mudde a Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017), kteří tuto stranu rovněž označili za pravicově populistickou (Mudde a Kaltwasser, 2017, s. 89). Monika Bartoszewicz (2020) zařadila Právo a spravedlnost mezi strany, kterým záleží na udržení sociálního státu, když mluvila o evropských radikálních stranách a o tom, jak se v mnoha ohledech tyto strany liší (Bartoszewicz, 2020, s. 143).

7.2.2 Demokratické výzvy v Polsku

Další otázkou, která byla v posledních letech často předmětem mnoha diskusí, je otázka věnující se tomu, zda byla polská demokracie v posledních letech v ohrožení.

Po roce 2015 došlo pod vedením strany Právo a spravedlnost (PiS) k radikálním politickým a právním změnám, které zásadně otřásl stávajícím ústavním pořádkem země. Vládnoucí strana vedená Jarosławem Kaczyńskim systematicky oslabila institucionální kontroly a rovnováhy, čímž výrazně omezila demokratické svobody a práva. Jedním z prvních a nejvýznamnějších kroků byla snaha ovládnout Ústavní soud, což byl klíčový krok k posílení vlastní moci a oslabení opozice. Tento proces se odehrál ve dvou fázích. Nejprve došlo k paralýze Ústavního soudu, následně byl soud transformován na instituci podporující vládní agendu. PiS také využívala populistické strategie, aby získala podporu veřejnosti a zároveň cíleně útočila na skupiny, které vnímala jako hrozbu. Tento přístup podle Sadurského (2018) nejenže zpochybnil demokratický charakter polského státu, ale také vyslal varovný příklad pro další země ve východní Evropě, které mohou čelit podobným výzvám v budoucnosti (Sadurski, 2018, s. 3–14).

Kromě změn v soudnictví PiS také demonstrovala svůj vliv na různé instituce, když využila svůj přímý vliv na Národní radu pro rozhlasové vysílání. Ta v roce 2016 udělila sankci televizi TVN24 za kritiku vládní krize. Tato sankce byla nakonec zrušena po společenských protestech (Čepeláková, 2020, s. 79). Cíl dostat pod kontrolu hlavní média byl jedním z prvních. Kritičtí novináři byli obviňováni z nepřátelství vůči státu a poškozování jeho zájmů (Müller, 2017, s. 52).

Jedním z dalších cílů bylo co nejrychleji dostat pod kontrolu tajnou službu. V tom mohlo hrát roli i Kaczyńského spiklenecké vidění světa, které bylo zmíněno již v předchozí části a které souviselo zejména s tragédií u Smolenska. U Kaczyńského byl podle Müllera hlavní motivací strach, že jeho stranu chce zničit temný systém (Müller, 2017, s. 52).

7.3 Maďarsko

Další zemí ze skupiny V4, která vzbuzuje značný zájem kvůli svému politickému směřování, je Maďarsko. Maďarsko je pod vedením premiéra Viktora Orbána nepřetržitě už 14 let, navíc s ústavní většinou, která mu a jeho straně zajišťuje silný vliv na politické směřování země.

Podle Ádáma (2023) Orbán spoléhá na výjimečně centralizovaný, stabilní a exkluzivní systém politických institucí, který je organizován kolem jeho vlády. Již zmíněná dvoutřetinová většina, kterou má Fidesz v maďarském jednokomorovém parlamentu, navíc umožňuje schválení ústavních změn bez omezení a sloučení státních institucí se stranickými loajálními (Ádám, 2023, s. 172). Volební systém byl upraven tak, aby strana s nejvíce hlasy dostala v přepočtu na mandáty výrazně více křesel, než by jí z hlediska poměru náleželo. Maďarský volební systém se tak stal v podstatě většinovým (Ötsch a Horaczek, 2020, s. 192).

Pro pochopení maďarského populismu je klíčové, podobně jako v předchozích případech, nahlédnout na historický kontext této země, který významně ovlivňuje současný politický narativ. V případě Maďarska hrají historické události a s tím spojený nacionalismus významnou roli. Jednou takovou událostí z maďarské historie je Trianonská mírová smlouva.

Tato mírová smlouva, podepsaná 4. června 1920 ve Versailles, definovala hranice nového maďarského státu po rozpadu Uherska. Tato smlouva dramaticky změnila mapu střední Evropy a výrazně zmenšila území Maďarska, což vedlo k tomu, že miliony etnických Maďarů zůstaly mimo nové státní hranice (Mahdal, 2010). V rozhovoru pro Seznam Zprávy historik Robert Pejša popsal Trianonskou mírovou smlouvu jako hluboké národní trauma pro Maďary, kteří ji vnímali jako vnucený mírový diktát po první světové válce. Přístup Maďarska k Trianonu se měnil od meziválečné revizionistické politiky přes komunistickou éru až po nynější národní narativ podporovaný současným politickým

vedením. Po roce 1989 a vstupu do EU Maďarsko uznalo nemožnost revize hranic, ale Trianon zůstává důležitým tématem politiky a veřejného diskurzu. Orbánova vláda často využívala Trianon k posílení národní identity (Harzer, 2020).

Podle Enyediho (2020) se postupně hrany mezi Maďarskem a okolními státy obrušovaly, jak se společně začaly vymezovat proti různým kulturním narativům, které podle nich ohrožovaly národní státy. Orbán začal pragmaticky vyhledávat spojence, zejména na regionální úrovni, za účelem společného boje za ochranu jejich národů a tradic, které chápal jako ohrožené, zejména ze strany Evropské unie a Západu. Tento přístup vedl k tomu, že Fidesz postupně přestal akcentovat původní požadavek na autonomii pro slovenské Maďary (Enyedi, 2020, s. 367–368). Enyedi (2020) k tomu výstižně dodal: *„Východní nacionalismus se proměnil. Strach ze sousedního národa vystřídaly obavy z multikulturalismu, politické korektnosti a lobistické síly LGBT“* (Enyedi, 2020, s. 368).

Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím maďarskou politiku je široce rozšířené zklamání z transformace po roce 1989. Průzkum Pew Research Center, který se odehrál na podzim roku 2009, tedy krátce před zlomovým obdobím v maďarské stranické politice, ukázal, že Maďarsko vykazovalo nejvyšší míru nostalgie po státním socialismu mezi postkomunistickými státy. Celkově 78 % obyvatel věřilo, že ekonomická situace byla za komunismu lepší. Tento sentiment pak často využívali populisté k tvrzení, že společnost byla před rokem 1989 v lepší ekonomické situaci. Až 94 % Maďarů hodnotilo tehdejší ekonomiku negativně a 77 % bylo nespokojeno s fungováním demokracie (Wike, 2010). Někdo může namítnout, že průzkum se odehrával ve specifickém období, které bylo spojeno s finanční krizí a tehdejší nepopulární vládou, která v Maďarsku vládla. Nespokojenost s ekonomickými ukazateli a anti-establishmentové postoje jsou ovšem znát i v rámci novějších průzkumů. Jeden takový od agentury Ipsos z února 2024 bude v této práci prezentován a lze prozradit dopředu, že i zde ve většině výzkumných otázek zaujalo Maďarsko nadprůměrné hodnoty.

O tom, jak je kritika přechodu k tržní ekonomice a zpochybňování transformace běžně užívaným tématem v politické rétorice, mluví i Rixer (2020). Tyto narativy hojně využívala strana Fidesz, když mluvila o tom, jak skutečný politický přechod v letech 1989–1990 nenastal a předchozí nomenklatura pouze transformovala svou politickou moc na ekonomickou (Rixer, 2020, s. 15).

7.3.1 Fidesz – Maďarská občanská unie (Fidesz)

Fidesz je dominantní maďarskou stranou, původně založenou jako liberální hnutí. Strana se postupně přeorientovala směrem k nacionalismu a konzervatismu. Známa je svým autoritářským stylem vládnutí, omezováním svobody médií a nezávislosti soudů, stejně jako svými protiimigračními a euroskeptickými názory. Vznikla v roce 1988 s anti-komunistickým postojem a cílem rozvoje tržní ekonomiky a evropské integrace. Původně byla otevřena pouze mladším lidem do 35 let, což bylo v roce 1993 zrušeno. První úspěch přišel v roce 1990, kdy získala 22 křesel v parlamentu. Dominantní silou se strana stala v roce 1998, kdy vyhrála volby a Viktor Orbán se poprvé stal premiérem. Po prohraných volbách v roce 2002 se vrátila k moci v roce 2010, kdy využila ekonomické krize a nespokojenosti s domácí politikou, která v té době v zemi panovala. Od té doby si udržela dominantní postavení v maďarské politice a Orbán opakovaně stanul v roli premiéra (Encyclopaedia Britannica, 2024).

Pro pochopení vzestupu Fideszu je klíčové analyzovat ekonomickou a politickou situaci, která předcházela drtivému úspěchu strany ve volbách v roce 2010.

Vládnoucí Maďarská socialistická strana (MSZP) od roku 2002 čelila růstu státního dluhu a ekonomickým výzvám (Scoggins, 2020, s. 9). V roce 2006 vypukly v Maďarsku masivní protesty poté, co unikla tajná nahrávka, ve které tehdejší socialistický premiér Ferenc Gyurcsány přiznal manipulaci s volebním programem, když kritizoval ekonomický program své strany a označil ho za neuskutečnitelný kvůli omezením EU. To vedlo k masivním demonstracím, které vyvrcholily násilnými střety mezi demonstranty a policií (Szabó, 2011, s. 59–61). Finanční krize z let 2008/2009 zasáhla zemi obzvláště tvrdě a vedla k vysoké nezaměstnanosti (Deutsche Welle, 2010). Společnost byla rozčarována z vládnoucí strany, která nebyla schopna efektivně řešit ekonomiku a byla spojována s korupcí a jinými skandály (Scheppele, 2022; Deutsche Welle, 2010). Tyto události jsou považovány za jednu z příčin drtivého vítězství koalice Fidesz – KDNP ve volbách v roce 2010, kdy si strana zajistila dvoutřetinovou ústavní většinu. Sliby jako boj proti korupci, tvorba pracovních míst a snížení daní u maďarských voličů rezonovaly (Szabó, 2011, s. 59–61).

Bermon Scoggin (2020, s. 21) se zabýval otázkou, proč si maďarská strana Fidesz udržuje podporu voličů navzdory demontáži institucionálních kontrol a útokům na

liberálně demokratické uspořádání. Podle autora hraje zásadní roli ekonomická spokojenost. Spokojenost s ekonomikou je stálým a silným ukazatelem podpory této strany, zatímco anti-imigrační názory a postoje proti EU nejsou tak významné. Také náboženské vyznání zvyšuje pravděpodobnost podpory Fideszu, nicméně ekonomická spokojenost je nejdůležitějším faktorem (Scoggin, 2020, s. 15–16). Vláda Viktora Orbána se ale snaží oslovovat „obyčejné“ Maďary i tím, že zdůrazňuje národní suverenitu a křesťanské hodnoty. Stejně tak odmítá vnější vlivy, zejména migraci a politiku EU. Orbán prezentuje Fidesz jako zastávce „obyčejných Maďarů“ proti elitám, a to jak těm domácím, tak i mezinárodním, mezi které řadí například Evropskou unii. Důležitou roli ve vztahu k EU pak hrála migrační krize. Právě migrační krize působila jako katalyzátor euroskeptického diskurzu v Maďarsku (Csehi a Zgut, 2021, s. 63).

Pro Orbána se migrační krize stala jedním z ústředních témat jeho vládnutí. Mezi lety 2014–2018 téměř potlačil veškerou politickou agendu a zaměřil se na tento populistický narativ spojený s protiuprchlickou rétorikou. Tato rétorika mu přinesla značný úspěch na domácím poli a začala být využívána i jinými pravicově populistickými politiky v Evropě, zejména té postkomunistické (Glied, 2020, s. 23). Orbán označil příliv uprchlíků v souvislosti s uprchlickou krizí v roce 2015 za cílenou kampaň, jejímž cílem bylo *„změnit náboženskou a kulturní mapu za účelem přestavby etnických základů, a tím zničení národních států, které jsou poslední překážkou mezinárodního hnutí“* (Von Randow, 2016). Otázky uprchlických kvót mu posloužily jako nástroj k upevnění domácí podpory a k budování své pozice jako lídra pravicového populismu v Evropě. Jeho protiuprchlická politika a stavba plotů na hranicích vedly k intenzivní kampani proti kvótám a EU, kterou prezentoval jako hrozbu pro národní suverenitu (Ehl, 2016). Podobný názor zastává Gero von Randow (2016), podle kterého se Viktor Orbán dokázal v Maďarsku prosadit jako pravicový populistu díky své schopnosti mobilizovat veřejnost a využívat konzervativní hodnoty ve svůj prospěch (Von Randow, 2016).

Nejen z výše uvedených důvodů mluví o Orbánově vládě jako o pravicově populistické a jejím populismu jako autoritářském i Ádám (2023). Tento autoritářský populismus je zaměřen jednak proti vnějším institucím, jako jsou Evropská unie a Mezinárodní měnový fond, ale také proti jedné konkrétní osobě a tou je finančník a multimiliardář George Soros, který jako by zosobňoval všechny maďarské problémy a stal se jedním z hlavních cílů Orbánovy proti-elitářské rétoriky (Ádám, 2023, s. 172–174).

Vláda obviňuje Sorose z financování neziskových organizací, které údajně destabilizují Maďarsko a ovlivňují politická rozhodnutí v zemi. Soros je v maďarských médiích často prezentován jako hrozba pro národní suverenitu a stabilitu (Horký et al., 2018). Tento přístup umožňuje Orbánovi vykreslit vnějšího nepřítele, což posiluje jeho domácí podporu a odvádí pozornost od vnitřních problémů.

Tím hlavním vnějším nepřítelem zřejmě zůstává EU. Podle Zguta a Csehiho (2019) Orbán často označuje EU za zkorumpovanou, byrokratickou a proimigrační. Pomocí těchto výroků vytváří nacionalistický antagonismus mezi „čistým“ maďarským národem a (zkorumpovanou) bruselskou elitou. Kritizuje snahu o hlubší integraci a migrační politiky EU. Tyto postoje zvyšují napětí mezi Maďarskem a EU (Zgut a Csehi, 2019). To se projevuje v řadě otázek, začátkem roku 2021 například Orbán rozhodl o vystoupení Fidesz z Evropské lidové strany, což byla reakce na schválení nových pravidel usnadňujících vyloučení maďarských europoslanců (Nevídalová, 2021).

Už v části věnované populismu a demokracii byl uveden názor Müllera (2017), který tvrdí, že populisté mají tendenci „obsadit“ stát. To se projevuje obsazením klíčových pozic ve státě a rozvíjením masového klientelismu (Müller, 2017, s. 52–55). Dále to rozvíjí Zoltán Ádám (2023), podle kterého Orbánova vláda přistupuje k rozdávání odměn a na politické rovině utváří rozsáhlou klientelistickou síť. V této souvislosti zmiňuje, jak je většina soukromých médií ovládána podniky, které mají blízko k vládě. Podobné je to v případě úřednických i dalších mocných pozic ve státě, ale i v zastoupení různých řídicích pozic a podobně (Ádám, 2023, s. 173). O klientelismu v maďarském případě hovoří i Ötsch a Horaczek (2017), kteří rovněž zmiňují, jak různé spřátelené kruhy a podporovatelé strany Fidesz dostávají finanční dary, které jsou většinou spolufinancovány Evropskou unií (Ötsch a Horaczek, 2020, s. 192). Dle Müllera (2017) jsou evropské fondy v regionu středovýchodní Evropy často využívány k uplácení voličů, kde některé vlády používají tuto strategii k získání voličských hlasů nebo ke zmírnění kritiky (Müller, 2017, s. 53).

Jestliže vztahy s Evropskou unií jsou pošramocené, vztahy s polskou stranou Právo a spravedlnost byly dlouho na dobré úrovni. Spjovaly je podobné zájmy a podobný nepřítel, kterým byla v mnoha otázkách Evropská unie. Tyto vztahy se narušily až v poslední době v souvislosti s válkou na Ukrajině. Podle Ádáma (2023) zaujal Orbán po ruské invazi na Ukrajinu proruskou pozici, což ho připravilo o podporu polské strany Právo

a spravedlnost, která se postavila na stranu Ukrajiny a do té doby byla jedním z jeho největších spojenců (Ádám, 2023, s. 171).

7.3.2 Demokratické výzvy v Maďarsku

Jednou z klíčových otázek je, jakým způsobem ovlivňuje populismus strany Fidesz, často označovaný jako autoritářský, demokracii v Maďarsku.

Současná neliberální demokracie v Maďarsku je významným tématem, které ovlivňuje různé aspekty občanské společnosti a veřejné správy. Populistické politiky v Maďarsku byly navrženy tak, aby podporovaly tento neliberální rámec, což má dopad na právní a sociální strukturu země (Rixer, 2020, s. 9–10). Například Zoltán Bretter (2022) v této souvislosti používá termín autokratický populismus jako synonymum pro neliberální demokracii (Bretter, 2022, s. 183).

Podle Rixera (2020) se Orbánova vláda vyznačuje tím, že prezentuje Viktora Orbána jako neohroženého vůdce a vytváří dojem, že se společnost nachází ve vážné krizi. Tímto přístupem posiluje potřebu silného vedení a politických změn, což vede k polarizaci společnosti a oslabení demokratických principů ve prospěch většinového rozhodování (Rixer, 2020, s. 16).

Autokratický způsob vládnutí je podle Enyediho (2015) pro Fidesz efektivnější než demokracie. To vede k systematickému vylučování opozice z rozhodovacích procesů, jako jsou jmenování soudců Ústavního soudu, tvorba nové ústavy a úprava hranic volebních obvodů. Tyto kroky odmítají pluralismus a upřednostňují národní zájmy definované vládoucí stranou (Enyedi, 2015, s. 11–12).

Orbánovo Maďarsko bývá často prezentováno jako příklad „neliberální demokracie“, což je termín, který sám Orbán používá k popisu svého politického modelu. Tento termín poprvé použil Fareed Zakaria v roce 1997, jak již bylo uvedeno. Podle Müllera (2017) je toto označení pro populisty Orbánova typu výhodné, protože jim umožňuje prezentovat svůj režim jako demokratický, avšak bez liberálního přívlastku (Müller, 2017, s. 56).

Maďarsko lze považovat za příklad země, kde vládoucí strana efektivně uplatňuje vůli lidu, i když je to někdy v konfliktu s platnými zákony nebo soudním systémem země. Tato strategie často vede k rozkladu soudnictví, oslabení principů právního státu a narušení systému rozdělení moci (Piotrowski, 2020, s. 197).

Po nástupu k moci po volbách v roce 2010 bylo jedním z prvních kroků Orbánovy vlády omezení nezávislosti médií, a to prostřednictvím restriktivního zákona o médiích, který umožnil omezení pro nezávislá média v zemi. Kritická média pak byla označována jako extremistická levice představující nebezpečí pro stát. Následovalo obsazení pozic v rámci kontrolních orgánů exekutivy, finančních trhů, části justice, vzdělávacích a kulturních institucí a v neposlední řadě i veřejnoprávních médiích (Ötsch a Horaczek, 2020, s. 191–192).

Útokům na občanské organizace se věnovala například Melanie Hien (2023). Ta ve své analýze poukazuje na zpřísnění legislativy, které omezovalo činnost a financování nezávislých organizací. Zákony o neziskových organizacích a požadavky na zveřejňování zahraničního financování zvýšily jejich závislost na národních zdrojích, což omezilo jejich nezávislost. Stejně tak to vedlo k oslabení občanské společnosti, která je klíčovým prvkem pro silnou demokracii (Hien, 2023).

Maďarsko představuje případ, kde zavedení legislativy a vládní politika vedly k výraznému omezení prostoru pro nezávislou občanskou společnost. Maďarsko pod Orbánovým vedením tak nabízí cenný příklad pro porozumění tomu, jak se autoritářský populismus může manifestovat a jaké důsledky může mít pro demokratické instituce i občanské svobody.

7.4 Česká republika

Ani populismus v České republice nevznikl náhle, ale je důsledkem dlouhodobého vývoje a změn ve vztahu mezi politickými stranami a občany.

Historie českého stranictví odhaluje, že nedůvěra veřejnosti ve stranický systém začala výrazněji narůstat po roce 1997, kdy byl český politický systém otřesen sérií skandálů a korupčních afér. Zhoršená ekonomická situace a aféry podlomily důvěru veřejnosti v politickou reprezentaci. Obzvláště kritickým momentem byl pád České republiky do hospodářské recese a finanční nesrovnalosti politických stran (Hloušek a Kopeček, 2018b, s. 49).

Důvěra české veřejnosti v politiku a české stranictví dostala zásadní ránu v období tzv. opoziční smlouvy. Po volbách v roce 1998 se tehdy domluvily dvě nejsilnější strany, ODS a ČSSD, kdy se jedna strana zavázala tolerovat vládu druhé výměnou za některé

pozice. To vedlo k další frustraci české veřejnosti a zesilujícímu znechucení politikou (Hloušek a Kopeček, 2018b, s. 51).

Tato atmosféra ztráty důvěry v politické instituce je klíčová pro vzestup nových politických subjektů, které využívají populistické strategie k získání podpory. Přispěl k tomu i efekt tzv. „opožděné transformační únavy“, jak ho prezentoval Mole (2022). Tento jev se projevil po roce 2000 jako důsledek neoliberálních reforem z 90. let a podpořil rozmach populistických hnutí jako reakci na pocit odcizení od tradičních politiků (Mole, 2022).

Tato dynamika byla patrná v celé postkomunistické Evropě a reflektovala společenské změny po roce 1989. V České republice byl rozvoj populistických hnutí specifický tím, že se jeho intenzita zvýšila na počátku druhého desetiletí 21. století, což následovalo maďarský scénář. Podle Hlouška a Kopečka (2018b) byla „desátá“ léta charakterizována přetrvávající deziluzí velké části české veřejnosti politickou situací v zemi. Ta byla podpořena politickou nestabilitou, neefektivitou vládnutí a skandály. Finanční krize v roce 2008 a zhoršení ekonomické situace přispěly ke zvyšující se frustraci, která se naplno projevila ve volebním roce 2010. V tomto roce uspěl nový typ stran, které Hloušek a Kopeček (2018b) označují za strany politických podnikatelů (Hloušek a Kopeček, 2018b, s. 52–53).

Za prvního představitele nového typu stran jsou považovány Věci veřejné. Strana využila společenské atmosféry a prostřednictvím protistranické rétoriky zahájila úspěšné tažení do parlamentu. Výroky o „konci pro politické dinosaury“ zabraly a vynesly straně 11 % hlasů a 24 poslaneckých křesel. Strana se stala součástí vládní koalice (Hloušek, 2018, s. 61–65). Jak se ale ukázalo později, tato protestní strana nebyla dlouho úspěšná. Série politických krizí a skandály vedení strany přispěly k jejímu rozštěpení a definitivnímu ukončení působení na politické scéně (Hloušek, 2018, s. 66–73).

V posledních letech hrála v České republice významnou roli hnutí ANO a SPD. Tato uskupení jsou známá pro své populistické tendence, avšak s rozdílnými politickými a ideologickými přístupy. Kopeček et al. (2018) označili tyto formace za podnikatelské pro jejich specifický styl politiky. ANO a SPD využily rozčarování z politiky a prostřednictvím líbivých sloganů a anti-establishmentové rétoriky slibovaly změnu politického systému (Kopeček et al., 2018).

Nyní se práce věnuje zkoumání, jaký vliv měl nástup těchto typů stran na demokracii a společnost v České republice.

Kopeček (2018a) vidí ohrožení demokracie ze strany politických podnikatelů zejména v centralizaci moci a oslabování demokratických institucí. To může vést k erozi liberálně demokratických principů, jako jsou pluralita a nezávislost soudnictví a médií (Kopeček, 2018a, s. 254–257).

Szabó (2020) popisuje Českou republiku a Slovensko jako příklady zemí s omezeným populismem. V České republice identifikuje „technokratický populismus“, který je ztělesněn zejména Andrejem Babišem a jeho stylem vládnutí. Tento styl není výrazně nacionalistický, a proto ho nelze považovat za nacionalistický populismus. Babišův způsob vlády může působit nenápadně a možná trochu zrádně, ale Česká republika si podle autora přesto zachovává liberální kapitalismus (Szabó, 2020, s. 38).

Vlastimil Havlík (2019) však zastává názor, že forma populismu hnutí ANO představuje pro liberální demokracii podobnou hrozbu jako radikálnější formy populismu v Polsku a Maďarsku (Havlík, 2019, s. 371). Tuto hrozbu vidí v kombinaci odmítání zavedených politických stran a praktik moderní zastupitelské politiky s populárním důrazem na univerzální společné dobro a technokratickou schopnost identifikovat nejlepší řešení na základě požadavků občanů. Tento přístup spojuje populistické a technokratické prvky a odráží širokou nespokojenost s politikou reprezentovanou tradičními politickými stranami (Havlík, 2019, s. 383).

Analýza publikovaná Rekonstrukcí státu pro projekt Let Law Rule uvádí, že demokracie v České republice je stabilní, ale křehká. Budoucí stabilita vyžaduje přijetí nezbytných socioekonomických a protikorupčních opatření. Během vlády Andreje Babiše se objevily problémy, jako jsou střet zájmů, kumulace moci a neefektivita státní správy. Některé z nich přetrvávaly i po jeho vládě, jak konstatovala analýza (Rekonstrukce státu, 2022).

Na otázku, proč v České republice nedošlo k bezprostřednímu ohrožení právního státu a demokracie, se snažil najít odpověď Stanislav Balík. V rozhovoru pro Český rozhlas plus mluvil o tom, že za Babišem nebyl žádný velký ideový rozměr, ale primární byly pro něj osobní ekonomické zájmy. Rovněž zmiňoval politický systém v České republice, který je institucionálně odlišný od toho v Maďarsku. Narážel tím především na dvoukomorový parlamentní systém, kdy Česká republika má kromě Poslanecké sněmovny ještě Senát,

který slouží jako pojistka demokracie. Mimo to, hnutí ANO během své vlády bylo závislé na podpoře jiných stran a nemělo ústavní většinu, tak jako ji má například Orbánova Fidesz (Balík, 2024). Zároveň čelilo poměrně silné opozici, a to nejen té stranické, ale například i ze strany občanské společnosti, což mohlo být vidět při demonstracích Milionu chvilék.

Česká společnost zůstávala silně polarizovaná. V posledních letech se v České republice rozšířil fenomén, kdy nové rozdělení mezi populismem a anti-populismem nahradilo tradiční soutěž mezi levicí a pravicí. Havlík a Kluknavská (2022) popisovali, jak se anti-populističtí aktéři prezentovali jako demokratická alternativa proti populistům, kteří vykreslovali elity jako zkorumpované a nereprezentující zájmy lidu. Pandemii covidu-19 využily anti-populistické strany ke kritice vlády za neefektivní krizové řízení a morální slabost, což ovlivnilo výsledky voleb v roce 2021 (Havlík a Kluknavská, 2022, s. 76–77).

Během předvolební kampaně v roce 2021 vedlo hnutí ANO kampaň zaměřenou na podporu obyčejných lidí, národní suverenity a hospodářské oživení po pandemii, čímž se snažilo odvést pozornost od zdravotní krize. Tato strategie vedla k mobilizaci anti-populistické opozice, která se sjednotila proti populistům kvůli jejich neliberální rétorice, korupci a chaotickému řízení pandemie. Anti-populisté se definovali jako demokratické, prozápadní síly, které kontrastovaly s proruskými a ekonomicky nezodpovědnými populisty. Zdůrazňovali morální a ekonomickou odpovědnost a prezentovali se jako nositelé pravdy a jednoty. Klíčovým krokem k jejich úspěchu ve volbách na podzim 2021 bylo vytvoření koalic SPOLU a PirSTAN (Havlík a Kluknavská, 2022, s. 79–82).

Havlík a Kluknavská (2022) upozorňovali, že navzdory úspěchům anti-populistů jejich strategie často vedla k hlubokému rozdělení společnosti a zvyšovala napětí mezi politickými stranami. V českém případě se návrat k umírněnější a depolarizované politické soutěži po volbách 2021 nejevil pravděpodobný, což mohlo posílit populistické strany v opozici (Havlík a Kluknavská, 2022, s. 82). Autoři v tomto směru měli pravdu. I po volbách pokračoval rozkol, kdy vládní politici byli často označováni jako polistopadový kartel a obviňováni z neschopnosti a zrady českých zájmů. Druhá strana byla zase prezentována jako ohrožení demokracie a spojována s proruskými narativy a ekonomickou nezodpovědností. Tyto výroky tak pouze utvrdily hlubokou polarizaci české společnosti.

7.4.1 Hnutí ANO

Dále se tato práce bude věnovat jednotlivým stranám. Babišovo hnutí ANO bylo založeno v roce 2011 jako Akce nespokojených občanů. Původní zkratka ANO 2011 byla využívána jako nový název, ačkoliv transformace hnutí proběhla až v květnu 2012. Oficiálním argumentem pro založení hnutí byla snaha bojovat proti korupci a zlepšit politickou kulturu, i když Kopeček (2018b) naznačuje, že skutečným důvodem Babišova vstupu do politiky mohla být snaha chránit své finanční a hospodářské zájmy. Vzestup hnutí byl spojen se specifickým charismatem jeho zakladatele, využíváním marketingu, anti-elitní a protikorupční rétorikou (Kopeček, 2018b, s. 93–101).

Hnutí ANO využilo vysoké stranické nestálosti voličů, která pramenila z nedůvěry k tradičním politikům a stranám. Tato nedůvěra byla způsobena ekonomickou recesí, finanční krizí a skandály spojenými s vládou Petra Nečase (2010–2013), což vedlo k výraznému zhoršení společenské atmosféry. Prezentace hnutí na billboardech, sociálních platformách a v soukromých televizích se ukázala být velmi efektivní díky síti volebních marketérů, expertů a téměř neomezeným prostředkům na kampaň. Babiš také využil své zvýšené mediální moci, když krátce před volbami odkoupil některé české deníky, jako například Mladou frontu DNES (Kopeček, 2018b, s. 102–106). Podle Naxery (2018) Babiš použil silnou protikorupční rétoriku jako ústřední téma své politické kampaně a svůj vstup do politiky vymezil jako snahu bojovat proti zkorumpovaným politikům. K tomu využil své pozice mimo tradiční stranický systém. Tento přístup rezonoval u voličů rozčarovaných tradičními stranami a byl klíčovým faktorem úspěchu jeho politického hnutí ANO, které významně pozměnilo strukturu českého stranického systému (Naxera, 2019, s. 39–41).

Podnikatelský akcent hnutí byl znát na množství Babišových výroků, například výrok „Řídit stát jako firmu“ odkazoval na jeho představu, že stát by se měl řídit jako firma, což by mohlo přispět k lepšímu fungování státu a jeho připravenosti čelit budoucím výzvám (Babiš, 2017). Mnoho odborníků však tuto myšlenku kritizovalo. Například Václav Velčovský zdůrazňoval odlišné cíle a hodnoty veřejného a soukromého sektoru (Velčovský, 2013).

Podobný programový akcent si hnutí ponechalo i v roce 2024, kdy se prezentuje jako politická síla, jejímž cílem je bojovat proti korupci a klientelismu ve prospěch občanů.

Svůj vzestup hnutí vidí jako reakci na veřejnou poptávku po změně a slibuje pracovat pro lepší budoucnost země (ANO, 2024).

Podle Havlíka (2019) hnutí ANO praktikuje určitou formu manažerského nebo technokratického populismu, kritizuje politické strany a zároveň se prezentuje jako hnutí, které je kompetentní řešit důležité politické otázky, zejména ekonomické. ANO záměrně udržuje ideologickou vágnost a neprezentuje se jako jasně pravicové ani levicové, což je součástí širší strategie, která má za cíl zobrazit kategorii pravice a levice jako zastaralé konstrukty „tradičních politických stran“. Tyto strany Babiš mnohdy častuje výroky o „polistopadovém kartelu“. Tím se je snaží vykreslit jako zkorumpované. Jedná se tak o další příklad typické anti-korupční, anti-establishmentové a protestní stylizace ANO. Na rozdíl od mnoha populistických hnutí, které definují „lid“ z hlediska národa a etnika (pravicový populisté) nebo třídy (typické spíše pro levicové populisty), hnutí ANO spíše apeluje na široké pojetí české identity a kompetencí (Havlík, 2019, s. 369–384).

Ideologická variabilita hnutí ANO je patrná v posunech, jimiž toto seskupení prošlo od svého založení. Začínalo jako liberální středopravicové hnutí s cílem oslovit zklamané pravicové voliče. V roce 2019 Babiš označil hnutí ANO za „catch-all“ (stranu pro všechny), což politolog Aleš Michal označil za marketingový tah zakrývající ideologický posun strany doleva. V poslední době se ANO začalo prezentovat jako národně konzervativní hnutí, což je v rozporu s původními liberálními a proevropskými postoji (Grim, 2023).

Pokud se zaměříme na Babišův vztah k Evropské unii, tak ten je podle Naxery et al. (2020) kritický, ale stále umírněnější než například u SPD, u které autoři zaznamenali typické projevy pravicového populismu. Před volbami do Evropského parlamentu v roce 2019 hnutí ANO kritizovalo ilegální migraci a zdůrazňovalo potřebu bezpečnosti. Kritika hnutí se nezaměřovala na EU jako celek, ale na její současné fungování (Naxera et al., 2020, s. 80–81). Enyedi (2020) konstatuje, že český přístup k migraci během krize byl méně vyhraněný než například přístup Polska a Maďarska. Přesto podle autora od českých představitelů zaznívala kritika EU za její vstřícnější uprchlickou politiku (Enyedi, 2020, s. 369).

Po prohraných sněmovních volbách v roce 2021 Babiš podle některých pozorovatelů začal svoji rétoriku přitvrzovat, což mohlo naznačovat orientaci na získání sympatií voličů s extrémnějšími názory, především těch od SPD. Adaptace strategií zaměřených na emocionální apel a využívání sociálních médií pro šíření svých zpráv

přispívá k narůstajícímu radikalismu hnutí, což vyvolává otázky ohledně jeho dopadů na politickou scénu a demokracii (Bartoníček, 2024).

I přes množství kontroverzí si hnutí ANO stále udržuje vysokou podporu v rámci průzkumů veřejného mínění. Na začátku roku 2024 bylo dominantní opoziční silou s podporou kolem 34 % (Mahdalová a Škop, 2024). Podle Centra pro výzkum veřejného mínění v únoru 2024 důvěřovalo Andreji Babišovi 46 % českých občanů, což byla druhá nejvyšší důvěra v rámci českých politiků hned po prezidentu Petru Pavlovi. Průzkum však zároveň ukázal, že 51 % občanů mu vyjádřilo nedůvěru (Červenka, 2024). To jen dokládá, jak je česká společnost vysoce polarizovaná.

7.4.2 Svoboda a přímá demokracie (SPD)

Dalším příkladem populistické strany v České republice je Svoboda a přímá demokracie (SPD) vedená Tomiem Okamurou. Strana ve svém programu prosazuje přímou demokracii, vyjadřuje odpor k migraci a zastává euroskeptické postoje (SPD, 2024). Podle Naxery (2018) používala tato strana populistickou rétoriku tím, že zdůrazňovala, jak „nevinní lidé“ čelí hrozbám od „zkorumpovaných elit“ a dalších nepřátel. Tuto rétoriku stavěla na protiimigračních a protievropských postojích (Naxera, 2018, s. 47).

Naxera et al. (2020) označili SPD za pravicově populistickou stranu, jejíž hostitelskou ideologií byl nacionalismus, což se projevovalo ve vytváření antagonistického vztahu mezi „českým lidem“ a elitami, které byly často nadnárodní, zejména z Evropské unie (Naxera et al., 2020, s. 74–81).

Podle Stulíka (2019) Okamura prezentoval elitní vrstvy (politiky, média atd.) jako odpojené od potřeb běžné populace. Ve své rétorice zdůrazňoval větší možnost zapojení lidí do rozhodovacích procesů, například skrze referenda. Stulík (2019) upozorňoval, že v Okamurových projevech chyběly konkrétní návrhy na zlepšení situace nebo vyjasnění práv. Okamurovy postoje pak mohly mít vliv na liberální demokracii v zemi. Dominantním tématem SPD byla migrace, která byla podle Stulíka (2019) představována obecně a bez důkladnějšího kontextualizování, což přispívalo k polarizaci společnosti (Stulík, 2019, s. 2667). Ciglerová (2020) poukázala na to, že během migrační krize radikálně pravicové populistické strany ve všech zemích střední a východní Evropy využívaly téma migrace k posílení své pozice v parlamentních volbách, a to navzdory tomu, že migrace neměla

na tyto země výrazný dopad (Ciglerová, 2020, s. 11). Podobný názor měli i Naxera et al. (2020), kteří poukazovali na reálnou nepřítomnost migrantů na českém území během předvolební kampaně před volbami do Evropského parlamentu v roce 2019 (Naxera et al., 2020, s. 78).

Podle Petry Svačinové (2018) SPD programově navázala na původní témata Úsvitu přímé demokracie. Migrace jako nejvýraznější téma strany bylo doplněno o silný euroskepticismus a požadavek na referendum o odchodu z EU. Evropská unie byla stranou prezentována jako nereformovatelná instituce, původce problémů spojených s migrací a ohrožení suverenity národních států. SPD kritizovala domácí elity, které byly podle ní k EU servilní. Strana kromě uzákonění referenda také prosazovala přímou volbu a odvolatelnost politiků, prezidentský systém a přísné trestání korupce. Imigranty vykreslovala jako skupinu pozitivně diskriminovanou Evropskou unií a kritizovala politické neziskové organizace za pomoc uprchlíkům. Negativně se vymezovala i vůči NATO a částečně k OSN (Svačinová, 2018, s. 201–207).

Okamuru je možné považovat za politického podnikatele, podobně jako Babiše v případě hnutí ANO. Klíčovou roli hraje, jak v případě ANO, tak i SPD, její předseda. Jeho postavení je velmi silné. Oba politici využívají specifickou komunikaci přes Facebook nebo jiná sociální média. V případě SPD vzniká dojem, že je stranou jednoho muže a bez Okamury nemůže existovat (Svačinová, 2018, s. 189). Souvisí to s personalizací politiky a odklonem od tradičních stran směrem k populismu, jak uvedli Lubomír Kopeček a kolegové ve své knize (Kopeček et al., 2018). Jurek (2014) a Cabada (2016) zmínili, že právě silná role lídra je jednou z hlavních charakteristik tohoto typu stran, která je odlišuje od těch etablovaných.

V závěru lze konstatovat, že v případě SPD lze pozorovat mnohem větší ideologické zaměření na otázky identity a témata typická spíše pro pravicové až radikálně pravicové populistické politiky než u hnutí ANO.

7.5 Rumunsko

V této části se práce zaměří na Rumunsko, zemi, která prošla významnými politickými a ekonomickými změnami po pádu komunismu. Podobně jako jiné postkomunistické státy, i ono zažilo rozmach populistických hnutí. Jak již bylo ukázáno v rámci vymezení této oblasti, Rumunsko a Bulharsko jsou z kulturního a historického hlediska spíše spjatý s pravoslavným světem, což je odlišuje od států V4. Nicméně, jak ukázaly Alina Mungiu-Pippidi a Denisa Mindruta (2002) ve své studii, historické a kulturní rozdíly nemají významný vliv na politické postoje a populismus. Společná postkomunistická zkušenost je v tomto případě silnějším faktorem. Ve všech těchto zemích se populismus projevuje nedůvěrou v politické strany, preferováním přímé demokracie a nostalgií po minulém režimu, zejména mezi staršími lidmi (Mungiu-Pippidi a Mindruta, 2002, s. 193–210).

Podle Soriny Soare (2014) je rumunský populismus hluboce zakořeněn v historii a politické tradici země. Soare (2014) identifikuje několik klíčových faktorů, které ovlivnily populismus v Rumunsku. Řadí mezi ně absenci předkomunistického modelu demokracie, geografickou a politickou periferní polohu země v rámci Evropy, nedávno získanou státnost, silné protiintelektuální a proti-elitní nálady, nedůvěru v politiku a slabost občanské společnosti (Soare, 2014, s. 43). Postkomunistický populismus v Rumunsku těžil z nedůvěry v demokratické instituce a z nacionalistické tradice politického řízení. Problémy byly také rozsáhlá korupce a slabá soudní moc, což mělo jak politické, tak ekonomické dopady na společnost a stát. Ekonomické faktory, které měly vliv na populismus v Rumunsku, zahrnovaly nespokojenost s liberálním kapitalismem a nejistotu vyvolanou ekonomickými reformami. Rozpad komunistického státu a transformační období vedly k vytvoření klientelistického systému a rozsáhlé korupci, což podkopávalo demokracii a přispělo k rozvoji populistických hnutí (Soare, 2014, s. 45). Jak upozorňuje Kashynskiy (2017), ekonomické faktory mají v Rumunsku stále zásadní roli ve vzniku populismu. Díky některým ekonomickým reformám a rozvoji ekonomiky se však zvýšil i význam politických faktorů (Kashynskiy, 2017, s. 151).

Významnou roli v Rumunsku hraje také náboženství. Propojení populismu a náboženství se věnovali například Sorina Soare a Claudiu D. Tufiş (2023). Ve své práci ukázali, jak Rumunská církev ovlivňuje politický diskurz a podporuje konzervativní

hodnoty, které populisté často využívají ve své rétorice. Projevuje se to v mnoha otázkách, od regulace potratů a prosazování patriarchálního modelu rodiny až po klíčové politické události, jako bylo referendum o tradiční rodině. Zásadní vliv měla Rumunská pravoslavná církev (BOR), která výrazně ovlivňuje jak politiku, tak i společnost (Soare a Tufiş, 2023, s. 115).

V souvislosti s referendem o rodině Soare a Tufiş (2023) identifikovali u rumunských politiků prvky radikálně pravicového populismu. Tento populismus je v zemi často spojován s nativismem a projevuje se potřebou hájit historickou i etnickou kontinuitu, národní identitu. Autoritářské tendence jsou patrné v protipotratových postojích a odsuzování homosexuality. Populismus se projevuje ve vnímání diskriminace rumunského národa, anti-establishmentových náladách, nepřátelství či strachu z „jiných“ (například cizinců) a důrazu na respektování vůle lidu (Soare a Tufiş, 2023, s. 118–120).

Nacionalistická a xenofobní témata, kritika politického establishmentu a elit, společně s narativy zdůrazňujícími pocit nespravedlnosti a diskriminace vůči rumunskému národu ukazují, že ani Rumunsko nezůstalo ušetřeno pravicového populismu nebo alespoň jeho prvků.

Jedním z klíčových zjištění této kvalifikační práce, vycházející z analýzy Soare a Tufiş (2023), je, že konzervativní agenda v Rumunsku, typická pro radikálně populistická hnutí, se nelišila od programových bodů většiny mainstreamových stran. To vysvětlovalo dlouhodobou absenci větší populistické strany v Rumunsku, zejména na pravé straně politického spektra. Tradiční strany převzaly populistickou rétoriku a témata radikální pravice, čímž omezily prostor pro radikálně pravicové strany. Náboženství se používalo k odlišení kulturních a sexuálních menšin a odkazy na křesťanské hodnoty posilovaly národní kontinuitu (Soare a Tufiş, 2023, s. 127).

Soare (2023) uvádí, že populistické postoje jsou přítomny u několika rumunských mainstreamových formací, včetně jedné z nejsilnějších, Sociálně demokratické strany (PSD). Tato dominantní politická síla, která se mnohokrát podílela na vládě, je hlavním favoritem na vítězství i pro nadcházející volby v roce 2024 (PolitPro, 2024). PSD, původně socialistická strana, přijala na konci 90. let liberální ekonomiku a kulturní liberalismus. Od roku 2012 se u ní objevují levicově populistické aspekty a v některých případech i pravicový kulturní tradicionalismus a euroskeptické postoje. Přesto zůstává součástí mainstreamové politiky (Soare, 2023, s. 253). Vlad Bujdei-Tebeica (2017) vyčlenil pro tuto

stranu speciální kategorii a popisuje PSD jako příklad mainstreamového populismu. Strana používala populistické strategie, zaměřovala se na chudé a znevýhodněné skupiny a bojovala proti elitám. Zdůrazňovala ochranu vůle lidu a prosazovala referenda o klíčových otázkách, jako byla ústavní definice rodiny, což posílilo její legitimitu a zabránilo vzestupu krajně pravicových populistických hnutí (Bujdei-Tebeica, 2017, s. 189).

V Rumunsku se v minulosti objevily strany označované přívlastkem populistické. Většinou ale neměly dlouhého trvání a jejich pozice byla spíše marginální. V současnosti už buď neexistují, nebo splynuly s jinou stranou. Soare (2014) identifikovala například nacionalistický populismus spojený se Stranou rumunské národní jednoty (PUNR), která navazovala na nacionálně-komunistické konspirační teorie a rozvíjela proti-maďarské diskurzy. Po roce 2000 se strana nedostala do parlamentu a splynula s jinými stranami (Soare, 2014, s. 41).

Další formou populismu, která se v Rumunsku objevila, je mesiášský populismus. Ten se vyznačuje silným důrazem na morální hodnoty a náboženské principy. Politické lídry prezentuje jako zachránce národa. V rámci tohoto populismu hraje důležitou roli postava charismatického vůdce. Ovšem v kontextu, který zmiňuje Soare (2014), je to někdo, kdo o sobě tvrdí, že má božské poslání, aby pomohl chudým a napravil problémy společnosti. Uvádí to na příkladu strany Nová Generace – Křesťanský demokrat (PNG-CD), která zdůrazňovala ortodoxní morálku jako hlavní zdroj sociální soudržnosti a využívala charitativní aktivity k získání podpory (Soare, 2014, s. 41–42).

Soare (2014) identifikovala tzv. podnikatelský mediální populismus, který se projevil ve Straně lidu – Dan Diaconescu (PP-DD). Založil ji Dan Diaconescu, vlastník populární komerční televize. Strana zdůrazňovala nacionalismus, ortodoxní hodnoty, sociální populismus a boj proti korupci. Program zahrnoval i zřízení lidových soudů pro stíhání zlodějů národa. PP-DD byla řízena jako osobní majetek, podporována televizí OTV, vlastněnou lídrem strany, a měla slabou organizační strukturu s mobilizací řízenou shora. Strana vznikla jako politická investice mediálního podnikatele k naplnění cílů obtížně dosažitelných mimo politiku (Soare, 2014, s. 42–43). Volební podporu získala jako nová síla během politické a ekonomické nestability v roce 2012, ale její úspěch neměl dlouhého trvání a v roce 2015 se sloučila s jinou stranou (Soare, 2023, s. 252).

I přes zmíněné populistické strany bylo podle Soare (2023) Rumunsko považováno za částečnou výjimku v šíření populismu. Populismus, a zejména ten radikální, se dlouho

držel mimo parlament, ale ve volbách v roce 2020 se s Aliancí pro sjednocení Rumunů (AUR) vrátil. AUR je považována za představitele radikálně pravicového populismu v Rumunsku (Soare, 2023, s. 252).

Vysokou podporu si strana AUR udržuje i v roce 2024, kdy je podle aktuálních průzkumů na třetím místě se ziskem téměř 20 %. Rumunsko letos čekají parlamentní volby, a tak je možné, že strana zaznamená významný úspěch. V minulých volbách skončila na čtvrtém místě s necelými 10 % a nyní se očekává, že se její výsledek téměř zdvojnásobí (PolitPro, 2024; Wikipedia, 2023). Tato podpora naznačuje, že by se mohl alespoň částečně změnit trend, kdy populistické strany v Rumunsku rychle získají podporu, ale stejně tak jí i rychle ztratí.

Podle Soriny Soare (2023) kombinuje program strany AUR etnický definovaný důraz na „vůli lidu“ s autoritářstvím, založeným na víře v přísně uspořádanou společnost. Tento soubor přesvědčení zahrnuje starosti o „zákon a pořádek“ a kulturně autoritářské postoje, jako je odpor vůči sňatkům osob stejného pohlaví a celkově k právům LGBTIQ+. Během pandemie covidu-19 a volební kampaně v roce 2020 strana využila odpor vůči vládní vakcinační strategii a nepopulárním bezpečnostním opatřením, jako bylo povinné nošení roušek, povinné očkování a očkovací certifikáty (Soare, 2023, s. 254). V souvislosti s válkou na Ukrajině částečně upravila svou rétoriku, která původně zahrnovala některé proruské narativy, které byly patrné zejména v obdivu k silnému vedení a obraně národních tradic a hodnot v Rusku (Soare, 2023, s. 258–259). Po vypuknutí války se strana zaměřila na ochranu národních zájmů a prosazování ekonomické a energetické soběstačnosti. Zároveň odsoudila ruskou invazi a vyjádřila obavy o bezpečnost rumunské menšiny na Ukrajině (Soare, 2023, s. 253). Celkově je u strany znát důraz na tradiční hodnoty, prezentuje se jako ochránce těchto hodnot proti liberálním hodnotám, které vnímá jako ohrožení. Zároveň se staví za ekonomický protekcionismus.

Důležitým aspektem strany je rovněž využívání komunikačních technologií, jako jsou Instagram, Facebook nebo TikTok, čímž úspěšně mobilizuje voliče, a to často i z řad mladší generace (Soare, 2023, s. 257–258).

Celkově Rumunsko ukazuje, jak může být populismus podporován náboženskými institucemi a hodnotami. Vztah mezi populismem a náboženstvím je zde velmi výrazný, což umožňuje hlubší analýzu. Rumunská politika je silně ovlivněna konzervativními hodnotami spojenými s populistickými tématy. Dlouho zde chyběla silná pravicově

populistická strana, protože její témata často přebíral mainstream. To se ale změnilo s nástupem strany AUR. Podobně jako v jiných zemích přispěly k vzestupu populismu v zemi ekonomické potíže.

7.6 Bulharsko

V Bulharsku se populismus projevoval v několika fázích. Významní autoři, jako Blagovesta Cholova a Jean-Michel De Waele (2014), definují tři vlny bulharského populismu. Tyto vlny ovlivnily politickou scénu a společnost, což se projevilo zejména v reakcích na politický establishment a korupci. V následujících částech jsou podrobněji popsány tyto vlny, jejich hlavní představitelé a dopady na bulharskou politiku a společnost.

První vlna začala návratem cara Simeona II. z exilu ve Španělsku a jeho vítězstvím ve volbách v roce 2001. Jeho strana Národní hnutí za stabilitu a pokrok (NDSV) se snažila oslovit širokou veřejnost bez ohledu na politické rozdíly. Tento přístup jí umožnil získat podporu napříč různými skupinami. Strana rychle dosáhla úspěchu, což bylo bezprecedentní v bulharské politické historii po roce 1989, a inspirovala tak další dvě vlny populistických hnutí (Cholova a De Waele, 2014, s. 66–67). Daniel Smilov a Ivan Krastev (2008) považují návrat bývalého cara za počátek vzestupu populismu v Bulharsku. Podle těchto autorů byl tento historický moment zásadní, protože vytvořil podmínky pro výrazný nárůst populistických stran v zemi (Smilov a Krastev, 2008, s. 9). V následujícím desetiletí tyto strany posilovaly svůj vliv na bulharské politické scéně (Cristova, 2010, s. 228). Jak uvedla Cristova (2010), velká část bulharských stran vykazovala alespoň nějaké populistické charakteristiky (Cristova, 2010, s. 229).

Druhá vlna bulharského populismu byla spojena s nástupem strany Občané za evropský rozvoj Bulharska (GERB) a jejího lídra Bojka Borisova v roce 2006. Tato vlna se vyznačovala „pragmatickým“ populismem a kritikou elit. Borisov se prezentoval jako obyčejný člověk, mluvící jednoduchým jazykem a reprezentující typické „bulharské“ vlastnosti a zájmy, což kontrastovalo s elitářským stylem cara Simeona II (Cholova a De Waele, 2014, s. 68). Strana GERB se postupem času stala dominantní silou v bulharské politice, ovlivňující klíčové politické procesy a formování vlád. Podle Cristovy (2010) je jednou z největších populistických stran z hlediska přízně voličů (Cristova, 2010, s. 230).

Ve stejné době se objevila i strana Ataka, která však nebyla považována za součást druhé vlny pro svůj radikální nacionalismus a malý politický vliv (Cholova a De Waele, 2014, s. 68). Přesto je mnohými jinými považována za jednu z nejvýznamnějších populistických stran v Bulharsku, která se projevuje nejen skrz kritiku elit, ale i úzké nacionalistické agendy.

Třetí vlna bulharského populismu, jak ji definovali Cholova a De Waele (2014), se objevila v roce 2013. Charakterizována byla masovými veřejnými protesty proti politickému establishmentu a korupci. Tyto protesty měly spontánní, lidový charakter bez jasného vedení nebo zastoupení konkrétní politickou stranou, což je odlišovalo od předchozích vln. To vedlo k zachování politického status quo v ještě roztříštěnější podobě. Volby po protestech nepřinesly výrazné změny na politické scéně, což zvýšilo zklamání veřejnosti a nasměrovalo nespokojenost k nepolitickým aktivitám (Cholova a De Waele, 2014, s. 70–71).

Bulharský populismus má minimálně jednu společnou charakteristiku s tím v Rumunsku, a tou je jeho volatilita. Populistické formace v Bulharsku často rychle vznikají, získávají velkou podporu, ale stejně rychle zanikají. Podle Cholové a De Waele (2014) nové strany často využívaly populistické rétoriky k získání podpory, ale jakmile se dostaly do vlády, jejich podpora rychle klesla. Jedním z důvodů je, že tyto strany začaly být vnímány jako součást „elity“, kterou předtím kritizovaly. Jejich sliby se pak nejednou ukázaly jako nereálné. Mimo to se nové populistické strany mnohdy zapletly do korupce a špatného hospodaření, což byly problémy, které slibovaly urychleně řešit (Cholova a De Waele, 2014, s. 73).

Evelina Staikova-Mileva popisovala, jak se populismus stal normou v bulharské politice. Populistické prvky se běžně vyskytují v politickém diskurzu a mainstreamové strany je zahrnují do své rétoriky a programů, aby přilákaly širší voličskou základnu. Tento trend vedl k radikalizaci politiky, kde tradiční strany přijímají populistické strategie a narativy, aby si udržely podporu (Staikova-Mileva, 2022).

Další formou, která se v bulharském prostředí vyskytovala, byly národně-populistické politické strany, které byly explicitnější ve svých nacionalistických a populistických postojích. Zastávaly tvrdé protiimigrační a proti-EU postoje a někdy se vyznačovaly proruskou orientací. Využívaly nacionalistickou rétoriku k mobilizaci podpory, zejména v kontextu etnických a národnostních otázek (Staikova-Mileva, 2022).

Autorka zdůrazňovala klíčovou roli médií, zejména televize, v šíření populistických myšlenek v Bulharsku. Populistické strany a jejich lídři využívali média k propagaci svých názorů a mobilizaci podpory. Vznikaly digitální populistické projekty, které šířily své poselství přes sociální sítě a online platformy, často pomocí dezinformací a fake news. Tyto projekty narušovaly tradiční politické aliance a struktury, což představovalo výzvu pro tradiční stranický systém. Kritika parlamentu, soudů a dalších demokratických institucí vedla k narušení reprezentativních institucí. Populistické strany často prosazovaly změny ústavy nebo legislativy, což mohlo vést k autoritářským tendencím a ohrožení ústavních norem a pravidel (Staikova-Mileva, 2022).

7.6.1 Ataka

Tato část práce se zaměřuje na stranu, která hrála klíčovou roli v utváření bulharského populismu, zejména v jeho rané fázi, a tou je strana Ataka.

Evelina Staikova-Mileva (2022) by ji označila za národně-populistickou. Její původní úspěchy a specifická kombinace nacionalistických a populistických prvků poskytují cenný pohled na dynamiku bulharského populismu. Tato strana se svým výrazným nacionalistickým zaměřením a kritikou elit představuje významný příklad toho, jak populistické ideologie mohou ovlivnit politické prostředí. Její vliv na bulharskou politiku je nyní marginální, aktuálně má nízkou podporu, většinou do 1 %. To je výrazný pokles v porovnání s jejími předchozími úspěchy, kdy například v roce 2009 získala 21 křesel v parlamentu. Její poslední úspěch se datuje do roku 2017, kdy se dostala do parlamentu jako součást koalice „Sjednocení vlastenci“ (Gallup international, 2020; Wikipedia, 2024).

Venelin I. Ganev (2017) analyzoval, že strana byla původně nacionalistická, s xenofobními výroky mířícími na bulharské menšiny, zejména tureckou a romskou. Stavěla se do role ochránce národa před těmito skupinami (Ganev, 2017, s. 10). Popova (2016) analyzovala programové body strany, které prosazovaly myšlenku jednotného a nedělitelného státu, kde náboženské a etnické rozdíly nesmí být nadřazeny národní příslušnosti. Bulharština měla být jediným oficiálním jazykem a státem financovaná média nesměla vysílat v jiných jazycích. Strana zdůrazňovala národní jednotu prostřednictvím společných hodnot a symbolů (Popova, 2016, s. 277–278).

Ganev (2017) se zabýval otázkou, zda by strana neměla být považována za pravicovou, jelikož nacionalismus bývá často spojován s pravicí a s útoky na etnické

menšiny bývají nejčastěji spojováni pravicoví radikálové (Ganev, 2017, s. 10). Pirro (2013) spojovala stranu Ataka s radikálně populistickými stranami v regionu kvůli iredentistickým požadavkům, což bylo patrné zejména v otázkách národnostních menšin a historických územních nároků (Pirro, 2013, s. 613). Ganev (2017) však argumentuje, že stranu nelze označit pouze za pravicově radikální. Tradiční pravolevé dělení pro tento region úplně neplatí, protože i na levé straně politického spektra se v minulosti objevovaly diskriminační politiky mířící na etnické menšiny. Etnické předsudky jsou podle autora na Balkáně zcela kompatibilní s progresivními idejemi. Proto nelze stranu Ataka jednoduše považovat za pravicovou pouze na základě jejího nacionalismu (Ganev, 2017, s. 10).

Časem se navíc strana posunula k levicovému radikalismu, což se projevilo například v kritice neoliberalismu, globalizace a obhajobě státních regulací. Hlavním tématem strany už nebyly etnické menšiny, ale vadný ekonomický model země. Tento posun zdůrazňoval ekonomický etatismus a potřebu státního vlastnictví k obnovení národní prosperity (Ganev, 2017, s. 11). K potvrzení tohoto posunu přispívá nedávný facebookový příspěvek zakladatele a předsedy strany Volena Siderova u příležitosti 19 let od založení strany, kdy Siderov (2024) napsal, že strana Ataka od počátku zdůrazňovala ekonomický nacionalismus a potřebu vystoupit z „koloniálního otroctví“. Hlavními cíli bylo zajistit Bulharsku ekonomickou nezávislost a neutralitu ve vojenských otázkách. Strana se také zaměřovala na revizi privatizačních procesů a rozvíjela „imunitní systém“ prostřednictvím ekonomického nacionalismu (Siderov, Facebook, 2024).

Populistický charakter Ataky potvrzuje její anti-elitní postoj. Ten se projevuje v kritice nadnárodních finančních skupin, jako jsou Mezinárodní měnový fond a Světová banka, což ji spojuje s levicovým populismem. Strana také prosazuje vystoupení Bulharska z NATO, neutralitu země a revizi privatizačních dohod ve prospěch bulharských občanů, čímž usiluje o ochranu národních zájmů a posílení ekonomické i politické suverenity Bulharska (Popova, 2016, s. 277–278; Ganev, s. 11).

Podle Popovy (2016) byly mezi voliči strany Ataka patrné silné nálady proti zavedeným stranám, pramenící z transformačního období po pádu komunismu, které bylo doprovázeno korupčními skandály. Jak již bylo prezentováno, tyto skandály a frustrace jsou jedním z hlavních důvodů vzestupu populistických stran v regionu a mohly stát i za úspěchem strany Ataka (viz Kashynsky, 2017; Klyuchkovych, 2021; Kubát, 2016; Mole, 2022; Pirro, 2013). Z analýzy rovněž vyplývá, že potřeba silného vůdce koreluje s

podporou pro stranu (Popova, 2016, s. 273). Právě postava charismatického vůdce a osobní vztah mezi tímto vůdcem a lidem je pro populismus klíčovou charakteristikou, jak uvedl například Kubát (2016a, s. 19).

Na základě autorů jako Ganev (2017) a Popova (2016) lze konstatovat, že populismus strany Ataka zahrnuje jak pravicové, tak levicové prvky. Podle Ganeva (2017) strana zároveň kritizuje demokracii, kterou považuje za vedlejší záležitost zakrývající podstatnou pravdu o postkomunistickém období. Tvrdí, že lidé v roce 1989 očekávali svobodu a prosperitu, ale dostali destruktivní kapitalismus. Odhalování demokracie jako nebezpečného rozptýlení a zaměřování pozornosti voličů na skutečné problémy národa je klíčovou strategií strany pro rozšíření své voličské základny nad rámec nacionalistických voličů, kteří ji podpořili při jejím úspěchu v roce 2005 (Ganev, 2017, s. 15–16).

8 Analýza politických trendů a hodnocení demokracie

Výše byly představeny případové studie jednotlivých zemí a nyní se práce zaměří na jednotlivé země z hlediska dat. Tato data se vztahují k výzkumům veřejného mínění a zprávám od renomovaných institucí. Tyto zdroje poskytují cenné informace pro pochopení sociopolitických podmínek, což umožňuje lépe rozumět dynamice veřejného diskurzu, příčinám vzestupu populismu a dalším korelacím souvisejícím s politickou polarizací, stavem demokracie, právním státem a dalšími otázkami.

V únoru 2024 agentura Ipsos prezentovala studii zaměřenou na populismus a veřejné mínění. Průzkumu se zúčastnilo více než 20 000 respondentů z 28 zemí po celém světě. Studie se zabývala různými otázkami, jako je potřeba silného vedení, postoj k imigraci, vnímání elit a vládních výdajových priorit. Interpretace dat vychází z publikace Clifforda Younga na základě průzkumu agentury Ipsos (Young, 2024).

Klíčovým zjištěním této studie je, že od roku 2022 došlo k mírnému nárůstu nálady proti establishmentu, což odráží rozšířenou frustraci v důsledku různých typů nerovností a pomalejšího ekonomického růstu. Průměrně 62 % dotazovaných (z 28 zkoumaných zemí) považuje elity za úzce propojenou skupinu lidí s podobnými zájmy a fungující ve vlastním zájmu. Tento sentiment se od roku 2022 mírně zvýšil (Young, 2024, s. 4 a 37).

Obecně jsou podle průzkumu občané v globálním měřítku náchylnější k populistickým a anti-establishmentovým řešením, přičemž tento trend je pozorován nejméně od roku 2016 a je poháněn ekonomickými a demografickými změnami. Většina respondentů má pocit, že jejich země je v úpadku a systém nefunguje, jak má. Rovněž převládá názor, že tradiční politici se o problémy lidí nezajímají. Rozšířená deziluze je jedním ze stavebních kamenů pro rozmach populismu, což se projevuje v již zmíněném anti-establishmentovém diskurzu, který bývá často doplněn podporou silného vedení a protiimigračními náladami. Právě elity, cizinci nebo různí intelektuálové jsou hlavními terči různých anti-systémových nebo populistických politik, jak v závěru konstatuje studie (Young, 2024, s. 2–10).

Pro tuto práci je uvedená studie důležitá nejen pro svou aktuálnost a zaměření, ale i díky výběru konkrétních zemí. Mezi 28 státy, kde výzkum probíhal, jsou i Maďarsko a Polsko, tedy země z našeho regionu. Později byl výzkum doplněn i o některá data za Českou republiku a Slovensko. Zde jsou některé z otázek, na něž občané odpovídali.

Tabulka č. 1: Názory občanů na politické a sociální otázky v zemích Visegrádské čtyřky

Otázka	Polsko (%)	Maďarsko (%)	Česká republika (%)	Slovensko (%)	Průměr 28 zemí (%)
Společnost je rozvrácená	41	69	64	74	57
Ekonomika je zmanipulovaná ve prospěch bohatých	58	78	60	66	67
Tradiční politici o lidi jako já nestojí	63	73	58	61	64
Potřeba silného vůdce	48	71	65	69	63
Politické otázky řešit referendum	59	69	50	61	58
Politická a ekonomická elita se nestará	65	77	63	70	67
Když jsou pracovní místa vzácná, měli by zaměstnavatelé dávat přednost lidem z vlastní země	61	81	x	x	59
Země by byla silnější, kdyby zastavila imigraci	39	52	x	x	43

Zdroj: vlastní zpracování na základě Ipsos (2024) a Young (2024)

Z průzkumu je patrné, že vystupuje zejména Maďarsko. To zastávalo nadprůměrné hodnoty v řadě otázek, což naznačuje silnou podporu pro populistické postoje. V Maďarsku je patrná výrazná nedůvěra k tradičním politikům a ekonomickým elitám. Zároveň převládá pocit společenské roztržitosti a silná preference pro autoritativní vůdce. Vysoký počet Maďarů také podporuje přímou demokracii prostřednictvím referend, což je nástroj, který mají populisté zvláště v oblibě (viz Müller, 2017; Stanley, 2008). K tomu se přidávají protekcionistická opatření na pracovním trhu a omezení migrace.

Z teoretického rámce je známo, že tyto postoje připravují příznivou půdu pro populistické strany, které slibují narovnání ekonomických nespravedlností, posílení národní suverenity a rozhodné vedení. Zajímavý je rozdíl mezi Polskem a Maďarskem. Z průzkumu vyplývá, že v Polsku, kde nedávno vládla strana Právo a spravedlnost, jsou populistické tendence slabší než v Maďarsku. Původní předpoklad, že mezi zeměmi V4 a zejména mezi Polskem a Maďarskem nebudou v rámci těchto otázek zásadní rozdíly, tak zůstal nenaplněn.

Vyvstává zde otázka, proč si vláda Viktora Orbána udržuje vysokou podporu i přes zjevnou nespokojenost Maďarů s mnoha klíčovými socioekonomickými otázkami. Důvodů, proč tomu tak je, může být mnoho a vyžadovalo by si to hlubší sociologický průzkum a analýzu, což z hlediska rozsahu není možné a ani to není primárním cílem této práce. Pokusíme se tak alespoň o částečnou analýzu, proč by tomu tak mohlo být.

V Maďarsku může přispívat k podpoře populistických postojů Viktora Orbána řada faktorů. Dlouhodobé vládnutí jeho strany Fidesz je charakterizováno centralizací moci, kontrolou médií a nacionalistickou rétorikou, což posiluje autoritářské tendence. Orbán často využívá historické události, jako je Trianonská smlouva, k posílení národní identity. Jeho protiimigrační postoj a kritika EU rezonují s obavami mnoha Maďarů, čímž je Orbán úspěšně mobilizuje (viz Ádám, 2023; Von Randow, 2016). O tom, jak zjednodušené dělení společnosti na dva protikladné tábory populisté často využívají k mobilizaci svých příznivců, mluvil například Vlastimil Havlík na jedné z konferencí (Havlík, 2016).

V Polsku naopak populistické postoje nejsou tolik silné. Roli v tomto případě mohou hrát i míra politické plurality a síla občanské společnosti. Polsko má silnější politickou pluralitu než Maďarsko. Orbánova vláda prakticky ovládla celý politický systém, zatímco PiS v Polsku čelila silnější opozici a měla omezenější možnosti centralizovat moc. Bylo tomu tak nejen z důvodu absence ústavní většiny během svého vládnutí, ale i díky odlišnému postavení institucí. Polsko má na rozdíl od Maďarska dvoukomorový parlament, kde senát může být brán jako pojistka některých změn. Na základě nedávných voleb lze vidět, že se představitelům strany Právo a spravedlnost nepodařilo tolik mobilizovat své příznivce, jako se to daří Orbánovi už v několikátých volbách v řadě.

V rámci dalších zemí z průzkumu Ipsos (2024) vyplynulo, že v České republice jsou populistické tendence mírně nadprůměrné. Češi projevují značnou nedůvěru k tradičním politikům a elitám, což může být důsledkem dlouhodobých korupčních skandálů a politické nestability. Na Slovensku jsou populistické tendence rovněž výrazně přítomné, zejména kvůli výrazné nedůvěře k politickým i ekonomickým elitám a pocitu společenské roztříštěnosti. Tyto pocity mohou být zesíleny historickými zkušenostmi s politickou korupcí, socioekonomickými problémy nebo celkovou nestabilitou, která na Slovensku panuje.

V souvislosti s populismem bylo výše rozebráno i téma demokracie a to, zda ji populismus spíše ohrožuje, nebo obohacuje. Z kapitoly věnující se této interakci je

patrné, že se tyto dva koncepty nějakým způsobem ovlivňují. Populismus může usilovat o rozšíření demokratických principů, ale zároveň ohrožovat základní pilíře liberální demokracie, v podstatě tak může mít jak pozitivní, tak negativní důsledky. Na tom se shoduje většina autorů (viz Bartoszewicz, 2020; Mudde a Kaltwasser, 2017; Müller, 2017). Na základě případových studií se ovšem zdá, že spíše převažují negativní důsledky. Nyní se zaměříme na výzkum, který představí, jak si jednotlivé země vedou z hlediska úrovně demokratického vládnutí. Zpětně se tak vrátíme k hodnocení Kubáta (2003), kterým se začátkem tohoto století věnoval tomu, jak si státy „středovýchodní“ Evropy vedou z hlediska demokratické konsolidace.

Úroveň demokratického vládnutí ve 29 zemích od střední Evropy po střední Asii měří organizace Freedom House (2020) a prostřednictvím zprávy Nations in Transit uvádí každý rok tzv. skóre demokracie. To zahrnuje hodnocení národní a místní správy, volebního procesu, nezávislých médií, občanské společnosti, právního rámce a nezávislosti a korupce. Žebříček rozděluje země do pěti kategorií: od konsolidované demokracie (1.) po autoritářský režim (5.) (Csaky, 2020).

Pro lepší vizualizaci jsou data organizace Freedom House zobrazena v následujících tabulkách. Po úvodní tabulce označující skóre demokracie v jednotlivých státech následuje tabulka poskytující základní typologii pro lepší orientaci v datech.

Tabulka č. 2: Skóre demokracie ve střední a východní Evropě

Rok	Česká republika	Slovensko	Maďarsko	Polsko	Bulharsko	Rumunsko
2014	5,75	5,39	5,04	5,82	4,75	4,54
2015	5,79	5,36	4,82	5,79	4,71	4,54
2016	5,79	5,39	4,71	5,68	4,75	4,54
2017	5,75	5,39	4,46	5,43	4,64	4,61
2018	5,71	5,39	4,29	5,11	4,61	4,54
2019	5,71	5,36	4,07	5,04	4,61	4,43
2020	5,64	5,29	3,96	4,93	4,54	4,43
2021	5,57	5,32	3,71	4,57	4,50	4,39
2022	5,54	5,25	3,68	4,54	4,50	4,36
2023	5,54	5,21	3,57	4,54	4,50	4,36
2024	5,54	5,21	3,57	4,43	4,54	4,39

Zdroj: vlastní zpracování na základě Smeltzer a Karppi (2024), Freedom House

Tabulka č. 3: Typologie politických režimů na základě skóre demokracie

Typ režimu	Rozmezí skóre	Popis
Konsolidované demokracie	5,01–7,00	Země s tímto skóre mají nejlepší politiku a praxi liberální demokracie, ale mohou čelit výzvám s korupcí.
Semi-konsolidované demokracie	4,01–5,00	Volební demokracie, které splňují relativně vysoké standardy, ale vykazují nedostatky v obraně politických práv a občanských svobod
Přechodné nebo hybridní režimy	3,01–4,00	Státy v této kategorii mají křehké demokratické instituce a velké problémy s ochranou politických práv a občanských svobod.
Semi-konsolidované autoritářské režimy	2,01–3,00	Země v tomto rozmezí se snaží maskovat autoritarismus nebo se spoléhají na neformální mocenské struktury s omezeným respektem k institucím a pravidlům demokracie.
Konsolidované autoritářské režimy	1,00–2,00	Tyto státy brání politické soutěži a pluralismu a mají rozsáhlá porušení základních politických, občanských a lidských práv.

Zdroj: vlastní zpracování na základě Smeltzer a Karppi (2024), Freedom House

Z tabulek je patrné, že Česká republika nebo Slovensko měly status konsolidované demokracie (1. kategorie). Na druhé straně například Polsko za poslední roky kleslo z plně konsolidované demokracie do kategorie polo konsolidovaných zemí. Ve stejné kategorii bylo i Rumunsko s Bulharskem. Nejprudší pokles a nejhorší skóre v rámci zkoumaných zemí mělo ovšem Maďarsko, které přešlo z polo konsolidované demokracie (2. kategorie) do kategorie tzv. hybridního režimu, což je až 3. kategorie (Csaky, 2020).

Důvody, proč si Maďarsko a Polsko stojí o něco hůře ve srovnání například s Českou republikou nebo Slovenskem, lze podle zprávy spatřovat v autoritářských tendencích, což se projevilo například v zásazích do nezávislosti justice, médií nebo útocích na občanskou společnost. Parlamenty obou zemí přestaly plnit svou roli center politické debaty a dohledu nad exekutivou. Místní vůdci často zneužívali vůli lidu k ospravedlnění koncentrace moci a porušování politických a občanských svobod. Tento vývoj je v souladu s širším trendem poklesu skóre demokracie ve střední a východní Evropě a růstem populistických a nacionalistických hnutí, jak konstatovala zpráva Freedom House (Csaky, 2020). Například Česká republika byla často zmiňována v souvislosti s korupcí a střetem zájmů, zatímco Slovensko se potýkalo s politickými otřesy (Csaky, 2020).

Zpráva zdůrazňuje význam občanské společnosti a mezinárodní spolupráce při podpoře demokratické konsolidace. Podpora právního státu, nezávislých médií

a občanské angažovanosti je klíčová pro stabilizaci demokracie ve střední a východní Evropě (Csaky, 2020). Podobná opatření zmínili i Kaltwasser a Taggart (2016), když se věnovali tomu, jak bojovat s populismem.

Podle Reportérů bez hranic však vždy záleží na kontextu politické situace v dané zemi a ta je často velmi proměnlivá. V České republice se po nedávných volbách a odchodu Andreje Babiše z pozice premiéra výrazně zlepšila svoboda tisku. Naopak v Maďarsku přetrvávají politické vlivy a kontrola médií, což omezuje pluralitu. Situace je znepokojivá zejména kvůli mediálnímu impériu kontrolovanému Viktorom Orbánem. V Polsku se vláda snažila ovlivňovat obsah médií, ale po nedávných volbách se očekávají změny, které mohou mít pozitivní vliv na mediální prostředí a význam nezávislé žurnalistiky pro demokracii (Dorňáková a Mahdalová, 2022).

9 Komparativní analýza forem populismu v jednotlivých zemích a stranách

Tato závěrečná analýza bude vycházet zejména z poznatků získaných z případových studií a vlastního pozorování. Zaměřena bude na hlavní populistické strany v zemích V4 (Česká republika, Slovensko, Polsko a Maďarsko), Bulharsku a Rumunsku, které měly přímý podíl na moci nebo výrazně ovlivnily politický systém a společnost v těchto zemích. Toto zaměření umožní hlubší pochopení, jak tyto strany působí a jaké mají důsledky pro demokracii a politickou stabilitu. Analýza se nebude primárně věnovat menším či okrajovým stranám, které neměly přímý podíl na vládě. Strana AUR rovněž neměla podíl na vládě, ale v současnosti je považována za jednoho z hlavních představitelů populistických stran v Rumunsku, a tak bude do tohoto porovnání rovněž zařazena.

Polsko: V Polsku bývá populismus často spojován s nacionalismem a konzervativní rétorikou, což může souviset s polskou historií a vysokou mírou religiozity. Strany jako Právo a spravedlnost (PiS) využívají nacionalistickou rétoriku a zdůrazňují tradiční hodnoty. Na pravolevé škále bývá strana PiS často řazena do kategorie pravicového populismu. V minulém volebním období vykazovala prvky autoritářského populismu a zastávala silnou protiimigrační a euroskeptickou pozici.

Maďarsko: Maďarský populismus je charakterizován autoritářskými tendencemi a silným nacionalismem. Nacionalismus je spojován s dědictvím Trianonské mírové smlouvy, která zanechala šrám na maďarské společnosti. Autoritářství se projevuje v útocích na liberálně demokratické principy. V případě této strany tak lze mluvit o autoritářském a nacionálním populismu. Na pravolevé škále je strana řazena do pravicového, někdy až radikálně pravicového populistického tábora, což se projevuje v silných protiimigračních a euroskeptických pozicích a autoritářských tendencích.

Slovensko: Na Slovensku se populismus projevuje jak na pravici, tak na levici a kombinuje tak ideologie z obou stran politického spektra. Historicky se populismus spojoval se slovenským nacionalismem, etnocentrismem a sociálním populismem. Sociální populismus a nacionalistické prvky jsou ve slovenské politice charakteristické i dnes. Strana SMER-SD, vedená Robertem Ficem, se od počátečních středových pozic ideově

rozkročila a splňuje znaky kvazipopulistické strany, která ačkoliv je formálně sociálně demokratická, tak ji nelze jednoznačně na pravolevé škále zařadit.

Česká republika: V České republice je populismus reprezentován různými politickými subjekty, nejčastěji se mluví o SPD a ANO. Populismus hnutí ANO je označován jako neideologický nebo „čistý“, zaměřený na pragmatismus a technokratický přístup. Svou politiku ANO přizpůsobuje momentální náladám ve společnosti. Typický je zejména silný anti-establishmentový apel, který je směřován zejména proti domácím politickým elitám. Strana spoléhá na osobní charisma jejího předsedy, silný marketing a poukazování na ekonomickou neschopnost svých politických protivníků. Z umírněnějších pozic pak hnutí kritizuje migraci a Evropskou unii. Zároveň nevykazuje takové autoritářské tendence, jako tomu je například v případě pravicových populistů v Polsku či Maďarsku.

Rumunsko a Bulharsko: Bulharský a rumunský populismus má mnoho společných prvků. Charakterizován je kritikou politického establishmentu, reakcemi na ekonomické krize a silným nacionalismem. Politická scéna v Bulharsku byla ovlivněna rozsáhlou korupcí a transformací po pádu komunismu. Strana Ataka kombinovala pravicově radikální populismus doplněný o silný nacionalismus. V pozdějších letech přidala akcent na levicový radikalismus, projevují se odporem proti neoliberalismu. Populismus v Rumunsku je podporován a posilován náboženskými institucemi a hodnotami. Strana AUR kombinuje etnický definovaný důraz na „vůli lidu“ s autoritářstvím, její populismus bývá často označován za radikálně-pravicově populistický.

V obou zemích dlouho chyběla výrazná populistická strana z důvodu neschopnosti udržet si dlouhodobější politickou podporu a schopnosti stran označovaných za mainstream využívat některé populistické narativy, a tím odebírat zejména pravicově populistickým stranám voliče.

Následující tabulky vizuálně zachycují zjištění vycházející z případových studií politických stran ve vybraných zemích střední a východní Evropy. Informace v tabulkách jsou založeny na analýze a interpretaci dat z těchto studií, stejně jako na vlastní částečné interpretaci založené na pozorování politických a sociálních trendů v regionu. Vzhledem k dynamické povaze populismu je obtížné stanovit přesné a všeobecně platné charakteristiky, a proto by měla být tabulka vnímána jenom jako orientační shrnutí vycházející z případových studií, trendů a vlastního pozorování.

Tabulka č. 4: Charakteristika politických stran a populismu v regionu

Země	Politická strana	Populismus na pravo-levé škále	Klíčová témata a rétorika
Polsko	Právo a spravedlnost (PiS)	Pravicový populismus	Nacionalismus, euroskepticismus, anti-elitismus
Maďarsko	Fidesz – Maďarská občanská unie	Pravicový populismus	Nacionalismus, euroskepticismus, migrace
Česká republika	Hnutí ANO	Středový (neideologický, pragmatický) populismus	Anti-elitismus, technokratický přístup, měkký euroskepticismus
Slovensko	SMER – sociální demokracie (SMER-SD)	Středový až levicový populismus	Sociální populismus, nacionalistický populismus, etnicismus
Rumunsko	Aliance pro sjednocení Rumunů (AUR)	Radikálně pravicový populismus	Nacionalismus, nativismus, anti-elitismus, konzervatismus
Bulharsko	Ataka	Nedefinováno	Nacionalismus, anti-elitismus, levicový radikalismus

Zdroj: vlastní zpracování na základě případových studií a vlastního pozorování

Tabulka č. 5: Specifika, strategie a dopady populismu v regionu

Politická strana	Specifika v historickém a sociokulturním kontextu	Strategie	Dopady na politický systém a společnost
Právo a spravedlnost (PiS)	Důraz na národní suverenitu, historické a náboženské tradice země	Využití státních médií, silné vedení (osoba Jarosława Kaczyńskiego)	Zvýšení vládní kontroly, omezení demokratických institucí (zásahy do ústavního pořádku)
Fidesz – Maďarská občanská unie	Vliv Trianonské mírové smlouvy, osoba Viktora Orbána, zklamání z postkomunistického vývoje	Centralizace moci, mediální kontrola, klientelismus, migrace jako hlavní téma	Omezení nezávislosti médií, změny v ústavním systému a dalších institucích
Hnutí ANO	Opoziční smlouva, nedůvěra v politické strany, nástup nového typu podnikatelských stran a narušení bipolárního systému	Marketingové kampaně, postava lídra, částečné ovládnutí mediálního trhu a přizpůsobení se voličským náladám	Změny ve veřejné správě, otázky korupce, střetu zájmů
SMER – sociální demokracie (SMER-SD)	Mladý stát procházející rychlým vývojem, nacionalismus spojený s etnickou identitou, mytologizace dějin	Mobilizace tradiční levicové voličské základny, nacionální, v posledních letech až vyhrocená rétorika (proruské postoje)	Polarizace společnosti v důsledku vyhrocené rétoriky posledních let
Aliance pro sjednocení Rumunů (AUR)	Historická nedůvěra k institucím, silná náboženská tradice, rozsáhlá korupce	Protikomunistická rétorika, mobilizace proti menšinám (kulturní otázky)	Polarizace, nárůst xenofobie, oslabování demokratických institucí, přebírání populistických témat tradičními stranami
Ataka	Etnické napětí, historická nedůvěra k elitám, náboženská tradice, korupce ve státní správě	Mobilizace proti menšinám, agresivní rétorika, ekonomický a náboženský nacionalismus, levicový radikalismus	Politická nestabilita, rychlý vzestup a pád populistických stran, populismus jako součást mainstreamu

Zdroj: vlastní zpracování na základě případových studií a vlastního pozorování

9.1 Podobné a odlišné charakteristiky

9.1.1 Podobnosti

Kritika elit

Všechny populistické strany mají společnou kritiku elit (Miller et al., 2000; Mudde, 2004; Mudde a Kaltwasser, 2017; Müller, 2017). Rozdíl je v tom, jaké elity jsou kritizovány. Zde hraje často roli ideologická pozice jednotlivých stran. U stran pravicových až radikálně pravicových bývá častým terčem Evropská unie jako nadnárodní elita, u těch radikálnějších pak mnohdy převažuje silný euroskeptický a protiimigrační diskurz (viz Kubát, 2016a; Mach, 2023; Mudde, 2001, 2007; Rodrik, 2018). Kritika levicových populistů, zejména těch radikálnějších, míří především na mezinárodní finanční elity a korporace jako Centrální banku nebo Mezinárodní měnový fond (viz Ganev, 2017; Popova, 2016).

Populismus jako úzká ideologie

Na základě případových studií lze pozorovat, jak se v jednotlivých zemích k populismu připojují různé ideologie, často v závislosti na specifickém historickém a kulturním kontextu každé země. Někdy pak bývá téměř nemožné určit, o jaký druh populismu se v případě konkrétní strany jedná, kvůli vysokému počtu kombinovaných ideologií. Tento stav je v souladu s koncepcí populismu jako „tenké (úzké) ideologie“ (viz Mudde, 2004; Mudde a Kaltwasser, 2017; Stanley, 2008), která ukazuje, jak je populismus nesmírně přizpůsobivým jevem, což mu umožňuje přejímat různé ideologie a přizpůsobovat se voličské základně.

Transformační proces, ekonomické a migrační krize jako katalyzátor pro růst populismu

Transformační proces po roce 1989 a jeho důsledky se ve větší či menší míře staly základním stavebním kamenem pro růst populistických hnutí a stran po celém zkoumaném regionu (viz Kashynsky, 2017; Klyuchkovych, 2021; Mole, 2022; Pirro, 2013). Někde se projevil později, což může souviset s efektem tzv. opožděné transformační únavy, jak ho popsal Mole (2022). Pozdější krize, jako byla ta finanční z roku 2008 nebo migrační krize z roku 2015, pak působily jako katalyzátor pro vzestup populistických hnutí (viz Csehi a Zgut, 2021; Guiso et al., 2021; Rodrik, 2018; Stulík, 2019; Zhang, L. a Zhang,

M., 2023). Jaký vliv budou mít novější velké krize, jako je pandemie covidu-19 nebo válka na Ukrajině, bude spíše otázkou dalších výzkumů na toto téma. Stejně tak jako může být krize katalyzátorem populistických nálad, tak může být i důvodem, proč tyto strany ztrácí podporu. Mluvili o tom například Havlík a Kluknavská (2022), jak opoziční síly během pandemie covidu-19 kritizovaly vládu Andreje Babiše za chaotičnost, což mohlo být jedním z důvodů jejich následného úspěchu ve volbách. Ohlédneme-li od této bezprecedentní zdravotní krize, i populisté se mohou ukázat jako neschopní řešit některé problémy, což může vést k poklesu jejich popularity.

Nacionální populismus, kritika migrace a euroskepticismus

Nacionalismus je se zkoumaným regionem neodmyslitelně spjat. Silný důraz na národní suverenitu a ochranu tradičních hodnot je patrný napříč celým regionem. Stejně tak je patrná výrazná kritika migrace a euroskeptické postoje ze strany populistických stran (viz Enyedi, 2020; Fryšová, 2019; Mach, 2023). Rozdíly jsou pouze v intenzitě těchto postojů. Zatímco u pravicově populistických stran v Maďarsku a Polsku jsou všechny tyto kategorie silně zastoupeny, v některých jiných zemích převládá u stran spíše mírnější postoj, zejména pak u těch středově populistických.

Silná role lídra

Dalším bodem, který mají populistické strany v regionu společný, je role silného lídra. Ať už jde o Andreje Babiše v případě hnutí ANO, Roberta Fica v případě strany SMER-SD, Volena Siderova ve straně Ataka nebo Viktora Orbána a Jarosława Kaczyńskiego v roli předsedů svých stran výrazně ovlivňovali a ovlivňují směřování svých stran. Tito lídři často představují hlavní mobilizační sílu a stávají se symboly odporu proti stávajícímu politickému establishmentu. Jejich charismatické vedení a schopnost oslovit široké spektrum voličů jim umožňuje udržovat vysokou podporu, přičemž jejich osobní popularita často převyšuje popularitu samotné strany. Role charismatického lídra, jak ho popsal Kubát (2016a), nebo personalizace politiky podle Jurka (2014), jsou v populismu zásadní a zdůrazňují jednotlivé aktéry oproti kolektivním (viz Cabada, 2016; Jurek, 2014; Kopeček et al., 2018; Kubát, 2016a).

9.1.2 Odlišnosti

Zlomové roky

Na základě případových studií bylo zjištěno, že každá země prošla tzv. zlomovými roky vedoucími k vzestupu populismu. V každé se ale tento vzestup odehrál v trochu jiném období. V Polsku se klíčovým ukázalo období let 2001–2005, kdy došlo k proměně stranického uspořádání a do Sejmu se dostala řada populistických formací, včetně strany Právo a spravedlnost (viz Kubát, 2016b; Stanley a Czešnik, 2019). V Maďarsku bylo přelomové volební období 2006–2010, kdy nespokojenost s vládou a finanční krize přispěly k drtivému vítězství strany Fidesz (viz Szabó, 2011). V České republice úspěchu hnutí ANO v roce 2011 předcházelo prosazení strany Věci veřejné v roce 2010, což narušilo dosavadní bipolární systém dvou hlavních stran – ODS a ČSSD a započalo fenomén tzv. „podnikatelských“ stran v českém prostředí (viz Hloušek a Kopeček, 2018b). Na Slovensku nelze jednoznačně definovat jeden zlomový bod, ale nástup strany SMER na přelomu milénia je významným bodem (viz Učeň, 2007). Bulharsko zažilo klíčovou událost v návratu cara Simeona II., jehož strana NDSV vyhrála volby v roce 2001, což Blagovesta Cholova a Jean-Michel De Waele (2014) považují za počátek první vlny bulharského populismu.

Ekonomické zaměření a absence levicového populismu?

V části věnované pravicovému populismu byl prezentován názor Michala Kubáta (2016a), podle něhož v posledních letech tento typ populismu v regionu střední a východní Evropy dominuje, často ve své radikální podobě (Kubát, 2016a, s. 17). Jak je to ale na opačné straně spektra v rámci levicového populismu? Jisté náznaky levicového populismu lze vysledovat na Slovensku u strany SMER-SD. Strana, která se označuje za sociálně demokratickou, zavádí sociální programy a v některých otázkách projevuje prvky sociálního populismu (viz Mesežnikov, 2018; SMER-SD, 2024). O radikálnějším levicovém populismu pak lze mluvit v případě strany Ataka. Ta je výrazně ideologicky rozkročená a původně silné nacionalistické tendence spojované spíše s pravicovým populismem doplnila prvky levicového radikalismu, který se projevil například v kritice neoliberalismu a obhajobě státních regulací (Ganev, 2017, s. 11). Obě strany, jak SMER-SD, tak Ataka, ale

kombinovaly i jiné ideologie, jako třeba pro region typický nacionalismus nebo etnocentrismus. V obou těchto pozicích se přístup Ataky jevil jako výrazně radikálnější.

Pak je tu ještě jeden aspekt, proč levicový populismus ve zkoumaném regionu nedominuje. Levicové programy totiž využívá většina zkoumaných stran, včetně pravicově populistických. To může být důvod, proč levicový populismus nemá takové zastoupení. Müller (2017) tvrdil, že populisté u moci využívají státní zdroje k vytvoření sociálních vrstev nakloněných vládě, zahrnující různé sociální programy a benefity (Müller, 2017, s. 53). Když pravicovní populisté doplní levicová témata aspekty národní a kulturní identity, mohou najít větší odezvu u voličů.

Dlouhodobá absence dominantní populistické strany v Rumunsku a Bulharsku

Zatímco ve státech V4 si hlavní politické strany označované jako populistické udržují vysokou přízeň voličů, v Bulharsku a Rumunsku je situace odlišná. V obou zemích dlouho chyběla silnější pravicová nebo pravicově radikální populistická strana v parlamentu. V Rumunsku se to změnilo teprve nedávno s příchodem strany Aliance pro sjednocení Rumunů, která byla založena v roce 2019 a v současnosti patří, alespoň podle průzkumů, mezi silné strany. Důvodem pro absenci je podle Soare (2023) a Bujdei-Tebeici (2017) jednak schopnost mainstreamových stran efektivně integrovat populistickou rétoriku a strategie do své politiky (Bujdei-Tebeica, 2017; Soare, 2023) a jednak je to kvůli rychlému poklesu podpory po nástupu do vlády, kdy jsou tyto strany vnímány jako součást kritizované elity a zaplétají se do korupce a špatného hospodaření, jak tvrdí Cholova a De Waele (2014). Důvodů bude ale samozřejmě mnohem více.

Autokratické tendence a vliv populismu na demokracii

V Maďarsku a Polsku pravicově populistické vlády vykazovaly silnější autokratické tendence ve srovnání s ostatními zeměmi, což se projevilo omezováním svobodných médií a nezávislosti soudnictví. Obě země měly na rozdíl od ostatních specifickou pozici. V Maďarsku dlouhodobě vládne Viktor Orbán s ústavní většinou, což mu umožňuje uskutečňovat rozsáhlé změny. V Polsku pak po volbách v roce 2015 PiS získala většinu v Sejmu a byla schopna sestavit vládu bez potřeby širší koalice. V České republice nebo na Slovensku k takovému ohrožení institucí nedošlo. Populismus se zde projevil spíše ve své soft formě. Důležitou roli v případě České republiky hrálo i ústavní uspořádání, kdy senát fungoval jako ústavní pojistka, což je rozdíl například oproti Maďarsku, kde senát není (viz

Balík, 2024). Hnutí ANO navíc nikdy nemělo takovou pozici, že by mohlo vládnout samo bez koaličních partnerů a vždy čelilo poměrně silné opozici, na rozdíl třeba od Maďarska. Velkou roli hrají specifické podmínky každé země, dominance populistické strany ve vládě, ústavní uspořádání, odolnost médií nebo schopnost aktivizace občanské společnosti.

Populismus ve spojení s nacionalismem, religiozitou a etnocentrismem

V rámci regionu se liší míra religiozity. V zemích s vyšší religiozitou je patrný větší důraz na tradiční a konzervativní hodnoty. To se projevuje i v politických otázkách. V populismu je tento důraz znát zejména v pravicově populistických hnutích a různých náboženských subtypech. V Polsku či na Slovensku má silný vliv katolicismus, což se projevuje větším důrazem kladeným na náboženské a konzervativní hodnoty. V Rumunsku a Bulharsku hrají významnou roli pravoslaví a silná pravoslavná církev. V České republice je vliv církve nižší, možná i z toho důvodu zde populismus není tak ideologicky vyhraněný.

Závěr

Tato bakalářská práce se zaměřila na pochopení rozmanitosti populismu a jeho vlivu na politické systémy a společenské hodnoty ve státech Visegrádské čtyřky (V4). Pro lepší pochopení populistických trendů byly zahrnuty také Rumunsko a Bulharsko, což umožnilo širší pohled na střední a východní Evropu, která prošla po roce 1989 podobným politickým, sociálním a ekonomickým vývojem. Hlavním cílem bylo vymezit zkoumaný region, definovat a klasifikovat populismus, prozkoumat příčiny jeho rozvoje a analyzovat jeho různé formy, projevy a dopady v jednotlivých státech.

Analýza ukázala, že každá země má své specifické politické a sociální kontexty, avšak existují společné trendy a výzvy, které ovlivňují politický vývoj celého regionu. Mezi hlavní faktory přispívající k rozmachu populismu patří politická a sociální frustrace, spojená zejména s důsledky finanční a migrační krize, ale i se specifickým procesem transformace po roce 1989. Tyto faktory vedou k vytváření proti-elitních narativů, které rezonují u voličů nespokojených s tradičními politickými stranami a elitami.

Proti-elitní rétorika se projevuje ve všech zkoumaných zemích. Samotné formy populismu jsou však různé a mají odlišný dopad na politickou kulturu a politiky. V regionu je hojně zastoupen pravicový a radikálně pravicový populismus, který bývá často spojen s nacionalismem, etnocentrismem a nativismem. Tento typ populismu, zejména ve své radikální formě, často souvisí s autoritářskými tendencemi a dostává se do konfliktu s principy liberální demokracie. Levicový populismus se v regionu projevuje spíše sporadicky a jeho agendu často přebírají pravicoví populisté. Tento typ se zaměřuje zejména na ekonomické otázky. Některé aspekty levicového populismu jsou patrné například u strany SMER-SD, zejména ve formě sociálního populismu. U strany Ataka se pak projevuje ve formě levicového radikalismu. Středový populismus se vyznačuje anti-establishmentovou rétorikou bez jasné ideologické příslušnosti. Patrný je například v České republice u hnutí ANO.

Případové studie jednotlivých zemí ukázaly, jak se populismus projevuje v různých politických kontextech. V Polsku se populismus soustředí na národní identitu a konzervativní hodnoty. V Maďarsku je kladen důraz na nacionalismus a silné euroskeptické a protiimigrační tendence. Na Slovensku se populismus kombinuje zejména s nacionalistickými postoji. V České republice je populismus charakteristický výraznou

proti-stranickou rétorikou, technokratickým a pragmatickým přístupem. V Rumunsku a Bulharsku bývá populismus často spojen se silným nacionalismem a náboženskými tématy.

Je zřejmé, že populismus ve V4 i dalších analyzovaných zemích může mít dlouhodobé důsledky pro liberální demokracii a politický pluralismus. Populistické strany a hnutí dočasně mohou zvýšit politickou angažovanost a zapojení občanů, zároveň ale existuje riziko eroze demokratických institucí a principů, jako jsou svoboda tisku, nezávislost justice a práva menšin. Je nezbytné, aby politické a sociální instituce usilovaly o posílení demokratických hodnot, podporovaly pluralitu názorů a pracovaly na řešení základních příčin politické a sociální frustrace.

Populismus se stal jedním z nejdiskutovanějších fenoménů a vznikla i řada odborných textů na toto téma. Přesto je zřejmé, že další výzkum je nutný, zejména v kontextu nových forem populismu a jeho dlouhodobého dopadu na demokracii i politickou kulturu. Pandemie covidu-19 a válka na Ukrajině výrazně ovlivnily populistické narativy a dynamiku regionální spolupráce ve V4. Budoucí výzkum by měl sledovat vývoj populismu v reakci na globální a regionální změny a zkoumat vztah mezi populismem a politickým extremismem. Tato práce přispívá k lepšímu pochopení dynamiky populismu ve střední a východní Evropě a poukazuje na nutnost komplexního přístupu k řešení politických, sociálních a ekonomických výzev, kterým čelí současné evropské demokracie.

Literatura

Tištěné odborné publikace

BARTOSZEWICZ, Monika Gabriela, 2020. *Pevnost Evropa*. Přeložil Jan BARON. Politologická řada. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-509-1.

DANICS, Štefan a TEJCHMANOVÁ, Ladislava, 2017. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha ISBN 978-80-7452-122-5.

DANICS, Štefan, 2017a. Populismus. In: DANICS, Štefan a TEJCHMANOVÁ, Ladislava. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, s. 127–136. ISBN 978-80-7452-122-5.

DANICS, Štefan, 2017b. Euroskepticismus. In: DANICS, Štefan a TEJCHMANOVÁ, Ladislava. *Extremismus, radikalismus, populismus a euroskepticismus*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, s. 139–150. ISBN 978-80-7452-122-5.

HLOUŠEK, Vít a KOPEČEK, Lubomír, 2018a. Političtí podnikatelé a jejich strany ve srovnávací a teoretické perspektivě. In: KOPEČEK, Lubomír; HLOUŠEK, Vít; CHYTILEK, Roman a SVAČINOVÁ, Petra. *Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. 1. vyd. Brno: Books & Pipes Publishing, s. 13–43. ISBN 978-80-7485-173-5.

HLOUŠEK, Vít a KOPEČEK, Lubomír, 2018b. Podhoubí pro vzestup politických podnikatelů v Česku. In: KOPEČEK, Lubomír; HLOUŠEK, Vít; CHYTILEK, Roman a SVAČINOVÁ, Petra. *Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. 1. vyd. Brno: Books & Pipes Publishing, s. 47–57. ISBN 978-80-7485-173-5.

HLOUŠEK, Vít, 2018. Příliš soukromé Věci veřejné. In: KOPEČEK, Lubomír; HLOUŠEK, Vít; CHYTILEK, Roman a SVAČINOVÁ, Petra. *Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. 1. vyd. Brno: Books & Pipes Publishing, s. 61–84. ISBN 978-80-7485-173-5.

KOPEČEK, Lubomír, 2018a. Závěr. In: KOPEČEK, Lubomír; HLOUŠEK, Vít; CHYTILEK, Roman a SVAČINOVÁ, Petra. *Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. 1. vyd. Brno: Books & Pipes Publishing, s. 247–257. ISBN 978-80-7485-173-5.

KOPEČEK, Lubomír, 2018b. ANO: Vytvoření efektivního a loajálního politického stroje. In: KOPEČEK, Lubomír; HLOUŠEK, Vít; CHYTILEK, Roman a SVAČINOVÁ, Petra. *Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. 1. vyd. Brno: Books & Pipes Publishing, s. 93–136. ISBN 978-80-7485-173-5.

KOPEČEK, Lubomír; HLOUŠEK, Vít; CHYTILEK, Roman a SVAČINOVÁ, Petra, 2018. *Já platím, já rozhoduji! Političtí podnikatelé a jejich strany*. 1. vyd. Brno: Books & Pipes Publishing. ISBN 978-80-7485-173-5.

KUBÁT, Michal, 2003. *Postkomunismus a demokracie: politika ve středovýchodní Evropě*. Bod. Praha: Dokořán. ISBN 80-86569-47-0.

KUBÁT, Michal, 2016a. Úvod do studia populismu. In: KUBÁT, Michal; MEJSTŘÍK, Martin; KOCIAN, Jiří (eds.). *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, s. 12–23. ISBN 978-80-246-3439-5.

KUBÁT, Michal, 2016b. Polsko. In: KUBÁT, Michal; MEJSTŘÍK, Martin; KOCIAN, Jiří (eds.). *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum, s. 142–156. ISBN 978-80-246-3439-5.

KUBÁT, Michal; MEJSTŘÍK, Martin; KOCIAN, Jiří (eds.), 2016. *Populismus v časech krize*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-3439-5.

MÜLLER, Jan-Werner, 2017. *Co je to populismus?* Přeložila Markéta HOFMEISTEROVÁ. Praha: Dybbuk. ISBN 978-80-7438-183-6.

ÖTSCH, Walter a HORACZEK, Nina, 2020. *Populismus pro začátečníky: návod k ovládnutí davů*. Přeložil Tomáš Cyril HAVEL. České Budějovice: Petrinum. ISBN 978-80-87900-12-3.

SVAČINOVÁ, Petra, 2018. Poučení z chyb Úsvitu: Svoboda a přímá demokracie. In: KOPEČEK, Lubomír; HLOUŠEK, Vít; CHYTILEK, Roman a SVAČINOVÁ, Petra. *Já platím, já rozhoduji! Politici podnikatelé a jejich strany*. 1. vyd. Brno: Books & Pipes Publishing, s. 179–211. ISBN 978-80-7485-173-5.

WANDYCYZ, Piotr Stefan, 1998. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti: cena svobody*. Přeložil Jaroslav VALENTA. Praha: Academia. ISBN 80-200-0657-5.

Elektronické odborné publikace a sborníky

ÁDÁM, Zoltán, 2023. Politicizing war: Viktor Orbán's right-wing authoritarian populist regime and the Russian invasion of Ukraine. In: IVALDI, Gilles a ZANKINA, Emilia (eds.). *The Impacts of the Russian Invasion of Ukraine on Right-wing Populism in Europe*. Online. Brussels: European Center for Populism Studies, s. 169–184. Dostupné z: <https://doi.org/10.55271/rp0021>. [cit. 2024-02-06].

BUJDEI-TEBEICA, Vlad, 2017. Mainstream Populism in Romania: Social Democratic Inclusionary Populism as Response to European Exclusionary Populisms. In: TARANU, Andrei; BARGAOANU, Alina; RUSU, Iulian; APOSTOLESCU, Nicolae; BUJDEI-TEBEICA, Vlad; ALBULESCU, Magdalena; CUCUTA, Radu a DIACONU, David (eds.). *Proceedings of 4th ACADEMOS Conference 2017: The Quality of Democracy in the New Political Era*. Online. Bologna: Filodiritto Editore, s. 189–194. ISBN 978-88-95922-86-7. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/361151494_Mainstream_Populism_in_Romania_Social_Democratic_Inclusionary_Populism_as_Response_to_European_Exclusionary_Populisms. [cit. 2024-03-09].

CANOVAN, Margaret, 1981. *Populism*. Online. New York: Harcourt Brace Jovanovich. ISBN 978-0-15-173078-0. Dostupné z: <https://archive.org/details/populism00cano/page/268/mode/2up?view=theater>. [cit. 2024-06-05].

CÍSAŘ, Ondřej a ŠTĚTKA, Václav, 2016. Czech Republic. The Rise of Populism From the Fringes to the Mainstream. In: AALBERG, Toril; ESSER, Frank; REINEMANN, Carsten; STRÖMBÄCK, Jesper a DE VREESE, Claes H. (eds.). *Populist Political Communication in Europe*. Online. 1. vyd. [s.l.]. New York: Routledge, s. 1. DOI: 10.4324/9781315623016-32. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/312040053_Czech_Republic_The_Rise_of_Populism_From_the_Fringes_to_the_Mainstream. [cit. 2024-05-26].

DEEGAN-KRAUSE, Kevin, 2012. Populism, Democracy, and Nationalism in Slovakia. In: MUDDE, Cas a ROVIRA KALTWASSER, Cristóbal (eds.). *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?* Online. Cambridge: Cambridge University Press, s. 182–204. ISBN 978-1-107-02385-7. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139152365.010>. [cit. 2024-05-02].

HLOUŠEK, Vít, 2007. Pojem střední Evropy, jeho proměny a milníky politického vývoje. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*. Online. Brno: Masarykova univerzita, roč. 56, č. C54, s. 25–39. ISBN 978-80-210-4481-4. ISSN 0231-7710. Dostupné z: <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102305>. [cit. 2024-02-17].

MACH, Zdzisław, 2022. Right-wing populism, Euroscepticism, and neo-traditionalism in Central and Eastern Europe. In: SONDEL-CEDARMAS, Joanna a BERTI, Francesco. *Right-wing populism in C/E Europe*. Online. London: Routledge, s. 22–31. ISBN 978.1003226123. DOI:10.4324/9781003226123-4. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/358182344_Right-wing_populism_Euroscepticism_and_neo-traditionalism_in_Central_and_Eastern_Europe [cit. 2024-05-03].

MESEŽNIKOV, Grigorij; GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga; BÚTORA, Martin a KOLLÁR, Miroslav, 2008. Slovakia. In: MESEŽNIKOV, Grigorij; GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga a SMILOV, Daniel (eds.). *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe*. Online. Bratislava: Institute for Public Affairs, s. 101–130. ISBN 80-89345-06-9. Dostupné z: http://pdc.ceu.hu/archive/00004891/01/1214822685__populist_politics.pdf. [cit. 2024-06-09].

MILLER, David; COLEMANOVÁ, Janet; CONNOLLY, William a RYAN Alan (eds.), 2000. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Online. Dotisk r. 2003. Z angličtiny přeložili Jana KUCHTOVÁ, Ivo LUKÁŠ a Jana OGROCKÁ. Brno: Barrister & Principal. xiii, 581 s. Obsahuje bibliografii a rejstřík. ISBN 80-85947-56-0. Dostupné z: <https://ndk.cz/view/uuid?page=uuid:7509bf60-0c20-11e8-bdb0-005056827e51>. [cit. 2024-06-03].

MUDDE, Cas a KALTWASSER, Rovira Cristóbal, 2017. *Populism: A Very Short Introduction*. Online. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-023487-4. Dostupné z: https://www2.daad.de/medien/mudde_rovira_kaltwasser_2017_populism.pdf. [cit. 2024-02-29].

MUDDE, Cas, 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Online. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-85081-0. DOI: 10.1017/CBO9780511492037. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/47379651_Populist_Radical_Right_Parties_in_Europe. [cit. 2024-01-29].

POPOVA, Maria, 2016. Who Brought Ataka to the Political Scene? Analysis of the Vote for Bulgaria's Radical Nationalists. In: DRAGOSTINOVA, Theodora a HASHAMOVA, Yana (eds.). *Beyond Mosque, Church, and State: Alternative Narratives of the Nation in the Balkans* Online. Budapest: Central European University Press, s. 259–286. DOI: 10.1515/9789633861356-013. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/284190044_Who_Brought_Ataka_to_the_Political_Scene_Analysis_of_the_Vote_for_Bulgaria%27s_Radical_Nationalists. [cit. 2024-05-23].

PRZYŁĘCKI, Paweł, 2012. *Populizm w polskiej polityce: analiza dyskursu polityki*. Online. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe. ISBN 978-83-7666-185-8. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/339487828_Populizm_w_polskiej_polityce_A_naliza_dyskursu_polityki_Warszawa_2012 [cit. 2024-04-14].

SMILOV, Daniel a KRASTEV, Ivan, 2008. The Rise of Populism in Eastern Europe: Policy Paper. In: MESEŽNIKOV, Grigorij; GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga a SMILOV, Daniel (eds.). *Populist Politics and Liberal Democracy in Central and Eastern Europe* Online. Bratislava: Institute for Public Affairs, s. 7–12. ISBN 80-89345-06-9. Dostupné z: http://pdc.ceu.hu/archive/00004891/01/1214822685__populist_politics.pdf. [cit. 2024-06-09].

SOARE, Sorina, 2023. Romanian Populism and Transnational Political Mobilization. In: IVALDI, Gilles a ZANKINA, Emilia (eds.). *The Impact of the Russian Invasion of Ukraine on Right-Wing Populism in Europe*. Online. Brusel: European Centre for Populism Studies (ECPs), s. 251–264. Dostupné z: <https://doi.org/10.55271/rp0027>. [cit. 2024-05-26].

SPÁČ, Peter, 2012. Populism in Slovakia. In: HAVLÍK, Vlastimil a PINKOVÁ, Aneta (eds.). *Populist Political Parties in East-Central Europe*. Online. Brno: Munipress, s. 227–258. ISBN 978-80-210-6105-7. Dostupné z: <http://ssrn.com/abstract=2773568>. [cit. 2024-05-03]

STANLEY, Ben a CZEŚNIK, Mikołaj, 2019. Populism in Poland. In: STOCKEMER, Daniel (ed.). *Populism Around the World*. Online. Cham: Springer, s. 67–87. Dostupné z: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-96758-5_5. [cit. 2024-05-03].

WOLFF, Larry, 2000. Vzestup Východní Evropy. In: HAVELKA, Miloš a CABADA, Ladislav (eds.). *Západní, východní a střední Evropa jako kulturní a politické pojmy*. Online. Plzeň: Západočeská univerzita, Fakulta filozofická, s. 82–96. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/39810208_Zapadni_vychodni_a_stredni_Evropa_jako_kulturni_a_politicke_pojmy. [cit. 2024-03-01].

Články v odborných časopisech

BRETTTER, Zoltán, 2022. *Comparative populism: Romania and Hungary*. Online. Eastern Journal of European Studies, roč. 13, zvláštní vydání, s. 183–204. DOI: 10.47743/ejes-2022SI10. Dostupné z: https://www.academia.edu/99035277/Comparative_populism_Romania_and_Hungary. [cit. 2024-05-31].

CABADA, Ladislav, 2016. *Český stranický systém v roce 2016: personalizační tendence, populismus a anti-politické přístupy*. Online. Politics in Central Europe, roč. 12, č. 2S,

s. 67–76. Dostupné z: https://www.politicsincentraleurope.eu/documents/file/PCE_2016_2S_12.pdf. [cit. 2024-05-04].

CADIER, David a SZULECKI, Kacper, 2020. *Populism, historical discourse and foreign policy: the case of Poland's Law and Justice government*. Online. *International Politics*, roč. 57, s. 990–1011. DOI: 10.1057/s41311-020-00252-6. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1057/s41311-020-00252-6>. [cit. 2024-05-01].

CRISTOVA, Christiana, 2010. *"Populism: the Bulgarian case."* Online. *Sociedade e Cultura*. Goiânia: Universidade Federal de Goiás, roč. 13, č. 2, s. 221–232. ISSN 1809-3316. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/228482325_Populism_The_Bulgarian_Case. [cit. 2024-03-25].

CSEHI, Robert a ZGUT, Edit, 2021. *'We won't let Brussels dictate us': Eurosceptic populism in Hungary and Poland*. Online. *European Politics and Society*, roč. 22, č. 1, s. 53–68. DOI: 10.1080/23745118.2020.1717064. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/23745118.2020.1717064>. [cit. 2024-02-01].

ENYEDI, Zsolt, 2015. *Paternalist populism and illiberal elitism in Central Europe*. Online. *Journal of Political Ideologies*, roč. 21, č. 1, s. 9–25. DOI: 10.1080/13569317.2016.1105402. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13569317.2016.1105402>. [cit. 2024-02-29].

ENYEDI, Zsolt, 2020. *Right-wing authoritarian innovations in Central and Eastern Europe*. Online. *East European Politics*, roč. 36, č. 3, s. 363–377. DOI: 10.1080/21599165.2020.1787162. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21599165.2020.1787162>. [cit. 2024-03-01].

FOMINA, Joanna a KUCHARCZYK, Jacek, 2016. *Populism and Protest in Poland*. Online. *Journal of Democracy*, roč. 27, č. 4, s. 58–68. Dostupné z: <https://doi.org/10.1353/jod.2016.0062>. [cit. 2024-06-14].

GALASSO, Vincenzo; MORELLI, Massimo; NANNICINI, Tommaso a STANIG, Piero, 2024. *"The Effects of Fighting Populism on the Populist Dynamic."* Online. *EconPol Forum*, roč. 25, č. 2, s. 32–35. Dostupné z: <https://www.cesifo.org/DocDL/econpol-forum-2024-2-galasso-populism.pdf>. [cit. 2024-05-03].

GANEV, Venelin I., 2017. *"Neoliberalism is Fascism and Should Be Criminalized: Bulgarian Populism as Left-Wing Radicalism."* Online. *Slavic Review*, roč. 76, č. S1, s. 9–18. DOI: 10.1017/slr.2017.153. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/318831530_Neoliberalism_is_Fascism_and_Should_Be_Criminalized_Bulgarian_Populism_as_Left-Wing_Radicalism. [cit. 2024-06-15].

GLIED, Viktor, 2020. *"The Populist Phenomena and the Reasons for Their Success in Hungary."* Online. *Politics in Central Europe*, roč. 16, č. 1S, s. 23–45. DOI: 10.2478/pce-2020-0002. Dostupné z: <https://doi.org/10.2478/pce-2020-0002>. [cit. 2024-05-03].

GWIAZDA, Anna, 2020. *Right-wing populism and feminist politics: The case of Law and Justice in Poland*. Online. International Political Science Review, roč. 42, č. 5, s. 580–595. DOI: 10.1177/0192512120948917. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512120948917>. [cit. 2024-03-07]

HAVLÍK, Vlastimil a KLUKNAVSKÁ, Alena, 2022. *"The Populist vs Anti-Populist Divide in the Time of Pandemic: The 2021 Czech National Election and its Consequences for European Politics."* Online. JCMS: Journal of Common Market Studies, roč. 60, č. S1, s. 76–87. DOI: 10.1111/jcms.13413. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/jcms.13413>. [cit. 2024-06-25].

HAVLÍK, Vlastimil a PINKOVÁ, Alena, 2012. *Aplikace pojmu populismus v kontextu středoevropských politických stran: Outsideri? Několik poznámek ke konceptualizaci populistických stran*. Online. ReXter, č. 2. ISSN 1214-7737. Dostupné z: <http://www.rexter.cz/populiste-protestni-strany-outsideri-nekolik-poznamek-ke-konceptualizaci-populistickych-politickych-stran/2012/11/11/>. [cit. 2024-02-02].

HAVLÍK, Vlastimil, 2019. *"Technocratic Populism and Political Illiberalism in Central Europe."* Online. Problems of Post-Communism, roč. 66, č. 6, s. 369–384. DOI: 10.1080/10758216.2019.1580590. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1580590>. [cit. 2024-05-03].

HIEN, Melanie, 2023. *Civil society in Hungary at a turning point?* Online. Observatorium, No. 68. Dostupné z: <https://www.maecenata.eu/2023/08/15/observatorium-68-civil-society-in-hungary-at-a-turning-point>. [cit. 2024-02-01].

HUBER, Robert A.; JANKOWSKI, Michael a JUEN, Christina-Marie, 2022. *Populist parties and the two-dimensional political space*. Online. European Journal of Political Research, roč. 62, č. 3, s. 989–1004. DOI: 10.1111/1475-6765.12569. Dostupné z: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.12569>. [cit. 2024-06-05].

CHOLOVA, Blagovesta a DE WAELE, Jean-Michel, 2014. *"Populism in Bulgaria: The Politics of Resentment."* Online. Southeastern Europe, roč. 38, č. 1, s. 56–86. DOI: 10.1163/18763332-03801003. Dostupné z: <https://doi.org/10.1163/18763332-03801003>. [cit. 2024-06-25].

KALTWASSER, Cristóbal Rovira a TAGGART, Paul, 2016. *"Dealing with populists in government: a framework for analysis."* Online. Democratization, roč. 23, č. 2, s. 201–220. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13510347.2015.1058785>. [cit. 2024-05-03].

KASHYNSKYI, Oleksandr, 2017. *The rise of populism in Central and Eastern Europe: analysis of social-economic factors (Wzrost populizmu w Europie Środkowej i Wschodniej: analiza czynników społeczno-ekonomicznych)*. Online. Wschód Europy. Studia Humanistyczno-Społeczne, roč. 3, č. 2, s. 137–152. DOI: 10.17951/we.2017.3.2.137. ISSN 2451-2807. Dostupné z: <https://journals.umcs.pl/we/article/view/7567/5350>. [cit. 2024-05-15].

KLYUCHKOVYCH, Anatoliy, 2021. *"Populism in Slovakia: Peculiarities of a Political Phenomenon."* Online. The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Issues of Political Science, roč. 39, s. 100–107. ISSN 2220-8089. DOI: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2021-39-13>. Dostupné z: <https://periodicals.karazin.ua/politology/article/view/17811>. [cit. 2024-05-15].

KUBAS, Sebastian, 2021. *Deterioration of the Quality of Liberal Democracy in the Central and Eastern European Countries. The Case of Eleven European Union Members.* Online. Przegląd Prawa Konstytucyjnego, č. 6, s. 80–90. Dostupné z: <https://doi.org/10.15804/ppk.2021.06.06>. [cit. 2024-05-03].

MANDRYKA, Ivan a MINDA, Otília, 2022. *Národní historie střední a jihovýchodní Evropy.* Přeloženo z ukrajinštiny. Online. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: History, roč. 47, č. 2 s. 163–171. Dostupné z: <http://visnyk-ist.uzhnu.edu.ua/article/view/267398/264979>. [cit. 2024-06-02].

MARUŠIAK, Juraj, 2006. *Fenomén strany Smer: mezi „pragmatismem“ a sociální demokracií.* Online. Středoevropské politické studie, roč. 8, č. 1, s. 19–55. ISSN 1212-7817. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4162>. [cit. 2023-12-05].

MUDDE, Cas, 2001. *In the Name of the Peasantry, the Proletariat, and the People: Populisms in Eastern Europe.* Online. East European Politics and Societies, roč. 15, s. 33–53. DOI: 10.1177/088832501766276524. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/47379677_In_the_Name_of_the_Peasantry_the_Proletariat_and_the_People_Populisms_in_Eastern_Europe. [cit. 2024-02-02].

MUDDE, Cas, 2004. *The Populist Zeitgeist.* Online. Government and Opposition, roč. 39, č. 4, s. 541–563. DOI: 10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/populist-zeitgeist/2CD34F8B25C4FFF4F322316833DB94B7>. [cit. 2023-01-29].

MUNGIU-PIPPIDI, Alina a MINDRUTA, Denisa, 2002. *Was Huntington Right? Testing Cultural Legacies and the Civilization Border.* Online. International Politics, roč. 39, s. 193–213. ISSN 1384-5748. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1057/palgrave.ip.8897387>. [cit. 2024-05-30].

NAXERA, Vladimír, 2019. *The Never-ending Story: Czech Governments, Corruption and Populist Anti-Corruption Rhetoric (2010–2018).* Online. Politics in Central Europe, roč. 14, č. 3, s. 31–54. DOI: 10.2478/ks-2018-0017. Dostupné z: https://www.academia.edu/38198921/The_Never_ending_Story_Czech_Governments_Corruption_and_Populist_Anti_Corruption_Rhetoric_2010_. [cit. 2024-04-29].

NAXERA, Vladimír; GLIED, Viktor; FILIPEC, Ondřej a KACZOROWSKA, Marta, 2020. *To Protect National Sovereignty from the EU? The 2019 EP Elections and Populist Parties in V4 Countries.* Online. Revista UNISCI / UNISCI Journal, č. 54, s. 71–106.

DOI: 10.31439/UNISCI-98. Dostupné z: <https://dspace5.zcu.cz/bitstream/11025/42608/1/UNISCIDP54-4NAXERA.pdf>_[cit. 2024-02-03].

ORENSTEIN, Mitchell A. a BUGARIĆ, Bojan, 2020. *"Work, Family, Fatherland: The Political Economy of Populism in Central and Eastern Europe."* Online. Journal of European Public Policy. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=3701890>. [cit. 2024-04-14].

PIOTROWSKI, Grzegorz, 2020. *Civil Society in Illiberal Democracy: The Case of Poland.* Online. Politologický časopis – Czech Journal of Political Science, roč. 27, č. 2, s. 196–214. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=875418>. [cit. 2024-02-15].

PIRRO, Andrea L. P., 2013. *Populist Radical Right Parties in Central and Eastern Europe: The Different Context and Issues of the Prophets of the Patria.* Online. Government and Opposition, roč. 49, č. 4, s. 599–628. Cambridge University Press. DOI: 10.1017/gov.2013.32. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/government-and-opposition/article/populist-radical-right-parties-in-central-and-eastern-europe-the-different-context-and-issues-of-the-prophets-of-the-patria/D17567E9BC3A862DAD112FE1155AFCC6>. [cit. 2024-05-25].

PYTLAS, Bartek, 2021. *Party Organisation of PiS in Poland: Between Electoral Rhetoric and Absolutist Practice.* Online. Politics and Governance, roč. 9, č. 4, s. 340–353. DOI: 10.17645/pag.v9i4.4479. Dostupné z: <https://www.cogitatiopress.com/politicsandgovernance/article/view/4479>. [cit. 2024-04-14].

RIXER, Ádám, 2020. *The concept of populism and its meanings in Hungary.* Online. Central European Papers, roč. 8, č. 2, s. 9–28. DOI: 10.25142/cep.2020.004 Dostupné z: https://cep.slu.cz/artkey/cep-202002-0001_the-concept-of-populism-and-its-meanings-in-hungary.php. [cit. 2024-05-20].

RODRIK, Dani, 2018. *Populism and the Economics of Globalization.* Online. Journal of International Business Policy, roč. 1, č. 1–2, s. 12–33. DOI: 10.1057/s42214-018-0001-4. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1057/s42214-018-0001-4>. [cit. 2024-05-03].

SADURSKI, Wojciech, 2018. *How Democracy Dies (in Poland): A Case Study of Anti-Constitutional Populist Backsliding.* Online. Sydney Law School, Legal Studies Research Paper, č. 18/01, s. 1–71. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3103491. [cit. 2024-03-17].

SCOGGINS, Bermond, 2020. *Identity Politics or Economics? Explaining Voter Support for Hungary's Illiberal FIDESZ.* Online. East European Politics and Societies and Cultures, roč. 36, č. 1, s. 3–28. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/0888325420954535>. [cit. 2024-04-25].

SCHEPPELE, Kim, 2022. *How Viktor Orbán Wins.* Online. Journal of Democracy, roč. 33, č. 3, s. 45–61. Dostupné z: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/how-viktor-orban-wins/>. [cit. 2024-04-12].

SOARE, Sorina a TUFİŞ, Claudiu D., 2023. *No populism's land? Religion and gender in Romanian politics*. Online. *Identities: Global Studies in Culture and Power*, roč. 30, č. 1, s. 112–130. DOI: 10.1080/1070289X.2021.1953784. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1070289X.2021.1953784>. [cit. 2024-05-29].

SOARE, Sorina, 2014. *Hit by Populism: Democracy in Ruins? Lessons from the Romanian Transition*. Online. *Southeastern Europe*, roč. 38, č. 1, s. 25–55. DOI: 10.1163/18763332-03801002. Dostupné z: https://brill.com/view/journals/seeu/38/1/article-p25_2.xml. [cit. 2024-05-26].

STANLEY, Ben, 2008. *The thin ideology of populism*. Online. *Journal of Political Ideologies*, roč. 13, č. 1, s. 95–110. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13569310701822289>. [cit. 2024-04-05].

STULÍK, Ondřej, 2019. *Do We Have All the Necessary Data? The Challenge of Measuring Populism Through Metaphors*. Online. *Quality & Quantity*, roč. 53, č. 7, s. 2653–2670. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11135-019-00878-6>. [cit. 2024-05-03].

SZABÓ, Jakub, 2020. *"First as Tragedy, then as Farce: A Comparative Study of Right-Wing Populism in Hungary and Poland."* Online. *Journal of Comparative Politics*, roč. 13, č. 2, s. 24–42. DOI: 10.1080/jcp.2020.07.002. Dostupné z: <https://www.proquest.com/docview/2416506379?sourcetype=Scholarly%20Journals>. [cit. 2024-06-14].

SZABÓ, Máté, 2011. *From a Suppressed Anti-Communist Dissident Movement to a Governing Party: The Transformations of Fidesz in Hungary*. Online. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, roč. 2, č. 2, s. 47–66. DOI: 10.14267/cjssp.2011.02.03. Dostupné z: <https://www.researchgate.net/publication/265675826>. [cit. 2024-04-12].

SZCZERBIAK, Aleks, 2017. *An anti-establishment backlash that shook up the party systém? The October 2015 Polish parliamentary election*. Online. *European Politics and Society*. Verze stažená ze Sussex Research Online (SRO), roč. 18, č. 4, s. 1–24. Dostupné z: <https://sussex.figshare.com/search?q=Polish+Parliamentary+Elections%3A+The+Anti-Establishment+Backlash+that+Shook+the+Party+System>. [cit. 2024-05-04].

ŠKOLKAY, Andrej, 2000. *"Populism in Central Eastern Europe."* Online. *Thinking Fundamentals, IWM Junior Visiting Fellows Conferences*, roč. 9, č. 11, s. 1–25. Dostupné z: https://www.academia.edu/27746363/Populism_in_Central_Eastern_Europe. [cit. 2024-05-02].

TAGUIEFF, Pierre-André, 1995. *Political Science Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem*. Online. *Telos*, č. 103, s. 9–43. DOI: 10.3817/0395103009. Dostupné z: <http://journal.telospress.com/content/1995/103/9.full.pdf>. [cit. 2024-06-03].

TIMOFEeva, Olga Valerievna, 2020. *Sestavte národ, braňte národ: Střední a východní Evropa při hledání národní identity (Составьте нацию, защитите нацию: Центральная и Восточная Европа в поисках национальной идентичности)*. Přeloženo z ruštiny. Online. *Bulletin univerzity Udmurt*, roč. 4, č. 3, s. 288–296. DOI:

10.35634/2587-9030-2020-4-3-288-296. Dostupné z: <https://journals.udsu.ru/sociology/article/view/5458>. [cit. 2024-06-01].

TOMCZAK, Daniel A., 2023. *The Unpredicted Rise of Populism: The Case of Poland*. Online. Central European Economic Journal, roč. 10, č. 57, s. 304–322. DOI: 10.2478/ceej-2023-0018. Dostupné z: <https://sciendo.com/article/10.2478/ceej-2023-0018>. [cit. 2024-05-21].

UČEŇ, Peter, 2007. *Parties populism and anti-establishment politics in East Central Europe*. Online. The SAIS Review of International Affairs, roč. 27, č. 1, s. 49–62. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26999344>. [cit. 2024-03-16].

ZAKARIA, Fareed, 1997. *The Rise of Illiberal Democracy*. Online. Foreign Affairs, roč. 76, č. 6, s. 22–43. DOI: 10.2307/20048274. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20048274?origin=crossref>. [cit. 2024-02-12].

ZHANG, Longtai a ZHANG, Mingqing, 2023. *Democratization Prospects and Challenges in Central and Eastern Europe after the Cold War: Focus on the Visegrad Group in the Context of European Integration*. Online. SHS Web of Conferences, roč. 178, č. 01009, s. 1–14. Dostupné z: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202317801009>. [cit. 2024-05-03].

Ostatní online zdroje (novinové články a webové stránky)

ADAMSKI, Łukasz, 2020. *Středovýchodní Evropa: pojem, který změnil evropský kontinent*. Online. Přeložil Martin VESELKA. Forum 24. 7. prosince. Dostupné z: <https://www.forum24.cz/stredovychodni-evropa-pojem-ktery-zmenil-evropsky-kontinent>. [cit. 2024-05-01].

BABIŠ, Andrej, 2017. *Řídit stát jako firmu? A proč ne*. Online. ANO, bude líp. 10. srpna. Dostupné z: <https://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/blogy/35090/ridit-stat-jako-firmu-a-proc-ne>. [cit. 2024-05-21].

BARTONÍČEK, Radek, 2024. *ANO se radikalizuje a "tiktokizuje", míní experti*. Online. Aktuálně.cz. Aktualizováno 10. února. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/ano-babis-radikalizace/r~6fde9aacc5e611eebd640cc47ab5f122/>. [cit. 2024-05-03].

BEHUL, Martin, 2023. *Půl roku před volbami na Slovensku to vypadá na velkolepý comeback expremiéra Roberta Fica*. Online. MF DNES. 24. dubna. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/fico-slovenska-vlada-smer-populismus-volby-do-parlamentu.A230421_151408_zahranicni_dyn?source=piano. [cit. 2024-03-29].

CSAKY, Zselyke, 2020. *Nations in Transit 2020: Dropping the Democratic Façade*. Online. Freedom House. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2020/dropping-democratic-façade>. [cit. 2024-04-06].

ČERVENKA, Jan, 2024. *Důvěra vrcholným politikům – únor 2024*. Online. Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM), Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 5. dubna. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/politicke/institute-a-politici/5809-duvera-vrcholnym-politikum---unor-2024>. [cit. 2024-05-13].

ČT24 a ČTK, 2019. *"Neústupný a takřka neviditelný. Kaczyński roky ovládá Polsko ze zákulisí."* Online. 14. října. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/clanek/svet/neustupny-a-takrka-neviditelný-kaczynski-roky-ovlada-polsko-ze-zakulisi-58249>. [cit. 2024-06-14].

DEUTSCHE WELLE, 2010. *Center-right Fidesz secures two-thirds majority in Hungarian elections.* Online. 26. dubna. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/center-right-fidesz-secures-two-thirds-majority-in-hungarian-elections/a-5504778>. [cit. 2024-04-12].

DEUTSCHE WELLE, 2020. *EU opens legal case against Poland over judicial reform.* Online. 29. dubna. Dostupné z: <https://www.dw.com/en/eu-opens-legal-case-against-poland-over-judicial-reform/a-53279806>. [cit. 2024-04-06].

DIMITROV, Philip a BELL, John D., 2024. *Bulgaria.* Online. Encyclopaedia Britannica. Poslední editace: 10. června. Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Bulgaria>. [cit. 2024-06-14].

DORŇÁKOVÁ, Tereza a MAHDALOVÁ, Kateřina, 2022. *Česko si skokově polepšilo ve svobodě tisku. Stačilo, že už nevládne Babiš.* Online. Seznam Zprávy. 3. května. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-cesko-si-skokove-polepsilo-ve-svobode-tisku-stacilo-ze-uz-nevladne-babis-200676>. [cit. 2024-03-31].

EHL, Martin, 2016. *Orbán chce být vůdcem pravicových populistů v celé Evropě. Referendum o kvótách tomu může pomoci.* Online. Aktuálně.cz. 1. října. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/orban-chce-vyuzit-uprchliku-a-stat-se-vudcem-konzervativni-e/r~cbc62f8a861811e6a77e002590604f2e/>. [cit. 2024-02-01].

ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA, 2024. *Fidesz.* Online. Poslední editace: 31. května. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/Fidesz>. [cit. 2024-06-09].

FONDATION ROBERT SCHUMAN, 2015. *"Parliamentary Elections in Poland, 25th October 2015."* Online. European Elections Monitor. Dostupné z: <https://old.robert-schuman.eu/en/doc/oeo/oeo-1614-en.pdf>. [cit. 2024-06-14].

GALLUP INTERNATIONAL, 2020. *Current Data on the Political Situation in Bulgaria.* Online. 17. srpna. Dostupné z: <https://www.gallup-international.bg/en/43830/public-opinion-political-situation/>. [cit. 2024-05-26].

GRIM, Jakub, 2023. *Catch-all, konzervativní, či snad liberální? Ani politici ANO se na směřování neshodnou.* Online. iROZHLAS.cz. 7. června. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ano-konzervativni-anketa-babis-havlicek-schillerova_2306070500_jgr. [cit. 2024-05-03].

GUIZO, Luigi; MORELLI, Massimo; SONNO, Tommaso a HERRERA, Helios, 2021. *"The Financial Drivers of Populism in Europe."* Online. BAFFI CAREFIN Centre Research Paper č. 2021–166, s. 1–42. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=3922661>. [cit. 2024-05-03].

HARZER, Filip, 2020. *Koho nebolí Trianon, není Maďar, učí se děti o sto let starém traumatu*. Online. Seznam Zprávy. 4. června. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/koho-neboli-trianon-neni-madar-uci-se-deti-o-sto-let-starem-traumatu-108489>. [cit. 2024-06-06].

HNUTÍ ANO, n.d. *Pár slov o ANO*. Online. Dostupné z: <https://www.anobudelip.cz/cs/onas/par-slov-o-ano/>. [cit. 2024-04-03].

HORKÝ, Filip; VÍCH, Filip a SVOBODA, Tomáš, 2018. *Veřejným nepřítelem číslo jedna je Soros. Maďarský střet o muže, kterým politici straší i v Česku*. Online. Seznam Zprávy. 11. dubna. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/verejnym-nepritelem-cislo-jedna-je-soros-madarsky-stret-o-muze-kterym-politici-stars-i-v-cesku-44888>. [cit. 2024-06-06].

CHALOUPEKOVÁ, Barbora, 2019. *Expert na populismus: Krajní pravice je silnější, než kdy byla, ale my se tváříme, že je téměř poražena*. Online. iROZHLAS. 29. května. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/nizozemsky-politolog-cas-mudde-populismus-krajni-pravice-evropska-unie-donald_1905291321_cha. [cit. 2024-03-07].

IPSOS, 2024. *Populismus v České republice a na Slovensku*. Online. Dostupné z: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2024-03/Ipsos%20Populismus_podklady%20k%20TZ_b%C5%99ezen%202024_na%20web.pdf. [cit. 2024-04-28].

LATHAM, Ernest a CUCU, Vasile S., 2024. *Romania*. Online. Encyclopaedia Britannica. Poslední editace: 10. června. Dostupné z: <https://www.britannica.com/place/Romania>. [cit. 2024-06-14].

MAHDAL, Marcel, 2010. *Trianonská mírová smlouva (4. 6. 1920)*. Online. Moderní dějiny. 4. listopadu, aktualizováno 1. dubna 2012. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/trianonska-mirova-smlouva-4-6-1920/>. [cit. 2024-06-06].

MAHDALOVÁ, Kateřina a ŠKOP, Michal, 2024. *Volby do Poslanecké sněmovny: Unikátní model, kdo vyhraje sněmovní volby*. Online. Seznam Zprávy. 2. března. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/volby-do-poslanecke-snemovny-unikatni-model-kdo-vyhraje-snemovni-volby-210722>. [cit. 2024-04-01]

MESEŽNIKOV, Grigorij, 2018. *"Populizmus a liberálna demokracia: Skúsenosti Slovenska, aktuálne výzvy."* Online. Bratislava: INEKO. Dostupné z: http://www.ineko.sk/file_download/1110. [cit. 2024-06-17].

MOLE, Richard, 2022. *Examining the rise of populism in Central and Eastern Europe*. Online. FATIGUE Project, Marie Skłodowska-Curie Actions. 25. listopadu. Dostupné z: <https://cordis.europa.eu/article/id/442600-examining-the-rise-of-populism-in-central-and-eastern-europe>. [cit. 2024-05-13]

MUDDE, Cas, 2015. *The Problem with Populism*. Online. The Guardian. 17. února. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/problem-populism-syriza-podemos-dark-side-europe>. [cit. 2024-05-23].

Nechybujte.cz, 2024. *Nacionalismus*. In: Slovník současné češtiny. Online. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/slovník-soucasne-cestiny/nacionalismus>. [cit. 2024-03-29].

NERAD, Filip, 2021. *Populismus je systém založený na personalizaci, říká odborník. Jeho nástupu pomohla i finanční krize*. Online. iROZHLAS. 17. června. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/populismus-andrej-babis-walter-otsch-rozhvor_2106171800_zuj. [cit. 2024-05-03].

NEVÍDALOVÁ, Petra, 2021. *Orbánův Fidesz opustil poslanecký klub Evropské lidové strany. Hrozilo mu vyloučení*. Online. iROZHLAS. 3. března. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/fidesz-orban-evropska-lidova-strana_2103031151_pj. [cit. 2024-05-01].

ORBÁN, Viktor, 2023. *"Vždy je dobré pracovat po boku vlastence. Těším se na to!"* Online. X (dříve Twitter). 1. října. Dostupné z: https://twitter.com/PM_ViktorOrban/status/1708402386891358636?lang=cs. [cit. 2024-05-03].

POLITPRO, 2024. *Romania: Polls and trends for the 2024 election*. Online. Dostupné z: <https://politpro.eu/en/romania>. [cit. 2024-06-12].

REKONSTRUKCE STÁTU, 2022. *Analýza: Demokracie v České republice má pevné základy, ale křehkou konstrukci*. Online. 28. ledna. Dostupné z: <https://www.rekonstrukcestatu.cz/archiv-novinek/analiza-demokracie-v-ceske-republice-ma-pevne-zaklady-ale-krehkou-konstrukci>. [cit. 2024-06-09].

RODRÍGUEZ-PINA, Gloria, 2023. *Robert Fico, the populist who returned from political death in Slovakia*. Online. El País. 2. října. Dostupné z: <https://english.elpais.com/international/2023-10-02/robert-fico-the-populist-who-returned-from-political-death-in-slovakia.html>. [cit. 2024-06-06].

SIDEROV, Volen, 2024. *19 години Атака [19 let Ataka]*. Online. Facebook. 17. dubna. Dostupné z: https://www.facebook.com/volen.ataka/?locale=bg_BG. [cit. 2024-05-23].

SMELTZER, Mike a KARPPI, Alexandra, 2024. *Nations in Transit 2024: A Region Reordered by Autocracy and Democracy*. Online. Freedom House. Dostupné z: https://freedomhouse.org/sites/default/files/2024-04/NIT_2024_Digital_Booklet.pdf. [cit. 2024-03-29].

SMER – Sociálně demokratická strana, 2024. *O nás*. Online. 28. března. Dostupné z: <https://strana-smer.sk/o-nas/o-nas>. [cit. 2024-05-03].

SVOBODA A PŘÍMÁ DEMOKRACIE (SPD), 2024. *Program*. Online. Dostupné z: <https://www.spd.cz/program-vypis/>. [cit. 2024-05-13].

URBAN, Jan, 2023. *Nacionalismus a populismus se tváří jako program, ale končí konfliktem či válkou*. Online. HlídacíPes.org. 12. dubna. Dostupné z: <https://hlidaci>

pes.org/jan-urban-nacionalismus-a-populismus-se-tvari-jako-program-ale-konci-konfliktem-ci-vaudou. [cit. 2024-02-28].

VELČOVSKÝ, Václav, 2013. *Proč nejde stát řídit jako firmu*. Online. Deník Referendum. 19. prosince. Dostupné z: <https://denikreferendum.cz/clanek/17087-proc-nejde-stat-ridit-jako-firmu>. [cit. 2024-05-21].

VISEGRAD GROUP, 2024. *O V4*. Online. Dostupné z: <https://www.visegradgroup.eu/v4-110412>. [cit. 2024-06-01].

VODIČKA, Milan, 2009. *Ani střední, ani východní. Česko je prostě Evropa, říká Jacques Rupnik*. Online. iDnes. 24. března. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/archiv/ani-stredni-ani-vychodni-cesko-je-proste-evropa-rika-jacques-rupnik.A090323_170902_kavarna_bos. [cit. 2023-05-05].

VON RANDOW, Gero, 2016. *Wie hat der Rechtspopulist Viktor Orbán die Ungarn herumgekriegt?* Online. Die Zeit. 14. dubna. Dostupné z: <https://www.zeit.de/2016/17/ungarn-viktor-orban-konservatismus-populismus>. [cit. 2024-05-09].

WIKE, Richard, 2010. *Hungary Dissatisfied with Democracy, but Not Its Ideals*. Online. Pew Research Center, Pew Global Attitudes Project. 7. dubna. Dostupné z: <http://www.pewglobal.org/2010/04/07/hungary-dissatisfied-with-democracy-but-not-its-ideals/>. [cit. 2024-04-12].

WIKIPEDIA, THE FREE ENCYCLOPEDIA, 2023. *2020 Romanian parliamentary election*. Online. Poslední editace: 1. června. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/2020_Romanian_parliamentary_election. [cit. 2024-06-12].

WIKIPEDIA, THE FREE ENCYCLOPEDIA, 2024. *Attack (political party)*. Online. Poslední editace: 24. května. Dostupné z: [https://en.wikipedia.org/wiki/Attack_\(political_party\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Attack_(political_party)). [cit. 2024-05-26].

YOUNG, Clifford, 2024. *Populism in 2024*. Online. Ipsos Populism Survey, Ipsos. Dostupné z: <https://www.ipsos.com/en-us/populism-remains-strong>. [cit. 2024-04-28].

ZGUT, Edit a CSEHI, Robert, 2019. *Euroskeptický populismus v Maďarsku a Polsku: Podobná melodie, ale jiný orchestr*. Online. Přeložily Aneta ZACHOVÁ a Kateřina ŠUBOVÁ. Euractiv.cz. 18. dubna. Dostupné z: <https://euractiv.cz/section/politika/opinion/euroskepticky-populismus-v-madarsku-a-polsku-podobna-melodie-ale-jiny-orchestr>. [cit. 2024-04-01].

Audiovizuální dokumenty

BALÍK, Stanislav, 2024. *Babiš je jiný politik než Fico nebo Orbán, není za ním žádný velký ideový rozměr* [YouTube video]. In: Český rozhlas Plus, 30. května. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=PKIUP1uP0Hk>. [cit. 2024-06-17].

HAVLÍK, Vlastimil, 2016. *Fenomén populismu v různých souvislostech* [YouTube video]. In: Staré a nové formy populismu ve střední Evropě, Vysoká škola CEVRO, 30. května. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=0_NKQC9BDoE. [cit. 2024-02-12].

KABRHELOVÁ, Lenka, 2023. *Fico spojil všechny, kteří nevěří v systém a vyhrál. Co bude dál?* [online podcast] Seznam Zprávy, Podcast 5:59, 2. října. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/audio-podcast-5-59-fico-spojil-vsechny-kteri-neveri-v-system-a-vyhral-co-bude-dal-237596>. [cit. 2024-03-29].

RUPNIK, Jacques, 2018. *Populismus ve střední Evropě* [YouTube video]. In: REVUE PROSTOR, 31. července. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=LmySn6e_5ml. [cit. 2024-03-30].

STAIKOVA-MILEVA, Evelina, 2022. *Normalization and Radicalization: The Paradoxes of Populism in Bulgaria* [YouTube video]. In: Mapping European Populism: Panel 5 Balkan Countries. European Center for Populism Studies (ECPS), 3. listopadu. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=f1Ek5uRkrLY&t=274s>. [cit. 2024-05-30].

Diplomové práce

CIGLEROVÁ, Lucie, 2020. *Vzestup radikálně pravicového populismu v České republice, Polsku a Maďarsku v důsledku strachu z přílivu migrantů v době migrační krize*. Online. Bakalářská práce (BA). Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. PhDr. Martin MEJSTŘÍK (vedoucí práce). Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/120862>. [cit. 2024-04-17].

ČEPELÁKOVÁ, Iveta, 2020. *Populismus jako hrozba liberální demokracii v České republice a Polsku*. Online. Diplomová práce (MA). Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Filozofická fakulta. Mgr. Pavel MAŠKARINEC, Ph.D. (vedoucí práce). Dostupné z: <https://theses.cz/id/mmvvlzh/>. [cit. 2024-04-17].

FRYŠOVÁ, Veronika, 2019. *Nacionalismus a populismus ve střední Evropě 20. století*. Online. Bakalářská práce (BA). Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií. Mgr. Juraj HVORECKÝ, Ph.D. (vedoucí práce). Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/110740>. [cit. 2024-02-29].

JELÍNKOVÁ, Markéta, 2023. *Soudobý populismus ve vybraných postkomunistických státech a jejich komparativní analýza na základě vybraných aspektů rozdílného sociokulturního prostředí*. Online. Diplomová práce (MA). České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta. Prof. PhDr. Ing. Ondřej CÍSAŘ, Ph.D. (vedoucí práce). Dostupné z: <https://theses.cz/id/x64k36/>. [cit. 2024-04-08].

JUREK, Petr, 2014. *Oligarchizace, personalizace a prezidencializace v soudobých demokraciích. Kritická reflexe konceptů a analýza českého případu*. Online. Disertační práce (Ph.D.). Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta filozofická. Doc. PhDr. Ladislav CABADA, Ph.D. (školitel). Dostupné z: <https://scholar.google.com/citations?user=d8c9DSIAAAAJ>. [cit. 2024-06-02].

Seznam použitých zkratk

AUR	Aliance pro sjednocení Rumunů
ČSSD	Česká strana sociálně demokratická
EU	Evropská unie
Fidesz	Maďarská občanská unie
GERB	Občané za evropský rozvoj Bulharska
HZDS	Hnutie za demokratické Slovensko
LPR	Liga polských rodin
MF DNES	Mladá Fronta Dnes
MSZP	Maďarská socialistická strana
NATO	Severoatlantická aliance
ODS	Občanská demokratická strana
OSN	Organizace spojených národů
PiS	Právo a spravedlnost
PNG-CD	Nová Generace – Křesťanský demokrat
PO	Občanská platforma
PP-DD	Strana lidu – Dan Diaconescu
PSD	Sociálně demokratická strana
PUNR	Strana rumunské národní jednoty
SMER-SD	SMER – sociálna demokracia
SNS	Slovenská národná strana
SPD	Svoboda a přímá demokracie
SRP	Sebeobrana Polské republiky
V4	Visegrádská čtyřka

Seznam použitých tabulek

Tabulka č. 1: Názory občanů na politické a sociální otázky v zemích Visegrádské čtyřky.....	78
Tabulka č. 2: Skóre demokracie ve střední a východní Evropě.....	80
Tabulka č. 3: Typologie politických režimů na základě skóre demokracie.....	81
Tabulka č. 4: Charakteristika politických stran a populismu v regionu.....	85
Tabulka č. 5: Specifika, strategie a dopady populismu v regionu.....	85